

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

BULGAR ORTODOKS KİLİSESİ

Muhamed AGUŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Hidayet IŞIK

Konya- 2009

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Muhamed AGUŞ

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Muhamed AGUŞ tarafından hazırlanan “Bulgar Ortodoks Kilisesi” başlıklı bu çalışma 03/07/2009 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Hidayet IŞIK

Başkan

Prof. Dr. Dilaver GÜRER

Üye

Yrd. Doç. Dr. M. Sami BAYBAL

Üye

ÖNSÖZ

Bulgar Ortodoks Kilisesi, tarihî seyri içinde Bulgar milleti üzerinde siyasî-dinî açıdan olduğu kadar sosyo-kültürel açıdan da etkili olmuş son derece önemli bir durumdur. Kilise, bu milletin bağımsız olması ve hüviyetini koruyabilmesi için çok çaba sarf etmiştir. Bunun yanında kendisinin de kurum olarak bağımsızlığını sürdürmesi konusunda büyük gayet göstermiştir.

Bugün Bulgarlar, millet olmalarını ve bugüne kadar böyle kalabilmelerini Bulgar Ortodoks Kilisesine borçludurlar, çünkü bu çalışmamızda belirttiğimiz gibi Bulgarların bir millet olmasının en büyük sebebi Hıristiyanlıktır. Hıristiyanlık, Bulgar Milletini, iki ayrı etnik ve dinî unsur olan Slavlar ve Bulgarları bir millet haline getirmiştir. Sonra da zaman dilimi içinde Bulgar Ortodoks Kilisesi bu milletin Yunan milletinin içinde erimesini engellemiştir.

Bulgar Milleti için bu derece önemli olan Bulgar Ortodoks Kilisesini ele aldığımız bu tezimizin giriş bölümünde Slavların ve Eski Bulgarların genel tarihini, Hıristiyanlık öncesi dinî inançlarını, Hıristiyanlaşmalarını ve bu iki etnik unsurdan Bulgar milleti adında yeni bir milletin doğuşunu inceledik.

Birinci bölümde Bulgar Ortodoks Kilisesinin tarihçesini inceledik. Kilisenin Bizans hâkimiyetine girmeden önce ve Bizans hâkimiyetinde bağımsızlık elde etme çabalarını, Osmanlı hâkimiyetinde Bulgarların Rumlaştırılma politikalarına karşı verdiği mücadelesini ve bunun sonucunda Fener Rum Patrikhanesinden ayrılarak bağımsız Bulgar Ekzarhiyasını kurmalarını, XX. ve XXI. Yüzyıllarda Kilisenin durumu ve Bulgar Devletiyle ilişkilerini kısaca söz konusu ettik.

İkinci bölümde Bulgar Ortodoks Kilisesinin Teolojisi ve Liturjisini inceledik. Bir Hıristiyan'ın neye inanması gerektiğini ve Hıristiyanlığı nasıl kabul ettiğini, nasıl tövbe ettiğini, evliliğin dine göre nasıl olduğunu v.s gibi konuları ve bununla birlikte Bulgar Ortodoks Kilisesinin bayramlarını ele aldık.

Üçüncü bölümde Bulgar Ortodoks Kilisesi'ne bağlı kiliseleri ve manastırlarından kısaca söz ettik.

Bu çalışmamda her zaman desteklerini gördüğüm değerli hocam ve danışman hocam Doç. Dr. Hidayet IŞIK ile birlikte, Dr. Recep ÖZDİREK ve Dr. Erdoğan BAŞ hocalarıma teŐekkürlerimi sunuyorum.

Muhamed AGUŞ
Konya, 20 Mayıs 2009

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Bulgar Ortodoks Kilisesi

Bulgar Ortodoks Kilisesinin, bugünkü Bulgarlar'ın hayatında önemli bir yeri vardır. Bulgarlar, millet olmalarını ve bugüne kadar böyle kalabilmelerini Hıristiyanlığa, daha sonra da Bulgar Ortodoks Kilisesine borçludurlar. Bulgarların bir millet olmalarının en büyük sebebi Hıristiyanlıktır. Hıristiyanlık, Bulgar Milletini, iki ayrı etnik ve dînî unsur olan Slavlar ve Bulgarları bir millet haline getirmiştir. Sonra da zaman dilimi içinde Bulgar Ortodoks Kilisesi bu milletin Yunan milletinin içinde erimesini engellemiştir.

Boris zamanında Hıristiyanlık, Bulgar milletini doğurmuş, Osmanlı döneminde ise Bulgar Ortodoks Kilisesi, bu milletin Rum etnik unsuru içinde erimesini engellemiştir. Ayrıca Bulgar Ortodoks Kilisesi, bağımsız bir Kilise olması için zaman diliminde eşsiz bir mücadele sergilemiştir. Nihayet 27 Şubat Cuma günü 1870 yılında, Bulgar Ortodoks Kilisesi bağımsızlığını kazanmıştır. Bulgaristan, bağımsızlığını kazandıktan sonra, Bulgar Ortodoks Kilisesi Bulgar devletinden ayrılmıştır. Bulgar devleti toprakları dışında Bulgar Kilisesi bu millet için her şeyi yapmış, devletin bağımsızlığı ve Bulgar kimliğinin korunması için seferber olmuş, Bulgar devleti sınırları içinde ise devletten ayrılmış ve toplumda sadece toplumun manevî değerlerini koruma vazifesini almıştır.

Bulgar Ortodoks Kilisesinin teolojisi ve gizemleri diğer Ortodoks Kiliselerin teolojisi ve gizemlerine benzemektedir. Ancak Kutsal Ruh hakkında Bulgar Ortodoks Kilisesi farklı bir görüş sergilemiştir. Bulgar Ortodoks Kilisesine göre Kutsal Ruh

Baba'dan çıkmıştır. Fakat Oğul İsa da Kutsal Ruhun sahibidir ve Kutsal Ruhu her zaman şereflilere ve hak edenlere vermektedir.

Anahtar kelimeler: Bulgar, Kilise, Ortodoks, Millet

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

SUMMARY

Bulgarian Orthodox Church

Bulgarian Orthodox Church occupies an important place in the lives of today' s Bulgarians. To become a nation and remain as such to this day, Bulgarians owe it to Christianity, and later to the Bulgarian Orthodox Church. The main reason Bulgarians are a nation is Christianity. Christianity united the Bulgarian nation of Slavs and proto-Bulgarians who have two different ethnic and religious components. And then over time the Bulgarian Orthodox Church prevented the assimilation of the nation by the Greeks.

At the time of Czar Boris Christianity brought the Bulgarian nation forth, and at the time of the Ottoman Empire the Bulgarian Orthodox Church prevented the assimilation of that nation by the Greek ethnic component. Furthermore, over time the Bulgarian Orthodox Church showed unprecedented struggle for independence. At last, on Friday 27 February 1870 Bulgarian Orthodox Church gained independence. After Bulgaria won its independence, the Bulgarian Orthodox Church was separated from the state. Beyond the borders of Bulgaria the Bulgarian Church did everything for its nation, used all means to preserve the independence of the state and Bulgarian identity, and within the borders of the country itself it was separated from the state and had an obligation to the society only to protect its spiritual values.

Theology and sacraments of the Bulgarian Orthodox Church bear a resemblance to the theology and the sacraments of the other Orthodox churches. However, as to the Holy

Spirit the Bulgarian Orthodox Church showed a different vision. According to the Bulgarian Orthodox Church the Holy Spirit comes from the Father. However, Jesus the Son also possesses the Holy Spirit and always transmits the Holy Spirit to the decent and deserved.

Keywords: Bulgarian, Church, Ortodoks, Nation

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
TEZ KABUL SAYFASI	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
SUMMARY	viii
İÇİNDEKİLER	x

GİRİŞ

A. Slavların ve Eski Bulgarların Genel Tarihi ve Hıristiyanlık Öncesi	
Dînî İnançları.....	1
1. Slavların Hıristiyanlık Öncesi Tarihi	1
a. Slavların Menşei.....	1
b. Slavların Anayurdu ve Balkanlar'a Gelişi.....	2
2. Eski Bulgarların Hıristiyanlık Öncesi Tarihi.....	5
a. Eski Bulgarların Menşei	5
b. Eski Bulgarların Balkan Yarımadasına Gelişi	7
3. Slavların Dini	8
a. Tanrı ve Tabiatüstü Kuvvetler.....	8
b. İbadet, Ayin ve Adet	9
c. Ahiret İnancı ve Ölümle İlgili Tasavvurlar	10
4. Eski Bulgarların Dini	10
a. Tanrı İnancı	10
b. Totem İnancı	11
c. Şamanizm İnancı	12
d. Diğer İnanç ve Kültler	12
e. Ahiret İnancı ve Cenaze Merasimleri.....	12

B. Hıristiyanlık ve Bulgar Milleti'nin Doğuşu.....	13
1. Bulgaristan Adında Yeni Bir Devlet.....	13
a. Slav-Bulgar İttifakı	13
b. Bulgar Devletinin Kurulması.....	14
c. Hıristiyanlık Resmîyet Kazanıncaya Kadar Bulgar Devletinde Önemli Gelişmeler.....	15
2. Bulgar Adında Yeni Bir Millet ve Hıristiyanlık.....	19
a. Bulgar Devletinde Hıristiyanlık Resmîyet Kazanıncaya Kadar Balkan Topraklarında Hıristiyanlık.....	19
b. Han Boris ve Bulgar Devletinin Resmî Dini.....	22
c. Boris'in Dış Siyaseti.....	23

I. Bölüm

BULGAR ORTODOKS KİLİSESİNİN TARİHÇESİ

1. Bağımsız Bulgar Patriklik Çabaları.....	25
a. Doğu Kilisesinin Tavrı.....	25
b. Batı Kilisesinin Tavrı.....	26
c. 869 yılında gerçekleşen İstanbul Konsili ve Bulgar Kilisesinin Durumu.....	30
d. Boris Yönetiminin Son Dönemi , Bulgarların Altın Çağı ve Bulgar Kilisesinin Özerkliği.....	34
e. Bulgar Devletinin ve Kilisenin Zayıf Düşmesi.....	36
f. Bulgar Topraklarında Bogomilliğin Ortaya Çıkışı ve Öğretileri.....	38
g. Kiril ve Metodi Kardeşlerin Alfabesi.....	41
2. Ohri Başpiskoposluğu.....	43
3. Tırnovo Patrikhanesi.....	45

4. Osmanlı Döneminde Ohri Başpiskoposluğu.....	48
5. Bulgar Ortodoks Kilisesinin Osmanlı Döneminde Bağımsızlık Çabaları ve Bulgar Eksarhiyası'nın Kuruluşu.....	50
a. Megalo İdea.....	50
b. Bulgar Kilisesinin Bağımsızlık Faaliyetleri.....	50
c. Kırım Savaşından Sonra Bulgar Kilisesinin Bağımsızlığı İçin Bulgarların Hız Kazanan Mücadelesi.....	58
d. Tırново Piskoposu Neofit ve Bulgarların Faaliyetleri.....	59
e. Patrikhane'nin İtirazı.....	61
f. İstanbul'da Bulgar Kilisesinin Açılması ve İlarion Makariopolski'nin Piskoposluğa Atanması.....	62
g. Bulgar Kilisesi'nin Fener Rum Patrikhanesi'nden Kopması.....	65
h. Bulgar Eksarhiyası Fermanının İlanı.....	66
i. Bulgar Kilisesine Karşı Diğer Ülkelerin Tavrı.....	70
6. XX-XXI. Yüzyıllarda Bulgar Ortodoks Kilisesinin Durumu.....	71

II. Bölüm

BULGAR ORTODOKS KİLİSESİNİN TEOLOJİSİ VE LİTURJİSİ

A. Bulgar Ortodoks Kilisesinin Teolojisi.....	76
1. Bulgar Ortodoks Kilisesinin Amentüsü.....	76
2. Teslis.....	77
a. Baba Tanrı.....	79
b. İsa Mesih.....	80
c. Kutsal Ruh.....	82
3. Kilise.....	83

B. Bulgar Ortodoks Kilisesinin Liturjisi.....	85
I. Bulgar Ortodoks Kilisesinin Gizemleri.....	85
1. Vaftiz.....	85
2. Konfirmasyon.....	88
3. Günah Çıkartma.....	90
4. Evharistiya.....	91
5. Rahip Takdisi.....	93
6. Evlilik.....	93
7. Hastaları Yağlama.....	94
II. Bulgar Ortodoks Kilisesinin Bayramları ve Âdetleri.....	95

III. Bölüm

BULGAR ORTODOKS KİLİSESİNE BAĞLI KİLİSELER VE MANASTIRLAR

I. Bulgar Ortodoks Kilisesine Bağlı Kiliseler.....	109
II. Bulgar Ortodoks Kilisesine Bağlı Manastırlar.....	116

SONUÇ.....	122
EKLER.....	124
BİBLİYOGRAFYA.....	142
ÖZGEÇMİŞ	148

GİRİŞ

A. Slavların ve Eski Bulgarların Genel Tarihi ve Hıristiyanlık Öncesi Dînî İnançları

1. Slavların Hıristiyanlık Öncesi Tarihi

a. Slavların Menşei

Slavlar, Hint-Avrupa dil ve etnik grubuna mensupturlar.¹ Bu gruba mensup olan diğer milletler Ruslar, Ukraynalılar, Beyaz Ruslar, Lehler, Çekler, Slovaklar, Sırpalar, Hırvatlar, Slovenler, Makedonyalılar,² Almanlar, Romenler, İranlılar, Keltler ve diğerleridir.³ Hint-Avrupa dil ve etnik grubun parçalanması taş devrinin son döneminde başlamış, m.ö. III.- II. yüzyıllarda devam etmiştir⁴ Slavlar, m.ö. II. yüzyılın sonunda bu gruptan ayrılarak kendilerine özgü bir etnik ve dil grubu oluşturmuşlardır.⁵ Bugün Avrupa'nın en kalabalık etnik ve dilsel halk topluluğudur.⁶

Eski Yunan tarihçileri Sofokl (m.ö. V yy.) ve Herodot (m.ö. VI yy.) Slav kabilelerini *nevr*, *budin* ve *enet* isimleriyle eserlerinde zikretmişlerdir.⁷

I - II. yüzyıllarda Rum tarihçiler, Slavlardan *Venedler* diye bahsetmişlerdir.⁸

Meşhur Rum Poytinger haritasında (II. yy.) Venedler, Karpatların kuzeyinde yaşayan bir millet olarak belirtilmişlerdir.⁹

¹ Türk Ansiklopedisi, " Slavlar", Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1980, XXIX, 181 ; Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Bulgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi), Nauka i İzkustvo (İlim ve Sanat) Yayınevi, Sofia 1983, s. 37 ; Petır Petrov, *Obrazuvane na Bilgarskata Dırjava* (Bulgar Devletinin Kurulması), Nauka i İzkustvo (İlim ve Sanat) yayınevi, Sofia 1981 s. 26 ; Hayat Ansiklopedisi, "Slav", Hayat yayınları, IV, 1733

² Ana Britannica- *Genel Kültür Ansiklopedisi*, Madde: Slav, Ana yayıncılık A.Ş. ve Encyclopedia britannica inc. yayını 1989, XIX, 464; Hayat Ansiklopedisi, IV, 1734

³ Petır Petrov, *Obrazuvane na Bilgarskata Dırjava* (Bulgar Devletinin Kurulması) , s. 26

⁴ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Bulgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi) ,s. 37

⁵ Petır Petrov, *Obrazuvane na Bilgarskata Dırjava* (Bulgar Devletinin Kurulması) , s. 26

⁶ Ana Britannica- *Genel Kültür Ansiklopedisi*, "Slav", XIX, 464

⁷ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Bulgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi) ,s. 37

⁸ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Bulgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi) ,s. 37

⁹ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Bulgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi) ,s. 37

II – IV. yüzyıllarda temel Slav kabile grupları kesin olarak son şeklini almış, eski tarihçilerin onlara verdiği isimler de değişmiştir: Buna göre:

1. Doğu Slavlar – *Anti* (Ruslar, Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar).
2. Batı Slavlar – *Venedi* (Çekler, Lehler ve Slovaklar).
3. Güney Slavlar – *Slavinler* (Sırpalar, Hırvatlar, Slovenler, Makedonyalılar ve bugünkü Bulgarlar)¹⁰

b. Slavların Anayurdu ve Balkanlar’a Gelişi

Slavların ana yurdunun neresi olduğu bilim çevrelerinde sık sık tartışılan bir meseledir. Slavların ana yurdu konusunda birçok varsayımlar ortaya atılmıştır. Bu varsayımları kurarken, özellikle dil bilimi, arkeoloji ve paleoantropolojinin* verilerinden yararlanılmıştır.¹¹

1. Slavların menşei ve ana yurdu konusunda ileri sürülen en eski görüşler şunlardır: Slavların ana yurdu Orta Tuna bölgesidir. Bu bakımdan bu görüşe Tuna veya Pannonya görüşü adı verilir. Bu görüş daha çok Kiev’de yazılmış bir kroniğe dayanmaktadır.¹²
2. Alman bilginleri, Slavların Asya’dan geldiklerini ileri sürmüşler, Slavları Sarmatlar ve Hunlarla birleştirmeye çalışmışlardır. Ancak bu görüş Pavel Joseph Safarik (*Slovanské starožitnosti*) [1837] tarafından reddedilmiştir. Slavların Hint-Avrupa ailesine bağlı oldukları ispat edildikten sonra bu görüş terk edilmiştir.¹³

¹⁰ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Bılgaria* (Bulgaristan’ın İhtisarlı Tarihi) ,s. 37 ; Ana Britannica- *Genel Kültür Ansiklopedisi*, “Slav”, XIX, 464

* **Paleoantropoloji**, fiziksel ya da biyolojik paleontoloji [*Paleontoloji ya da taşubilim ya da fosilbilim, fosilleri veri olarak kullanarak dünyada yaşamın tarihini yazmak amacını taşıyan bilim dalıdır. Fosillerin oluşumuna en uygun ortam çamurlu ve killi ortamdır.*] olarak da tanımlanan bilim dalı. Paleoantropoloji insan ve bağlantılı türlerin zaman içerisindeki değişimini fosil kayıtlarına dayanarak açıklar. Burada türler arası ilişki genetik ya da anatomik yapıya bakılarak açıklanır. Paleoantropologlar, çalışmalarında kemik kalıntıları, ayak izleri ve fosillerden yararlanırlar. (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Paleoantropoloji> , 18.02.2008, 17:52)

¹¹ Türk Ansiklopedisi, “Slavlar “, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1980, XXIX, 729

¹² Türk Ansiklopedisi, “Slavlar “, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1980, XXIX, 729

¹³ Türk Ansiklopedisi, “Slavlar”, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1980, XXIX, 729

- 3 XIX. yüzyılın ikinci yarısında Keltler'le* Slavlar arasında bir bağlantı kurulmuştur. Ancak, bu görüş L. Niederle tarafından eleştirilmiştir. XX. yüzyıl başında A. A. Şahmatov, bu konuda yeni birtakım deliller getirmiştir. Slav dillerinin tanıklığına dayanan Şahmatov, Keltlerin Slavların batı komşuları olduklarını söylemiştir. Slav sayılan Venetleri bile Şahmatov Kelt olarak kabul etmiştir.¹⁴
4. Slavların ana yurdunu Karpat dağları çevresinde arayan bilginler de vardır. Bu yolda çalışanlar, tarih kaynaklarına, dillere ve arkeolojik verilere dayanmışlardır. Başlangıçta bu inanç J. Dobrowsky tarafından dile getirilmiştir. Daha sonra tanınmış Rus Slavistleri de onun bu inancına katılmışlardır.¹⁵
5. Jan Rozwadowski (1906), Slavların ana yurdunu Rusya'da, Neman ve Dinyeper* ırmakları ötesinde uzanan bölgelerde aramıştır.¹⁶

---

* **Kelt** kelimesi (Latin *celtae, galli*, ve Antik Yunanca *keltói, galatai* – (onurlu, cesur olanlar anlamından) kaynaklanıyor. Tarihöncesi ve ilkçağ döneminde yaşayan Avrupa kavimlerinin bir bölümüdür. Dört bin yıl kadar önce Keltler, anavatanları olan Orta Avrupa'dan göç ederek özellikle Britanya Adaları'na, İspanya'ya ve Galya'ya yerleştiler. (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Kelt> , 18.02.2008, 19:14)

¹⁴ Türk Ansiklopedisi, “Slavlar”, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1980, XXIX , 729

¹⁵ Türk Ansiklopedisi, “Slavlar” , Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1980, XXIX , 729

** - **Nemunas, Neman** ya da **Niemen** (Belarusça: *Нёман, Nioman*; Almanca: *Memel*; Litvanyaca: *Nemunas*; Lehçe: *Niemen*; Rusça: *Неман*) Beyaz Rusya topraklarından doğarak Litvanya'ya giren ve Klaipėda'da Baltık Denizi'ne sularını boşaltan bir akarsudur. Avrupa'nın en uzun 14. nehri durumunda bulunan akarsu; Beyaz Rusya'nın 3. Litvanya'nın ise en büyük nehridir. (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Neman>, 18.02.2008, 19:30)

- **Dinyeper**, Rusya Federasyonu ile Ukrayna topraklarının bir kısmını sulayan bir nehir. İdil ve Tuna'dan sonra Avrupa'nın üçüncü uzun nehridir. 2290 km uzunluğundaki bu nehir, Valday Dağları yaylasının güneyinden doğar, Smolensk'e ulaşır, Beyaz Rusya'ya girer, bu cumhuriyetin doğu kısmından geçerek Ukrayna'ya ulaşır.

(<http://tr.wikipedia.org/wiki/Dinyeper> , 18.02.2008, 19:35)

¹⁶ Türk Ansiklopedisi, “Slavlar” , Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1980, XXIX, 729

6. Jan Czekanowski (1957) Slavlar'ın ana yurdunu Vistül (Visla) ve Oder* ırmakları bölgesine yerleştirmiştir.¹⁷
7. İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda da Slavların menşei ve ana yurdu, Slavistik çalışmalarında önemli bir yer tutmuştur. Bu yolda yapılan çalışmalarda en son arkeoloji, dil, toponim** ve antropoloji veriler değerlendirilmiştir. En eski Slavların M.Ö. III. yüzyılın sonunda ve II. yüzyılda Dinyeper, Karpatlar, Oder ve Baltık Denizi*** arasında yaşadıkları anlaşılıyor.¹⁸ Bu görüş günümüzde ilim adamları tarafından tercih edilmektedir.

M.Ö. I. yüzyılın ikinci yarısında Slav kabileleri yurtlarından Avrupa'nın içine göç etmeye başlamışlar ve kendi aralarında ayrı gruplar oluşturmuşlardır.¹⁹

III. yüzyılın ortasında Hun ve Gotların Avrupa'ya doğru hareket etmeleri, büyük göçün temelini atmıştır. Bazı Slav kabileleri de bu göçe katılmışlardır.²⁰

V. yüzyılın sonunda ve VI. yüzyılın başında Slavinler ve Antiler eski Bulgarlarla birlikte Balkan yarımadasının içine akın etmeye başlamışlardır.²¹ 578 yılında 100 000 kişiden oluşan bir Slav grubu Elada, Selanik bölgesi, Trakya ve Balkan topraklarına akın etmiş ve sürekli olarak Balkan topraklarına yerleşmişlerdir.²²

---

* - **Vistül**, Polonya'nın en uzun nehridir. 1.047 metre uzunluğundadır ve suladığı alan 194.424 km²dir. (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Vist%C3%BC1> , 18.02.2008 , 19:44)

- **Oder Nehri**, Çek Cumhuriyeti'nde doğarak Avrupa'nın kuzey kesimindeki ovaları sular ve Baltık Denizi'ne dökülür. Yaklaşık 850 kilometrelik uzunluğuyla, Vistül'den sonra Polonya'nın ikinci uzun nehridir. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Oder_Nehri , 18.02.2008 , 19:45)

¹⁷ Türk Ansiklopedisi, "Slavlar", Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1980, XXIX, 729

** **Toponim**, Yer adlarını kaynak ve kök bakımından inceleyen ilim dalı.(Mehmet Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, Yeni Şafak Basımı, İstanbul 1994, s. 1081)

*** **Baltık Denizi**, Kuzey Avrupa'da 53° ile 66° kuzey enlemleri ve 20° ile 26° doğu boylamları arasında yer alır. Kuzeyinde Botni Körfezi vardır. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Balt%C4%B1k_Denizi , 18.02.2008 , 19:55)

¹⁸ Türk Ansiklopedisi, "Slavlar", Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1980, XXIX, 729

¹⁹ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Bulgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi), s. 37

²⁰ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Bulgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi), s. 37

²¹ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Bulgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi), s.38

²² Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Bulgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi), s.40

2. Eski Bulgarların Hıristiyanlık Öncesi Tarihi

a. Eski Bulgarların Menşei

Eski Bulgarlar Türk-Altay dil ve etnik grubuna mensupturlar.²³ Bulgarların menşei hakkında teoriler iki grupta tasnif edilebilir:

- Bulgarlar doğudan gelmişlerdir. Türk veya Slav ya da başka kavimlerden veya bu kavimlerin karışımından meydana gelmişlerdir.²⁴

Bulgarların doğudan geldiklerini iddia edenler, onların bir Hun kabilesi olduğunu iddia etmişlerdir.²⁵

Büyük göçle Karadenizin kuzeyinden Avrupa'ya gelen Hunlar, Macaristan'a yerleşirler. 453 yılında Batı Hun Devletinin hükümdarı Atilla'nın ölümü üzerine bir grup Hun onun oğlu İrnek önderliğinde Macaristan topraklarından ayrılarak doğuya hareket eder. Burada menşeleri Orta Asya'da Ting Ling olarak bilinen kavme kadar uzanan Ogurlarla karşılaşır. Bu karışımından Bulgarlar ortaya çıkar. Bu yüzden de bazı tarihçilere göre Bulgar kelimesinin *Bulgamak* fiilinden türemiştir. "Bulgamak" fiili ise "karışmak" anlamına gelir.²⁶ Buna göre Bulgarlar, Batı Hun devletinden ayrılan Hunlarla Ogurlar'ın karışımından ibarettir.

Tarihçi Nikifor ve Teofan'a göre Eski Bulgarlara (Galata şehri civarındaki toprakları, Velizariy komutanı tarafından bozguna uğratıldıkları dönemde) *Onugondurlar*, *Kutrigurlar* veya *Kotraglar* denmiştir. Onlara göre Bulgarlar bu iki

²³ Georgi Markov, *Balgarskata İstoria Vkratse* (İhtisarlı Bulgar Tarihi), s. 24; Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Bilgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi), s. 43

²⁴ Yordan Tabov – *Starite Bilgari* (Eski Bulgarlar), RSM-1 EOOD yayınevi, Sofia 1998, s.1; <http://www.otizvora.com/files/tabov-sb.pdf>, 12.02.2008, 14:00

²⁵ Petır Mutafçiev, *Kniga za Balgarite* (Bulgarlar Hakkında Kitap), Bilgarska Akademia na Naukite (Bulgar Akademisi İlimleri) Yayınevi, Sofia 1987, s.53; Petır Petrov, *Obrazuvane na Balgarskata Dirjava* (Bulgar Devletinin Kurulması), s. 95

²⁶ Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, Karam ve Vadi yayınları, Ankara 2006, I, 105

kabileden oluşmuşlardır.²⁷ Bu kabileler ise Avrupa Hunların'ın şark zümresine dâhildirler.²⁸

Sayılarının çokluğu nedeniyle, birbirinden oldukça farklı coğrafyada ve sosyal tesirler altında yaşayan Türk kabileleri (boyları), değişik zamanlarda çeşitli isimler altında anılmışlardır: *Hyung-Nu (Hun)*, *Tu-Kiu (Türk)*, *Uygur*, *Huvay-Hu*, *Karluk*, *Kanklı*, *Kıpçak-Kuman*, *Oğuz*, *Hazar*, *Türkmen*, *Uz* vs.²⁹

- Bulgarlar Balkan yarımadasının yerli halkıdır.³⁰

Bulgarların Balkan yarımadasının yerli halkı olduklarını iddia edenler, onların Pelasgilerin torunları olduklarını ileri sürmektedirler.

Antik dünya tarihi kaynaklarında, Pelasgilerin Apenini*, Balkanlar ve küçük Asya'nın batısında yaşadıkları bildirilmiştir. Buna göre Pelasgiler, Balkanlar'da görülen en eski milletlerdendir.³¹ Ortaçağın başlarında aynı topraklarda Bulgarların oturduklarını görüyoruz.³² Bu nedenle Eski Bulgarlar, kendilerine "Pelasgiler" derlerdi. Herodot, Yunan milletinden önce Balkanlar'da Pelasgi milletinin yaşadığını, ancak bu milletin eski Yunan milleti içinde eridiğini iddia etse de bütün Pelasgiler, Yunan milleti içinde erimemiştir. Çünkü Bulgarlar, Pelasgilerin evlatlarıdır..³³

²⁷ Blazius Klayner, *İstoria na Bulgaria* [Bulgaristan Tarihi] (Çev. İvan Duyçev ve Karol Telbizov), Bılgarska Akademia na Naukite (Bulgar Akademisi İlimleri) Yayınevi, Sofia 1977, s.27; http://www.promacedonia.org/bk2/bk_1.htm, 14.02.2008, 17:05

²⁸ Nazif Kuyucuklu, "Bulgarlar", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1992, VI, 392-393

²⁹ Ünver Günay ve Harun Güngör, *Türk Din Tarihi*, Laçın yayınları 1998 İstanbul, s. 12

³⁰ Yordan Tabov, *Starite Bulgari* (Eski Bulgarlar), s.1; <http://www.otizvora.com/files/tabov-sb.pdf>, 12.02.2008, 14:00

* Apenini, Güney Avrupa'da bir yarımadadır.

(http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%83%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2 , 17.02.2008, 15:00

³¹ Bojidar Dinkov, *Etruskata Zagadka* (Etrus Muamması) , BAN yayınevi, Sofia 1984, s. 126; <http://www.bulgarite.info/node/3>, 15.02.2008, 12:02

³² <http://ziezi.net/trakite.html>, 15.02.2008, 11:44

³³ <http://ziezi.net/trakite.html>, 15.02.2008, 11:44

Antik tarihçi Helanik'e göre (m.ö. V. yüzyıl), İtalya'da yaşayan Etruslar'a ilk öne Pelasgi denmiş, ancak Yunanlılar tarafından kovuldukları ve İtalya'ya göç ettikleri zaman Etrus* ismini almışlardır. Bu görüşe Tukidid, Strabon gibi diğer Yunan tarihçileri de katılmaktadır. Onlara göre Truva savaşından 17 kuşak önce (m.ö.1184 yılı) Pelasgiler, İtalya'ya göç etmişlerdir (m.ö. 1750 civarında).³⁴

b. Eski Bulgarların Balkan Yarımadasına Gelişi

Eski Bulgarların ana yurdu, Sibirya'nın kuzeyindeki İrtiş nehrinin vadileridir. Bulgarlar, II. yüzyılda Kafkasya'nın kuzeyine inmişlerdir.³⁵ 632 yılında Kubrat tarafından burada büyük Bulgar birliği meydana getirilmiştir. Bizans tarihçileri bu birliğe "Büyük eski Bulgaristan" demişlerdir. Bu devletin hudutları şunlardır: Doğuda Kuban** nehri, batıda Dnepr nehri, kuzeyde Donets *** ve güneyde de Azov**** denizi ve Karadenizdir. Kubrat'ın ölümünden sonra (651) Bulgarların başına oğlu Batbayan geçmiştir. Onun döneminde Bulgar birliği parçalanmış ve Bulgarlar 3 gruba bölünmüştür. Bu gruplar Kubrat'ın oğulları Batbayan, Kotrag ve Asparuh tarafından yönetilmiştir.

---

* Etrus milleti çok eski bir millet olmakla beraber, daha m.ö. II. yüzyılın sonunda İtalya'nın kuzey ve orta kesiminde yaşamıştır. İtalya yarımadasında, en çok gelişmiş şehir kültürüne sahip olmakla beraber, diğer millet ve kabilelerden farklı olarak kendisine özgü kültür, din, dil sanat ve yaşam tarzına sahiptir. Rum kültürünün oluşmasında, Etrus kültürü önemli ölçüde etkili olmuştur. Avrupa kültürünün temelini oluşturan etkenlerden biri ise Rum kültürüdür. (<http://www.bulgarite.info/node/3>, 15.02.2008, 11:58)

³⁴ Bojidar Dinkov, *Etruskata Zagadka* (Etrus Muamması), s. 126;

<http://www.bulgarite.info/node/3>, 15.02.2008, 12:02

³⁵ Georgi Markov, *Balgarskata İstoria Vkratse* (İhtisarlı Bulgar Tarihi), s. 24; Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi), s. 43

** **Kuban** ırmağı, **Kuban Irmağı** Rusya'da Kafkasya'nın kuzeybatısında bir nehirdir. 870 kilometre uzunluğundadır. Kafkas dağlarında Elbrus'dan doğar ve Azak denizine dökülür. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Kuban_Irma%C4%9F%C4%B1, 19.02.2008, 14:46)

*** **Donets (Don ırmağı)**, (Rusça:Дон) Rusya'nın başlıca nehirlerinden birisidir. Moskova'nın güneydoğusunda Tula olarak adlandırılan bölgeden doğar ve 1,950 km boyunca akarak Azak Denizi'ne dökülür. Nehir en doğu noktasında İdil Nehrine yaklaşıp ve Volga-Don Kanalı ile birbirine bağlanır. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Don_Nehri, 19.02.2008, 14:53)

**** **Azov** denizi, Karadenizin kuzeyinde bulunur.

(http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%BE_%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B5, 19.02.2008, 14:55)

Verziliya (Dağıstan) bölgesinde yaşayan Hazarlar, Bulgarların bölünmelerinden faydalanmışlardır. İlk önce Batbayan'a tabi olan Bulgarları kendi hakimiyetleri altına almışlardır.

Hazarların baskısıyla Kubrat'ın diğer oğlu Kotrag kendisine tabi olan Bulgarlar'la Volga nehrinin vadilerine göç etmişlerdir. X. yüzyılda Kotrag'a tabi olan Bulgarlar, "Volga Bulgaristan" olarak bilinen bir devlet kurmuşlardır. Bu devletin başkentine Bolgar denilmekteydi.³⁶

Kubrat'ın en küçük oğlu Asparuh'un yönetiminde olan eski Bulgarlar "Unogondurlar" ve "Onogurlar" kabilelerinden müteşekkil olup çok önemli bir yer tutarlar.

Asparuh'a tabi olan Bulgarlar, VII. yüzyılın son çeyreğinde Tuna, Prut ve Dnestir* nehirleri arasındaki topraklara yerleşmişlerdir.³⁷

3. Slavların Dini

a. Tanrı ve Tabiatüstü Kuvvetler

Slavlar, çok Tanrıçılık inancına sahiptir. Bir baş Tanrı'ya taparlar. Bu Tanrı gök gürültülerinin ve şimşeğin Tanrısı "Perun" dur.³⁸ O, her şeyin tek hükümdarıdır.³⁹

Slavlar, "Anten" isminde, her şeyin yaratıcısı bir varlığa da inanıyorlardı.⁴⁰

³⁶ Konstantin İreçek, *İstoria na Bulgarite* (Bulgarların Tarihi) ,Nauka i İzkustvo (İlim ve sanat) yayınevi, Sofia 1978 s.147

* - **Prut** nehri, Tuna Nehri'nin Ukrayna'nın batısından kaynağını alan, Moldova ve Romanya'dan geçen bir kolu. Ukrayna'nın Chernivitsi şehrinin ortasından geçmektedir. 1710 yılındaki Osmanlı-Rus Savaşı'nın yaşandığı yerdir . (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Prut>, 19.02.2008, 14:57)

- **Dinyester** (Dnestr) nehri, (Ukraynaca: Дністер, Rumence: Nistru), Doğu Avrupa'da bir nehirdir. Dinyester, Ukrayna'nın Polonya sınırında bulunan Drohobych şehrinden doğar ve Karadenize akar. Kısa bir mesafe Ukrayna-Moldova sınırında ilerler sonra Moldova'dan ayrılır ve Transnistria'da 398 km devam eder. Bu bölgeden ayrıldıktan sonra tekrar Moldova-Ukrayna sınırına yönelir ve Ukrayna'nın Karadeniz sahilinde bulunan haliç şeklindeki Dinyester Limanı'nda denizle buluşur. (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Dinyester>, 19.02.2008, 15:01)

³⁷ Aleksandır Fol ve diğerleri: *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi) , s. 44

³⁸ Georgi Markov, *Balgarskata İstoria Vkratse* (İhtisarlı Bulgar Tarihi) , Sviat (Dünya) yayınevi, Sofia 1992, s. 21

³⁹ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi) , s.41

⁴⁰ Ekrem Sarıkcıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi İsparta- 2004,s.96

Slavların taptıkları diğer Tanrılar şunlardır: *Veles (Voles)*- sürülerin, zenginliğin ve ailenin Tanrısı, *Stribog*- göğün Tanrısı, *Dajbog*- verimin ve bereketin Tanrısı, *Svarog** –ateşin Tanrısı, *Lada*- güzelliğin ve hikmetin Tanrısı⁴¹, *Hors*- av ve hastalık Tanrısı, *Mkos*- ziraat ve ticaret Tanrısı ve *Pazbog*- güneş ve kurban Tanrısı.⁴²

Slavların, ay, kader ve ölümler Tanrılarının bulunduğu; ruhlara, vampirlere, perilere inandıkları da rivayet edilmektedir.⁴³ Ayrıca Nimfa'ya** ve nehirlere de taparlardı.⁴⁴

b. İbadet, Ayin ve Âdet

Slavlar, Tanrılar'na açık gök kubbesinin altında, ağaçların gölgesinde, büyük kayaların üzerinde ve çalılıklarda ibadet ederlerdi.⁴⁵ Tanrılar'na sevgi ve saygılarını ifade etmeleri için, taşlardan putlar yapıp, onların önünde eğilirlerdi.⁴⁶

Slavlar, hastalık ve savaş anında ölümle baş başa kaldıklarında Tanrı Perun'a, eğer kurtulurlarsa kurban takdim edeceklerine dair adak adarlardı. Kurtuldukları zaman da adakları takdim ettikleri kurban sayesinde kendi kurtuluşlarını kazandıklarına inanırlardı.⁴⁷ Slavlar, Perun'dan başka diğer Tanrılar'na da kurban sunarlardı ve kurban sunarken de fal bakarlardı. Kurbanlarını asırlık ağaçlarının yakınlarında bulunan tapınaklarda sunarlardı.⁴⁸

---

* **Svarog**: Sanskritçede Svarga: *coelum ludri, aether svar*- "gök" anlamına kullanılır. Slavlar, güneşi ve ateşi onun oğulları olarak kabul ederler. (Konstantin İreçek, *İstoria na Bulgarite* (Bulgarların Tarihi), s.119).

⁴¹ Konstantin İreçek, *İstoria na Bulgarite* (Bulgarların Tarihi) , s.120

⁴² Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s.96

⁴³ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s.96

** **Nimfa**: Yunan Mitolojisinde: Tabiat güçlerinin tezahürü olan kadın şeklinde olan Tanrı [Stoyan Burov ve diğerleri: *Sivremenen Tilkoven Reçnik* (Çağdaş Bulgarca Sözlük), Abagar yayınevi, Velikotirnovno, s.526]

⁴⁴ Konstantin İreçek, *İstoria na Bulgarite* (Bulgarların Tarihi), s.119

⁴⁵ Konstantin İreçek, *İstoria na Bulgarite* (Bulgarların Tarihi), s.120

⁴⁶ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi), s.41

⁴⁷ Petir Petrov, *Obrazuvane na Bilgarskata Dirjava* (Bulgar Devletinin Kurulması), s. 78; http://www.promacedonia.org/pp2/pp_1_1_3.htm , 19.02.2008, 13:40

⁴⁸ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi), s.41

Nowgrad'da Tanrı Perun adına sürekli yanan bir ateş vardı. Kült putu, ağaçtan idi. Önünde kurbanlar kesilirdi. Kiev'deki put, altın ve gümüşten yapılmıştı. Mabet, 988 yılında kral Vladimir'in Hıristiyanlığı kabulünden sonra yıkılmıştı.⁴⁹

Slavlar misafirperverdirler. Onların misafirperverliğinde dinî bir anlam gizlidir. Eğer bir Slav, ona gönderilen misafirle ilgilenmez ve onu önemsemezse, misafiri gönderen kişi bu Slav'a savaş açar ve bu savaşla misafirin intikamını alarak kutsal görevini yerine getirmiş olur, çünkü misafirin intikamını almak kutsal bir görevdir.⁵⁰

c. Âhiret İnancı ve Ölümle İlgili Tasavvurlar

Slavlar ahirete de inanırlardı. Cenaze merasimleri de bu inançla alakalıdır. Ölünün cesedini yaktıktan sonra, küllerini biraz yemek ve eşya ile birlikte bir çini kap'a koyarlardı. Kabile reisleri, öteki dünyada da yararlanabilsinler diye eşleriyle birlikte defnedilirdi.⁵¹

Ölü ruhlarına saygı, uzun zaman devam etmiştir. Ruhlar, çok basit, tehlikeli ve acayip şekillerde tasavvur edilmiştir. Vampir ve kurt şeklinde dolaşan ruhlar olduğu gibi, gizlice rahmet veya felâket getiren ev ruhları da vardı. Ev ruhları ekseriya, cüceler şeklinde tasavvur edilirdi. Sularda boğularak ölen çocukların ruhlarından ise, su cinleri ve perileri oluştuğuna inanırlardı.⁵²

4. Eski Bulgarların Dini

a. Tanrı İnancı

Eski Bulgarlar, en yüce Tanrı kabul ettikleri, Tangra'ya taparlardı ki bu kelime "Gök" anlamına gelmektedir. Bulgarların nezdinde o, her şeyin yaratıcısı ve hükümdarıdır.⁵³ Ayrıca Onlara göre Tanrı Tangra tektir; görünen dünyayı yaratandır;

⁴⁹ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s.96

⁵⁰ Petır Petrov, *Obrazovane na Bilgarskata Dirjava* (Bulgar Devletinin Kurulması), s. 78; http://www.promacedonia.org/pp2/pp_1_1_3.htm, 19.02.2008, 13:55

⁵¹ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi), s.41

⁵² Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s.97

⁵³ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi), s.46

afetlerin hükümdarı ve hükümdarların hamisidir.⁵⁴ VI-VII. yüzyıllarda, Hanların iktidarı güçlendiğinde Tangra'ya inanç had safhaya ulaşmış ve eski Bulgarlarda ilkel bir monoteizm olduğu iddia edilmiştir. Han, büyük din adamı ve dünyada Tangra'nın temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Bu da Bulgarların Han'ı ve makamını kutsal kabul etmelerinin sebebi olmuştur.⁵⁵ Bundan dolayı Eski Bulgarlarda kabile reisine tapma da yaygındır. Kabile reisinin etrafı tabularla (yasaklarla) çevrilidir, çünkü tabular onun İlâhî gücünü (orenda) korumaktadır.⁵⁶

b. Totem İnancı

Eski Bulgarlarda Totem inancı en eski ve en yaygın olan inançtır. Bu inanca göre insanoğlu ve hayvan türü bir atadan doğmuştur (çıkıştır). Bu ata ise "hayvandır". Bulgarlar onu, kendilerinin koruyucusu (Totem) olarak görür. Onların kabul ettikleri ortak Totemler "kurt", "köpek", "at", "kaplan" ve "kuşlar" dır. Ayrıca Bulgarlar, efsanevî varlıkları da Totem olarak kabul ederlerdi. Onların Totem kabul ettiği efsanevî varlıklar "Grifon"* ve "ruhlardır".⁵⁷

⁵⁴ Georgi Petrov Bakalov, *Hristiyanstvo v Bulgaria* (Bulgaristan'da Hıristiyanlık), Hristiyanски Spravočnik (Hıristiyanlık Kılavuzu), Anubis yayınevi, 2001 (Totyu Koev'in katkılarıyla), s.1; http://www.pravoslaviето.com/history/hristiyanstvo_v_Bulgaria.htm, 19.02.2008, 15:50 (Bulgar Ortodoks Kilisesinin Resmi Sitesidir.)

⁵⁵ Petır Petrov, *Obrazuvane na Bilgarskata Dırjava* (Bulgar Devletinin Kurulması), s. 169 ; http://www.promacedonia.org/pp2/pp_1_2_4.htm, 19.02.2008, 15:52

⁵⁶ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi) , s.46

* **Grifon**, (Fransızca *Griffon*) kafası kartal ve gövdesi aslan olan kanatlı canavardır. (İvan Gaberov ve Diana Stefanova – "Yabancı Kelimeler sözlüğü ", Gaberoff- EOOD yayınevi, Velikotırnovo)

⁵⁷ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi) , s.46; Petır Petrov, *Obrazuvane na Bilgarskata Dırjava* (Bulgar Devletinin Kurulması) , s. 169

c. Şamanizm İnancı

Eski Bulgarlar arasında “Şamanizm” inancı da yaygın idi. Bu kültün özel hizmetçileri olan Şamanlar,* ilginç ritüeller yaparlardı. Bu ritüellerde onların ekstaz haline girdiklerine ve ruhlarla (genellikle kötü ruhlar) konuştuklarına inanılırdı.⁵⁸

d. Diğer İnanç ve Kültler

Eski Bulgarlarda ruh inancı da yaygın idi. Onlara göre ruhlar, hayvanlarda ve kuşlarda tezahür ederdi. Bunun yanında Eski Bulgarlar, gök cisimlerine (güneş, ay ve yıldızlar) ve ateşe de taparlardı.⁵⁹

Eski Bulgarlar, inançları gereği muska taşırlar, belirli günlerde çalışmazlar ve kutsal taşlara taparlardı.⁶⁰ Onlarda taş heykel kültü meşhurdur. Günümüzde bu heykellere “taş nineler” denir.⁶¹

e. Ahiret İnancı ve Cenaze Merasimleri

Eski Bulgarlar arasında Ahiret inancı da yaygındır. Ölüyü kabre koyarken, başını batı yönüne (bazen kuzey yönüne) çevirirler, arkası üzerine yatırır ve yanına çok az yemek ve içecek dışında hiçbir şey koymazlardı. Ancak zenginleri defnedelerken yanlarına daha fazla şeyler koyarlardı.⁶²

---

* **Şamanlar**, Kuzey Avrasya’da çok sayıda halklarla eski Magyar inançlarında bulunan merkezi şahsiyetlere verilen isimdir. Dünyalar arasında bağ kurma vasıtasıdır. Yaşayan insani varlıklarla, ölü ruhları arasında temas sağlamaktadırlar. Şaman kelimesi Mançu-Tunguz kökünden bir kelime olarak “Bilen kişi” anlamına gelmektedir. Şaman olan kişiler, insanlarla Tanrılar arasında aracılık fonksiyonu yaptıklarından, büyük bir prestij elde etmektedirler. Şamanın, sihirselsel bir gücü vardır. Şamanlar, Ruhlar tarafından seçilmişlerdir. Şamanın faaliyet alanı belli başlı dört şeyde sınırlıdır: 1. Ruh çağırma, 2. Tedavi, 3. Büyü, 4. Kehanet (Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, “Şaman”, Din Bilimleri yayınları, Temmuz-2005- Konya, s. 726-727)

⁵⁸ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan’ın İhtisarlı Tarihi) , s.46

⁵⁹ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan’ın İhtisarlı Tarihi) , s.46.

⁶⁰ Petr Petrov, *Obrazuvane na Bilgarskata Dirjava* (Bulgar Devletinin Kurulması) , s. 169; http://www.promacedonia.org/pp2/pp_1_2_4.htm , 19.02.2008, 16:13

⁶¹ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan’ın İhtisarlı Tarihi), s.46

⁶² Petr Petrov, *Obrazuvane na Bilgarskata Dirjava* (Bulgar Devletinin Kurulması), s. 170 http://www.promacedonia.org/pp2/pp_1_2_4.htm, 19.02.2008, 16:18

B. Hıristiyanlık ve Bulgar Milleti'nin Doğuşu

1. Bulgaristan Adında Yeni Bir Devlet

a. Slav-Bulgar İttifakı

V. yüzyılın ikinci yarısında Güney Tuna topraklarına Eski Bulgar kabileleri yerleşmeye başlamıştır. Slavlar, Balkan topraklarına geldiklerinde, burada kalan Eski Bulgarlara rastlamışlardır. Bu topraklara daha Asparuh gelmeden önce Eski Bulgarlar Slav topluluğunun içinde erimeye başlamışlardır. Ancak bu erime Eski Bulgar topluluğunun büyümesini de engelleyememiştir.⁶³

Bu verilere dayanarak, Balkan topraklarında Slavlardan önce Eski Bulgarların izine rastlamaktayız.

VII. yüzyılın ikinci yarısında Balkan Slavları Bizans İmparatorluğunun veya kuzey-batıdan gelen Avarların hâkimiyeti altına girme tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Bu tehlike karşısında Miziya Slavları, Slav kabilesi olan “Severler” ve diğer yedi Slav kabilesi, askerî ve kabilevî birlik oluşturmuşlardır.⁶⁴

Besarabya* bölgesine gelip yerleşen Asparuh önderliğindeki Bulgarlar, Bizans'ın kuzey komşusu olurlar. Başlangıçta Bizans'la dostane ve barışçıl ilişkiler kuran Asparuh (640-700), gerek Hazarlardan kaçmak gerek yeni yerleşim alanı bulmak amacıyla, Tuna deltasının kuzeyindeki topraklardan hareketle Dobruca'nın güneyindeki Bizans topraklarına saldırılarda bulunmaya başlar. Bu tarihlerde Bizans İmparatoru IV. Konstantinos (668-685), İstanbul'u kuşatan Araplara karşı savaşmakta olduğundan kuzeyden yapılan saldırıları engelleyecek güçte değildir. Araplar, kuşatmaya son verince Bizans imparatoru Bulgarlara karşı sefer hazırlıklarına girişir.

⁶³ Petır Mutaŋçiev, *Kniga za Balgarite* (Bulgarlar Hakkında Kitap), s.53-54

⁶⁴ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi), s. 47

* **Besarabya** bugünkü Moldova'nın tarihteki adıdır. Prut ve Dinyester nehirlerinin arasında yer alır. (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Besarabya>, 20.02.2008, 15:43)

Konstantinos, 680 yılında büyük bir deniz ve kara kuvvetiyle Bulgarları topraklarından çıkartmak üzere Tuna'nın ağzına ve Onglos* denilen bölge üzerine yürür. Bulgarların bataklıklar arasında gizlenerek açıkça savaştan kaçınması, Konstantinos'u başarısız kılar. Hastalık nedeniyle Mesemvriya'ya** geri çekilen Bizans ordusu Bulgarların saldırısına uğrar ve İmparator pek çok kayıp vererek çareyi kaçışta bulur. Bulgarlar ise, Varna (Odesos) yakınlarına kadar olan Dobruca bölgesini ele geçirir.⁶⁵ 680 yılında Bizanslıların Onglosa'da yenik düşmeleri ve Eski Bulgarların Slavlara komşu olarak Balkan yarımadasının kuzeydoğusuna yerleşmeleri bir Bulgar devletinin oluşacağını müjdelemiştir.⁶⁶

b. Bulgar Devletinin Kurulması

681 yılın yaz döneminde İmparator IV. Konstantin Bulgar ve Slavlarla barış antlaşması imzalamak zorunda kaldı. Bu antlaşmayla Bulgar Devleti uluslararası bağımsızlığını kazandı ve İmparator IV. Konstantin Bulgar Devletine 10 yıl vergi ödemeyi kabul etti. Han Asparuh "Pliska'yı" Bulgar Devletinin başkenti yaptı ve iktidara kendisi geçti. Bu devletin hudutları "Koca Balkan Dağları"*** (Stara Planina)'dan Karpatlara**** ve Timok***** nehrinden Karadeniz ve Dnestra kadar yayılıyordu.⁶⁷

*Onglos bölgesi, bugün Romanya ve Moldova'nın bulunduğu bölgedir.

(<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BD%D0%B3%D1%8A%D0%BB>, 20.02.2008, 15:57)

** Mesemvria, bugünkü güneydoğu Bulgaristan'da bulunan Nesebir şehrinin eski ismidir.

(<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B5%D1%81%D0%B5%D0%B1%D1%8A%D1%80>, 20.02.2008, 16:03)

⁶⁵ Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 106-107

⁶⁶ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi), s. 47

*** **Koca Balkan Dağları**, Bulgaristan'ı kuzey batıdan doğuya, ortasından bölen, 600 km.lik civarında bir dağdır. En yüksek yeri v. Botev (2376 m). dir Bulgarca, *Stara Planina* "Стара Планина". Ünlü Şipka geçidi ve savaşlarının yapıldığı dağ. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Stara_Planina, 20.02.2008, 17:58)

**** **Karpatlar**, Doğu Avrupa'da bulunan dağlara verilen addır. Bu dağlar Slovakya, Pollanda, Macaristan ve Romanya'da bulunmaktadır.

(<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B0%D1%82%D0%B8>, 20.02.2008, 18:05)

***** **Timok** nehri, şimdiki Sırbistan sınırlarının içinde bir nehrin ismidir.

(<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BA>, 20.02.2008, 18:09)

⁶⁷ Georgi Markov, *Balgarskata İstoria Vkratse* (İhtisarlı Bulgar Tarihi), s.27

Han Asparuh, Severler ve diğer yedi Slav kabilesinin Knyazlar'ıyla (kabile reisleriyle) ittifak kurarak bölgelerini korumak amacıyla kendi aralarında görev bölüşümü yapmıştır. Yedi Slav kabilesine bölgenin Avar saldırılarına maruz kalmaması için bölgenin batı hududunu koruma görevi verilmiştir.

Doğu Koca Balkan Dağlarının geçitlerinde yaşayan Severlere, yaşadıkları bölgeyi Bizans'a karşı savunma görevi verilmiştir.⁶⁸

Eski Bulgarlar ise bütün bölgenin korunmasını üstlenmeleriyle beraber, kuzeydoğudan gelen Hazarları da bu görevin icabı bölgeye yaklaştırmamışlardır.⁶⁹

Bulgar Devletinin bütün ümidi olan "ordu", Eski Bulgarlar tarafından yönetilirdi. Slav kabile reisleri ise Han'ın iktidarını onaylamışlardır. Slavlar Eski Bulgarlardan sayıca birkaç kat daha kalabalıktır.⁷⁰

700 yılında Han Asparuh, Bulgar- Hazar savaşında ölmüştür.⁷¹

Bütün bunlardan sonra Slavlar ve Bulgarlar'ın ortak bir devlet kurarak tek bir millet olmak için ilk adımı attıklarını söyleyebiliriz.

c. Hıristiyanlık Resmîyet Kazanmaya Kadar Bulgar Devletinde Önemli Gelişmeler

768 yılında Bulgar Devletinde Han Telerig (768-777) iktidara gelir. Han Telerig devlet içerisinde çoğunlukta olan Slav unsurunun önemini kavramış ve bu unsur üzerine devletin gücünü dayandırabileceğini anlamıştır. Bundan dolayı Han Telerig, hem iç hem de dış Slavların birleştirilmesi gerektiğini savunan ilk Bulgar hükümdarı olur. Han Telerig'in bu düşüncesini uygulamaya geçirecek gücü olmaz. Ancak halefleri onun bu düşüncesini dış politikalarının temel yapı taşı haline getirirler. Bulgar hanı Telerig, ülkesindeki iç karışıklıklardan dolayı Bizans imparatoru IV. Leon'un yanına (775-780) sığınır ve Hıristiyanlığı kabul ederek bir Bizans prensesi ile evlenir.⁷² Böylece Hıristiyan

⁶⁸ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi), s. 47; Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 107

⁶⁹ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi) , s. 47-48

⁷⁰ Türk Ansiklopedisi , "Slav", Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1980, XXIX, 185

⁷¹ Georgi Markov, *Balgarskata İstoria Vkratse* (İhtisarlı Bulgar Tarihi), s.28

⁷² Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 111

olup tahtı kaybeder. Bunun üzerine 777 yılında tahta Han Kardam (777-802) geçer. Kardam, selefının ortaya attığı Bulgar Devletinin sınırları dışında kalan Slavları birleştirme politikasını uygulamaya çalışmış, ancak bu konuda çok başarılı olamamıştır. Çünkü Han Kardam'ın esas düşüncesi merkezî otoriteyi güçlendirmektir. Onun saldırı politikalarından ziyade, daha çok savunma stratejisini benimsediğini görüyoruz. Ancak Kardam'ın izlediği bu savunma stratejisi, halefi Han Krum döneminde (802-814) saldırı politikasına dönüşecektir.⁷³

Han Krum da babası gibi Slavları birleştirme politikası izlemiştir. Bu bakımdan sürekli güney ve güneybatı topraklarında yaşayan Slavları ülkesindeki nüfusu artıracak bir unsur olarak görmüştür. Çünkü nüfusun artması,devletin güçlenmesi anlamına geliyordu. Aynı zamanda Mora'daki Slavların Hıristiyanlaştırılıp Helenleştirilmesi üzerine Makedonya Slavları da aynı duruma düşmemek için kendilerine yardım edebilecek bir güç arayışına girişmişlerdir. Bu tarihlerde kendilerine gerekli yardımı sadece Bulgarlar sağlayabilirdi. Makedonya Slavlarının istekleri Han Krum'un Slavları birleştirme düşüncesiyle uyuşmaktaydı. Bundan dolayı da Bulgarlar, Makedonya Slavlarına yardım edebileceklerini göstermişlerdir. Bizans İmparatoru Bulgar hanının bu yöndeki düşüncelerini tahmin etmekte ve buna engel olmak niyetindeydi. Bu yüzden 807 yılında Bizans İmparatoru Nikeforos (802-811) Bulgarlara karşı sefer düzenlemiştir. Ancak askerinin Edirne'de ayaklanması üzerine imparator bu seferden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Ertesi yıl Krum, karşı harekete geçerek Struma ırmağı bölgesinde Bizans ordularını bozguna uğrattıktan sonra askerlere maaş olarak verilen paraları ele geçmiştir. 809 yılında Krum'un ordusu, bölgede Bizans'ın son güçlü kalesi olan Serdika'ya (Sofya) saldırmış ve şehri ele geçirmiştir. Böylece Bulgarların, Slav Makedonya'sına doğru yolu açılmıştır.⁷⁴

Nikeforos, Bulgar Hanının hem Slavları birleştirme hem de Bulgaristan'ı bir transit merkez haline getirilmesini engellemek için 809 yılında Balkanlar'daki Slav bölgelerine Anadolu'dan Bizans Hıristiyan göçmenlerinin yerleştirilmesini

⁷³ Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 112

⁷⁴ Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 112

emretmiştir. Bu tedbir, bir taraftan Bizans halkı arasında hoşnutsuzluk yaratırken, diğer yandan Nikeforos, istediği sonucu elde edememiştir. Bundan dolayı Bizans imparatoru, Bulgar Devletinin başkenti üzerine yürümeye karar vermiştir. Böylece 811 yılının ilkbaharında I. Nikeforos, büyük bir ordu ile Bulgar Devletinin sınırından geçerek Krum'un barış teklifine aldırmadan Pliska'ya saldırmıştır. Bulgar Devletinin başkenti yağmalanıp yıkılmasını emrettikten sonra hanın sarayını ateşe vermiştir. Bunun üzerine Han Krum ordusuna Balkan Dağlarında Vırbitsa geçidini tutmalarını emretmiştir. 26 Temmuz 811'de ordusu ile birlikte geri dönen Bizans İmparatoru I. Nikeforos, Bulgarların saldırısına uğramış ve yapılan savaşta imparator dahil pek çok Bizans ordu komutanı öldürülmüştür. Han Krum, I. Nikeforos'un başını kestirerek zaferinin simgesi olarak eski Türk geleneğine uygun bir şekilde kafatasını gümüşle kaplı bir kupa haline getirmiş ve onunla boylarına içki ikramında bulunmuştur.⁷⁵

Han Krum'la Hıristiyanlık öncesi Tuna Bulgar Devleti en parlak dönemini yaşamıştır. Onun döneminde Bulgaristan, Avrupa'nın güneyinde önemli bir askerî ve siyasî güç haline gelmiştir. Krum'un devlet politikasının temelinde Tuna bölgesinde bulunan bütün Bulgarları birleştirme ve Miziya* Slavlarının oturduğu bütün toprakları Bulgar Devleti sınırları içerisine dahil etme düşüncesi yatmaktadır. Bu düşünceyle hareket eden Krum, dışarıda Bizans'la savaşmak suretiyle Tuna Bulgar Devletinin sınırlarını genişletmeyi başarmıştır.⁷⁶

Han Krum, Tuna Bulgar Devletinin ilk yasa koyucu hükümdarı olarak kabul edilmektedir. IX. yüzyılın başında onun getirdiği yasalar, devrin gereksinimlerine ve hukuk anlayışına cevap verebilmektedir. Bu yasalar, cezalandırılmadan önce sanığın dinlenmesini, hırsızlara yardım edilmemesini ve hırsızlık edenlere ağır cezalar verilmesini, içkinin yasaklanmasını ve yoksullara hayatlarını idame ettirecek kadar yardım sağlanmasını emrediyordu. Aslında bu yasalarla Han Krum, devleti güçlendirmek için iki unsur yani Bulgar ve Slavlar arasında eşitliği ve kaynaşmayı

⁷⁵ Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 113

* **Miziya**, Rum İmparatorluğun bir vilayeti idi. Bu bölge bugünkü Bulgaristan ve Sırbia topraklarında bulunmaktadır. (<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D1%8F>, 26.02.2008, 14:36)

⁷⁶ Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 114

sağlama amacı da güdüyordu. Böylece Knez Boris döneminde gerçekleşecek olan Hıristiyanlaşma ve Slavlaşma süreçlerini başlatmıştır. Ancak Bulgar tarihçisi Zlatarski'nin belirttiğine göre Han Krum bu iki sürecin gerçekleşip Bulgar unsurunun yok olmasına neden olacağını hesaplayamamıştı.⁷⁷

Han Krum'un ölümü üzerine Bulgar tahtına oğlu Omurtag (814-832) geçmiştir. Omurtag döneminde devletin temelinde yatan geleneklerin terk edildiği, devletin kurucusu Bulgarların haklarının tehlike altına girdiği ve eski inançların yıkıldığı endişesinden ileri gelen iç ve dış politikada bir takım değişiklikler söz konusudur. Hıristiyanlığın yayılışı ve devlet politikasının Slavları birleştirmeye yönelmesi bu endişeyi artırıyordu. Çünkü Hıristiyanlığın yayılışı pagan inancının terk edilişi anlamına geliyordu. Slav unsurunun çoğalması ise, onun giderek devlet yönetiminde Bulgarların aleyhine etkin konuma gelmesi demektir. Dolayısıyla Han Krum'un güçlü bir devlet oluşturmak amacıyla tüm Slavları Tuna Bulgar Devletinin çatısı altında birleştirme politikası, Omurtag döneminde olumsuz etki yaratmıştır. Çünkü Slavların nüfusunun artması, aynı zamanda Bulgarların erimesi ve devlet yönetimindeki yerlerinden olması anlamına geliyordu.⁷⁸

Hıristiyanlık da Bulgaristan'da giderek yayılmış ve endişe verici boyutlara ulaşmıştır. Hıristiyanlığın Bulgar Devletine yayılışı, Han Krum döneminde Bizans'la yapılan çetin savaşların sonucu idi. Çünkü bu savaşlar süresince Han Krum, Trakya'dan Hıristiyan esirler alıp Bulgaristan topraklarına yerleştirmiştir. Bu Hıristiyan esirler de kısa sürede komşu oldukları Bulgar ve Slavlar arasında Hıristiyanlığın yayılmasını sağlamışlardır.. Han Krum, muhtemelen esirlere karşı uygulanan iskân politikasının böyle bir sonuç doğuracağını tahmin etmemiştir. Ancak yerine geçen oğlu Omurtag (814-832) döneminde Hıristiyanlığa karşı ilk hareketlenmeler başlamıştır. Diğer taraftan Slav unsuru, Bulgar Devleti sınırları içerisinde o kadar artmış ki, devlet yönetiminin üst kademelerinde de yer almaya başlamış, hatta devlet politikalarını belirleme girişimlerinde bulunmuştur.⁷⁹

⁷⁷ Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 114-115

⁷⁸ Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 115

⁷⁹ Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 115.

Omurtag'ın ölümünden sonra yerine küçük oğlu Malamir (831-836) Bulgar tahtına geçmiştir. Malamir, Omurtag'ın üçüncü oğludur. Büyük ağabeyi Enravota, Hıristiyan olduğu için tahttan mahrum edilmiştir.⁸⁰

Han Presyan (836-852) döneminde muhtemelen anti Hıristiyan hareketler sona ermiştir. Çünkü oğlu Knez Boris, Hıristiyanlığı resmen kabul eden ilk Bulgar hükümdarı olacaktır. Böylece Presyan'la Tuna Bulgar Devletinin, Hıristiyanlık öncesi devri kapanmıştır. Bu tarihte Bulgaristan'ın sınırları Karpatlardan Sakar Dağına ve Karadeniz'den Arnavutluk'a kadar uzanmaktaydı. Bu sınırlara Dakya, Moravya, Miziya, Trakya ve Makedonya gibi Slavların yaşadığı pek çok bölge dahil edilmiştir. Toprak bakımından Tuna Bulgar Devleti çok genişlemiş, ancak farklı dinî inançlara ve geleneklere sahip olmalarından ve farklı diller konuşmalarından dolayı ülkede mevcut etnik gruplar arasında birlik sağlanamamıştır. Bu birliğin kurulması için sadece toprak bütünlüğünün sağlanması yeterli değildi, kültürel birliğin de oluşması gerekiyordu. Knez Boris, Hıristiyanlığı ve Kiril alfabesini ülkesinde yaşayan iki farklı etnik unsura benimsetmekle Tuna Bulgar Devletinin kültürel birliğini sağlayacaktır.⁸¹

2. Bulgar Adında Yeni Bir Millet Ve Hıristiyanlık

a. Bulgar Devletinde Hıristiyanlık Resmîyet Kazanıncaya Kadar Balkan Topraklarında Hıristiyanlık

Slavlar, Balkan yarımadasına gelmeden önce bu topraklarda Hıristiyanlık yayılmaya başlamıştı. Hatta bu topraklarda Hıristiyanlığı yayanların havari Pavlus ve Andrey olduğu iddia edilmektedir.⁸² İlk dönemde Hıristiyanlığın yayılmasından sözeden kitaplarda havarilerden bahsedilmektedir. Bazı kaynaklara göre (Deyaniya Apostolski kitabı, 16-17 bölüm) havari Pavlus Hıristiyanlığı Filipi, Veriya (Ege Trakya) ve Solun (Selanik)'te yaymıştır. Daha sonra onun öğrencileri piskoposluk kürsülerinin

⁸⁰ Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 117

⁸¹ Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 118

⁸² Dimitir Angelov, *Knyaz Boris I*, Nauka i İzkustvo (İlim ve Sanat) Yayınevi, Sofia 1969, s.87

başında bulunmuşlar, mabet inşa etmişler ve böylece daha gayretli bir dinî hayat sürdürülmüştür.⁸³

Hıristiyanlığın Bizans'ta resmiyet kazanması geniş bir Hıristiyan kilise organizasyonu meydana getirmiştir. Devletin yardımıyla Bizans'ın hâkim olduğu bölgelerde kilise organizasyonu kurulmuş, halkın Hıristiyanlaştırılması için misyonerlik faaliyetleri başlamıştır. Balkan yarımadasının şehirlerinde piskoposluklar, köylerinde de cemaatler kurulmaya başlamıştır. Bu bölgenin halkı Hıristiyanlık gelmeden önce putperestti ve dinî semboller onlar için çok önemliydi. Hıristiyanlık geldikten sonra bu bölgede yeni Tanrı'ya mabetler inşa edilmiştir. Bu mabetler inşa edilirken de heybetli, yüksek ve geniş yapılar olarak yapılmış, böylece yeni kabul edilen din olan Hıristiyanlığın mimarî yoluyla putperestler üzerinde telkin, otorite ve manevî bir baskı unsuru olması sağlanmıştır. Bu mimariye uygun olarak Hıristiyanlığın, bölge halkının dünyevî afetlerden kurtulacağı, onlara sulh içinde yaşayabilecek yeni bir dünya düzeni vereceği telkini vardır. İstenen şey ise, Hıristiyanlık için sağlam bir inanç beslemeleridir.

Kurulan Hıristiyan kilise organizasyonu çok kısa bir sürede bütün Balkan topraklarına nüfuz etmiştir. Hıristiyanlık hızla yayılmaya başlamıştır.⁸⁴

IV. yüzyılın sonunda bir Trak kabilesi olan ve Rodoplarda yaşayan "Besî" kabilesi Hıristiyanlaştırılmıştır. Hıristiyanlıktan önce bu kabile savaşçı ve asi ruhlu olarak bilinirdi, ancak Hıristiyanlaştıktan sonra hak hukuka riayet eden sakin bir kabileye dönüşmüştür. Bu kabilenin Hıristiyanlaşması o dönem Hıristiyanlar için büyük bir başarı olarak kabul edilmiştir.⁸⁵ Hıristiyan davetçileri bu topraklarda davetlerinde başarılı olabilmeleri için kutsal kitabı Besî kabilesinin diline (VI. yy) tercüme etmişlerdir.⁸⁶

Hıristiyan davetçileri Balkan topraklarında Slavların buraya gelmelerine kadar Hıristiyanlığı yaymak için o kadar çaba sarf etmelerine rağmen başarısız olmuşlardır. Bu

---

⁸³ *Hristiyanstvo v Bulgaria* (Bulgaristan'da Hıristiyanlık), Hristiyaniski spravochnik (Hıristiyanlık kılavuzu) , Anubis yayınevi, 2001 (-Totyu Koev'in katkılarıyla), s.1;
http://www.pravoslaviето.com/history/hristianstvo_v_Bulgaria.htm , 25.02.2008, 13:42

⁸⁴ Dimitir Angelov, *Knyaz Boris I* , s. 90

⁸⁵ Dimitir Angelov, *Knyaz Boris I* , s. 90

⁸⁶ Dimitir Angelov, *Knyaz Boris I* , s.93

topraklarda yaşayan putperest yerli halk ile Hıristiyanlaşanlar arasında mücadele devam etmiştir.⁸⁷

VI. yüzyılın başında Balkan topraklarındaki Slav saldırıları, buradaki Hıristiyan Kilise Organizasyonuna büyük bir darbe vurmuştur. Slavlar bu bölgede Hıristiyan mabetlerini tahrip etmekle kalmamış, aynı zamanda Hıristiyan nüfusu ve din adamlarını da öldürmüşlerdir.⁸⁸ Yerli halk bu yönüyle Slavları desteklemiştir.

Slavların Balkan yarımadasının içine yerleşmeleri sebebiyle Hıristiyanlığın yayılması durmaya yüz tutmuştur.⁸⁹

Bölgeye yerleşen Slavlar ise buradaki yerli Trak halkın büyük oranda örf ve âdetlerinin varisi olmuşlardır.⁹⁰ Hıristiyanlığın Bizans'ın bölgedeki hâkimiyet unsuru olduğunu gördüklerinden Slav ve Eski Bulgarlar Bizans dinine uzak durmakta ısrarlıydılar.

Hıristiyanlığa karşı Putperestliği savunan han Presiyan, kendilerinin, dinlerinin hak din olduğunu, bu yüzden de yardımsever ve toleranslı olduklarını, Hıristiyanların ise hilekâr ve nankör olduklarını, bu yüzden de Hıristiyanlığın batıl din olduğunu söylemekteydi.⁹¹

Bulgar devletinin yöneticileri Hıristiyanlığı, Bizans'ın siyasî ve manevî nüfuzunu yaymaya yarayan bir araç olarak anlamakta ve görmektedirler. Onlara göre Bizans, Hıristiyan diniyle Balkan yarımadasına yerleşen Bulgar ve Slavların üzerinde kendi hâkimiyetlerini kurmayı plânlamaktadır. Bu yüzden Bulgar devletinin yöneticileri kendi dini olan Putperestlikle Hıristiyanlığın yayılışını engellemeye devam etmişlerdir. Onlar, taptıkları Tanrıların yardımlarıyla Bizanslılara karşı yeni zaferler kazanacaklarına inanıyorlardı. Bununla ilgili Bulgar tarihinde, yarı efsane bir olaydan bahsedilir: Han Omurtaga esir düşen "Kinam" isminde bir Bizanslı, Hanı Hıristiyan Tanrı'nın tek olduğuna ve herkesin ona kulluk etmesi gerektiğine ve putperest Tanrıların şeytan olduklarına ikna etmeye çalışır. Han Omurtag putperest inanca sahip olmaktan gurur

⁸⁷ Dimitr Angelov, *Knyaz Boris 1*, s.92

⁸⁸ Dimitr Angelov, *Knyaz Boris 1*, s.94-95

⁸⁹ Dimitr Angelov, *Knyaz Boris 1*, s.95

⁹⁰ Dimitr Angelov, *Knyaz Boris 1*, s.96

⁹¹ Dimitr Angelov, *Knyaz Boris 1*, s.96-97

duyduğunu ifade ederek esire şu cevabı vermiştir: “ Bizim Tanrılarımızı küçümseme! Çünkü Onlar çok büyük bir güce sahiptir. Buna delil olarak ise, biz onlara taptığımız için bütün Rum devletine hâkim olduk. Sizin İsa'nız gerçek bir Tanrı olsaydı, Ona taptığımız ve boyun eğdiğiniz için sizinle anlaşır ve sizi korurdu.”

Han Omurtag'ın bu cevabında Bizans'ın siyasî ve manevî nüfuzunu engellemek için Bulgar Devletinin putperestliği siyasî bir araç olarak kullandığı ifade edilmektedir.⁹²

Bütün bunların sonucunda, Hıristiyanlığın Bulgar devletinde resmiyet kazanmadan çok daha önce Balkan topraklarına sızmayı ve burada cüz'î de olsa yayılmayı başardığını söyleyebiliriz.

Bu dönemde Hıristiyanlığın, Bizans tarafından korunup teşvik edilmesi, ona siyasî bir özellik kazandırmıştır. Bölge halkı, Hıristiyanlığı Bizans hâkimiyetine girmek olarak anlayınca, siyasî sebeplerle bu dine karşı çıkmışlardır. Bu yüzden de Hıristiyanlığın, hâkim olması gecikmiştir.

b. Han Boris ve Bulgar Devletinin Resmi Dini

Han Presyan'ın ardından Bulgar Devletinin idaresini oğlu Knez Boris (852-889) üstlenmiştir.⁹³ 864 yılında Bulgar hükümdarı Boris, Bizans tarafından Hıristiyanlaştırıldı ve bu arada kendisine vaftiz babalığı yapan Bizans imparatorunun adı olan Mihail ismini almıştır. Bunu fırsat kabul eden Bizans ruhanileri derhal Bulgar milletinin Hıristiyanlaştırılması ve Bulgar kilisesinin teşkilâtlandırılması işine girişmişlerdir.⁹⁴

Hıristiyanlaştırma Bulgaristan için kültürel gelişme bakımından büyük bir ilerleme anlamına geliyordu. Ayrıca hanların uzun süredir çalıştıkları Bulgar ve Slav halklarını birleştirme hedefine de önemli ölçüde ulaşılmış oluyordu.⁹⁵

⁹² Dimitir Angelov, *Knyaz Boris I*, s.97

⁹³ Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 119
Konstantin İrecek, *İstoria na Bilgarite* (Bulgarların Tarihi),s.167

⁹⁴ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), Türk Tarihi Kurumu, Ankara- 1999, s. 215

⁹⁵ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan),s.215; Georges Castellan, (Çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu), *Balkanların Tarihi*, İstanbul-1995,s:37

Bulgaristan'ı Hıristiyan bir ülke yapmakla Knez Boris, merkezî otoriteyi güçlendirmeyi, etnik farklılıktan kaynaklanan çatışmalara ve devletin uluslararası arenada statüsünü kuvvetlendirmeyi amaçlamıştır. Hıristiyanlığın kabulü ile Bulgar (Protobulgar) unsuru kalabalık Slav unsuru arasında erimiştir. Böylece Tuna Bulgar Devleti bir Hıristiyan- Slav karakteri kazanmıştır.⁹⁶

c. Boris'in Dış Siyaseti

Knez Boris tahta oldukça karışık bir dönemde çıkmıştır. Bu tarihlerde Frank Devletinin doğu sınırlarında, bugünkü Çek, Slovakya ve Kuzey Macaristan topraklarında, Frank kralının tabiiyetinde Slav knezliklerinden biri olan Moravya Knezliği güç kazanmaya başlamıştır. 830 yılı civarında Moravya knezlerinden Moyimir, Moravya topraklarındaki küçük knezlikleri birleştirmeyi ve Franklara karşı isyan ederek bağımsız bir Slav Devletinin kurulmasını sağlar. Moyimir'in halefi Rostislav döneminde Moravya'nın daha da güçlendiğini görüyoruz. Nihayet IX. yüzyılın ikinci yarısında Frank hâkimiyetine son verildikten sonra Moravya Devleti kurulmuştur. Knez Rostislav, Franklarla olan mücadelesinde Knez Boris'ten yardım ister. Knez Boris, Rostislav'a yardım etmek istediye de, bu konuda başarılı olamaz. Çünkü Knez Boris'in bu teşebbüsü karşısında Franklar, vasalları olan Hırvat knezini Bulgarlara karşı kullanmışlardır. Ayrıca Bizans'ın desteğini alan Sırp da Bulgarlara karşı harekete geçmişlerdir. Böylece Knez Boris bir taraftan Bizans destekli Sırp, diğer taraftan da Frank destekli Hırvat tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durum karşısında Knez Boris, Knez Rostislav'la ittifak yapmaktan vazgeçerek Frank Devleti ile barış imzalama yoluna gitmiştir. Ancak Rostislav, Franklara karşı başarı elde etmiş ve bölgedeki diğer Slavların da desteğini kazanmıştır.⁹⁷

Diğer taraftan Moravya Devletinin güçlenmesi, Tisa ile Orta Tuna civarındaki Slavlar üzerindeki Moravya nüfuzunun artması, Bulgarların buradaki çıkarlarını zedelemiştir. Ayrıca Frank-Bulgar ittifakından rahatsızlık duyan Rostislav, Bizans'ı Bulgarlara karşı harekete geçirmeye çalışmıştır. Zaten frank-Bulgar ittifakı Bizans'ı

⁹⁶ Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 120

⁹⁷ Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ : *Balkanlar El Kitabı* , I, 119

başka açıdan da rahatsız etmektedir. 863 yılında Knez Boris, Katolik olan Frank Kralına Hıristiyanlığı kabul edeceğini bildirmiştir. Bu durum Ortodoks olan Bizans'ta endişe yaratmıştır. Bulgaristan üzerine dinî nüfuz kurmaları bakımından Ortodoks ve Katolik kiliseleri rekabet içerisindeydiler. Bulgar-Frank ittifakı, Bulgaristan'da Katolik etkisinin artması anlamına geliyordu. Bundan dolayı da Bizans, Bulgar-Frank ittifakını bozmaya çalışmıştır.⁹⁸

Bu durum karşısında Bizans İmparatoru III. Mihail (842-867) ordusunun başında Bulgaristan'a doğru harekete geçerken, donanması da Karadeniz kıyısında görünür. Bu tarihlerde Bulgar ordusu Frank Kralı Karlman'a karşı yardıma gitmişti ve ülkede kıtlık başlamıştı. Dolayısıyla Bizans ordusu Bulgarları oldukça güç bir durumda yakalamıştır.⁹⁹ Bizans ordusunun Bulgar sınırında görünmesi ve buna ilâveten imparatorluk donanmasının Bulgaristan kıyılarında çok etkili bir gösterisi Boris'i Bizans'ın taleplerini kabule sevk etmiştir. 864 yılında Bulgar hükümdarı Bizans tarafından Hıristiyanlaştırılmıştır.¹⁰⁰

---

⁹⁸ Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 119

⁹⁹ Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I , 119-120

¹⁰⁰ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), s.215

I. Bölüm

BULGAR ORTODOKS KİLİSESİNİN TARİHÇESİ

1. Bağımsız Bulgar Patriklik Çabaları

a. Doğu Kilisesinin Tavrı

Hıristiyanlaşma Bulgaristan için sadece kültürel gelişme bakımından büyük bir ilerleme anlamına gelmekle kalmamış, ayrıca genç devletin Slavlaşmasını ve bununla etnik bakımdan Slav ve Eski Bulgar unsurlarının kaynaşmasını sağlamıştır.¹⁰¹ Bulgarların Hıristiyanlığı kabul etmeleri hem dinî hem siyasî açıdan önem arz etmiştir. Artık Bulgarların etrafı Hıristiyan ülkeleri ile çevriliydi.¹⁰²

Ülkenin Hıristiyanlaşması ve Slavlaşması aleyhine ayaklanan eski Bulgar asalet sınıfının muhalefetini Boris - Mihail bastırarak *Boyar*'larından 52'sinin boynunu vurdurmuştur. Ancak Bulgar devletinin kültürel yükselmesi ve içindeki unsurların birbirleriyle kaynaşması bakımından Hıristiyanlaştırmanın sağladığı avantaj ne kadar büyük olursa olsun, Hıristiyanlığı yeni kabul etmiş olan hükümdar kısa zamanda hayal sükûtuna uğramıştır.¹⁰³

Bulgaristan'ın Hıristiyanlığı Bizans vasıtasıyla kabul etmesi, Bizans'ın kilise ve iç politikasına bağlı olması demektir. Bu politika ise Bulgar devletinin çıkarlarına karşı idi. Bizans için Bulgaristan'ın Hıristiyan dinini benimsemesi sadece *dinî kalıba* bürünmesi anlamına gelmemektedir. Bundan daha önemlisi, *siyasî egemenliktir*. Bu da ancak Bulgar yöneticinin Hıristiyanlığı kabul ederek “yöneticiler ailesine” girerek gerçekleşir. Bu ailenin başı Bizans imparatorudur.

Bizans geleneklerine göre Bulgar yöneticisi vaftiz gücüyle Bizans İmparatorunun sadece, kendisi tarafından Hıristiyanlaştırılan ve Hıristiyan ismi verilen “dinî oğlu”

¹⁰¹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan),s.215

¹⁰² Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, İstanbul – 1984, s. 40

¹⁰³ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan),s.215

değil, aynı zamanda kilise ve siyasî yöneticiler ailesinin “dinî Oğlu”dur. O Zamanki İstanbul (Tsarigrad) Patriği Fotiy’e göre, bir milletin veya barbar kavmin Hıristiyanlaştırılması, Bizans’a karşı itaatsizliğin ve düşmanlığın bertaraf edilmesinin en güçlü metodudur.¹⁰⁴

Vaftizden sonra Boris, Patrik Fotiy’den bir Başpiskopos, piskoposlar ve bir dinî hiyerarşi istemiş, ancak Patrik Fotiy, belki Bulgarların Hıristiyan kültüründen yoksun olduklarına inandığından veya durumu kavrayamadığından bu istekleri ciddiye almamış ve Boris’e ancak birkaç misyoner ve iltifatkâr bir mektup yollamakla yetinmiştir.¹⁰⁵

Boris – Mihail’in isteğiyle 864’de Bulgaristan’a gelen Yunan Papazları halkı vaftiz etmeye başladılar. Boris, putperestliğe bağlı kalmak isteyenleri demir elle yok ederken, Bizans’a Bulgar kilisesinin istiklâlini tanıtmaya gayret etti. Bunun iyi karşılanmadığını görünce 866’da Papa’ya müracaat etti.¹⁰⁶

Boris ve halefleri, Hıristiyan tebaayı Bulgarlara bağlamak amacıyla bu millî Hıristiyan kilisesini yaratmak için ellerinden geleni esirgemediler. Bütün tebaanın daha sonraları Bulgar Devleti’ne kuvvetle bağlanması, Boris ve haleflerinin aldanmadıklarını ispat etti.¹⁰⁷

Görünen şu ki, Bizans Devletinin maksadı Bulgar kilisesini bir Grek piskoposunun idaresinde İstanbul patrikliğine bağlamak idi, Boris - Mihail ise genç kilisesi için, bir Bulgar patriği idaresinde tam bir bağımsızlık elde etmek gayreti içinde idi. İsteklerine uyulmayınca Bizans’a sırt çevirerek Roma’ya döndü.¹⁰⁸

b. Batı Kilisesinin Tavrı

Bulgaristan’ın tamamen Hıristiyanlaştırılması ve Bulgaristan’da Hıristiyan kilisesinin kurulması için tek yol Alman Krallığıyla siyasî ittifakın yenilenmesi ve Roma

¹⁰⁴ Dimitir Angelov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, Bılgarska Akademi ana Naukite (Bulgar Akademi İlimleri) yayınevi, Sofia 1981, II, 219

¹⁰⁵ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 40

¹⁰⁶ Ceza Feher, *Bulgar Türkler, Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara 1984, s.56

¹⁰⁷ Ceza Feher, *Bulgar Türkler, Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara 1984, s.55

¹⁰⁸ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan),s.215

Kilisesiyle ilişki kurulmasıydı. Bu yüzden 29 ağustos 866 yılında Roma'ya Bulgar elçileri gelmişlerdir. Bu elçiler, Boris'in akrabası Petır ve Bolyarları Yoan ve Martin'dir.

Elçiler, Roma din adamına yönelik soru listesiyle beraber yanlarında birçok hediye getirmişlerdir. Bu hediyeler arasında Boris'in, Hıristiyanlaştırma politikasına karşı gelen direnişçilere karşı savaştığı kılıç ta bulunmaktadır.¹⁰⁹

Papa I. Nicolay'ı, Bulgaristan'ı Bizans kilisesinden koparmak ve Roma kilisesinin hâkimiyeti altına sokmak imkânı kadar hiç bir şey sevindiremezdi.¹¹⁰

Bulgar elçilerinin Roma'ya gelişi, Roma Papalığının yararına olmuştur. Papa I. Nikolay, bu sevincini Başpiskopos Hinkmar Reymski ve diğer başpiskopos ve piskoposlarla paylaşmıştır.¹¹¹

Papa I. Nikolay Bulgar elçilerini ağırlayarak Knyaz'ın yönelttiği soruların cevaplarını hazırlamaya yönelmiştir. Ancak o zaman Bulgarların resmî dili Yunanca olduğundan, sorular da Yunanca yazılmıştır. Dolayısıyla soruların ilk önce Latinceye çevrilmesi gerekmiştir. Bu görevi "Santa Maria Trastevere" manastırının rahibi Anastasiy üstlenmiştir. Papanın direktiflerine göre rahip, Papa I. Nikolay'ın cevaplarını hazırlamıştır. 115 soruya 106 cevap verilmiştir. Bu sorular, Bulgaristan'da Hıristiyanlaştırma sürecinde yaşanan kargaşayı, Bulgar yöneticisinin karşılaştığı zorlukları, devletteki sosyal ve siyasî ilişkileri, idarî ve askerî yapıyı yansıtmaktadır. Bulgarların sorularında Hıristiyan dogmalarına sızma ve onları benimseme gibi gayretler bulunmamaktadır, daha fazla Hıristiyan merasimlerin yapıları ve kaidelerini içermektedir. Bulgarlar, Hıristiyan dinini genellikle içerik olarak değil de, şekil olarak kabul etmektedirler.¹¹² Sorularda Boris'in ve ona tabi olan aristokrasinin, Bulgar Devletin ve Milletinin Hıristiyan geleneğinin, ahlâkın, normların ve ideolojisinin ruhuyla yenilenmesi ârzusu gizlidir.

¹⁰⁹ Dimitır Angelov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, s.220

¹¹⁰ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan),s.215

¹¹¹ Dimitır Angelov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, s.220

¹¹² Dimitır Angelov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, s.220

Papa I. Nikolay'ın cevapları Fotiy'in mesajından farklıdır. Bulgarların çıkarlarına uygundur.¹¹³ Papa I. Nikolay Boris'in istekleri karşısında ileri görüşlü ve diplomatça davranarak yakınlık göstermiştir.¹¹⁴

Boris'in sorularından en önemlisi: “ Bulgar Kilisesinin başına Patrik tayin edilebilip edile bilmediğidir”?

Papa I. Nikolay'ın cevabı ise, ilk önce Bulgar Kilisesinde Piskopos olması yönündedir. Daha sonra Bulgaristan'da Hıristiyanlık genişlediğinde, ve birkaç kiliseye Piskopos tayin edildiğinde, onların arasından biri seçilip kendisine, Patrik olmasa bile Başpiskopos unvanı verilmelidir..

Papa I. Nikolay'ın daha sonraki tavırlarında, Bulgar Kilisesinin başına bağımsız bir dini lider tayin etmeye niyeti olmadığı görülüyor, çünkü onun görüşüne göre, Roma Kilisesi bütün Hıristiyan dünyasının egemenidir.

Boris'in öne sürdüğü problemi çözmede Papa I. Nikolay kasten gecikmiştir. Böylece Bulgaristan'da Roma'nın nüfuzunu etkinleştirmek için vakit kazanmayı amaçlamıştır.

Papa I. Nikolay sorularında, İstanbul Kilisesinin eksiklerini vurgulayarak, gerçek ve eşsiz Hıristiyanlığı Bulgarlara sadece Roma Kilisesinin sunabileceğini belirtmiştir.

Cevaplar hazır olduğunda, 13 Kasım 866 yılında Papa I. Nikolay törenle onları Bulgar elçilerine teslim etmiştir. Ancak bundan önce Papa, Hıristiyanlı'ğa davet etmek için Bulgaristan'a göndereceği Piskoposları da belirlemiştir. Bu Piskoposlar Formoza Portuenski ve Pavel Populonski'dir.¹¹⁵

866 yılının Kasım ayının sonunda Papa'nın Bulgaristan'a gönderdiği elçiler, Boris tarafından sevinçle karşılanmıştır. Roma elçileri, Papa'nın kendilerine verdiği öğütleri göz önünde bulundurarak misyonlarına başlamışlardır. Onlar bütün Bulgaristan'ı dolaşmışlar, Hıristiyanlığı yaymışlar, Bizans dini anlayışına göre yapılan bazı

¹¹³ Dimitir Angelov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, s.221

¹¹⁴ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 40

¹¹⁵ Dimitir Angelov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, s.223

merasimlere karşı çıkmışlar, yeni Hıristiyanlığı kabul edenleri yeniden Hıristiyanlaştırmışlar ve yeni yapılan mabetleri kutsamışlardır.¹¹⁶

Boris Piskopos Formoza'ya her türlü yetkiyi vererek millî-dinî hiyerarşiyi kurmasını istedi. Bunun üzerine Bulgaristan'daki Alman ve Grek misyonerler ülkelerine döndü. Formoza, Bulgar ülkesini Hıristiyanlaştırmayı başardı. Bunun üzerine, Boris, Papa I. Nicolay'dan, Formozayı başpiskopos atmasını istedi. Ancak Papa bu öneriyi kabul etmedi ve Formoza'yı 13 Kasım 867'de geri çağırdı. Formoza ayrılınca Boris diakonos Martin'i başpiskoposluğa önerdi ise de kabul edilmedi.¹¹⁷

Papa, yeni misyonun başına Dominik Trivenski ve Grimuald Polimartiyski'yi getirmiştir. Knyaz Boris'e Bulgar kilisesinin başına bu iki Piskopos ve Pavel Populonski arasında seçim hakkı verilmiştir.

Bulgarlarla ilişkisinde papa I. Nikolay'ın Formoza'yı Bulgar kilisesinin başpiskoposu olarak tayin etmemesi Batı Kilisesi adına olumsuzlukla sonuçlanmıştır.¹¹⁸

Bulgar elçileri, 13 Kasım 867 yılında papa I. Nikolay'ın ölümünden dolayı Bulgaristan'a dönmekten vazgeçmişler. Yeni Papa II. Adrian (867-872) daha kararlı bir tavırla, Formoza'nın başpiskopos olmasını reddetmiş ve papa I. Nikolay'ın politikasını izlemiştir.

14 Aralık 867 yılında II, Adrian Papa olduktan hemen sonra daha önce Bulgaristan misyonu için seçilen adamların, Bulgar elçilerin refakatinde Bulgaristan'a gitmelerini emretmiştir.

868 yılında Piskopos Formoza Portuenski ve Pavel Populonski, Boris'in akrabası olan Petır'ın refakatinde Roma'ya dönmüşlerdir.

Bulgar elçisi Petır, Papaya Boris'ten hediyelerle birlikte mektup ta getirmiştir. Boris, mektubunda papadan, dyakon (papaz yardımcısı) Marin'i başpiskopos tayin etmesini veya kendi kilisesinin kardinallerinden, Bulgarlar tarafından layık görünen ve kilisenin başpiskoposluğuna en layık olanı göndermesini istemiştir.

¹¹⁶ Dimitır Angelov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, s.224

¹¹⁷ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 40

¹¹⁸ Dimitır Angelov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, s.224

Papa Adrian II., Boris'in bu isteğini de kabul etmemiş ve dyakon unvanından daha küçük unvan olan Silvestr'ı seçmiştir. Piskopos Leonard Ankonski'nin refakatinde Silvestr Pliska'ya gelmiştir. Ancak Leonard Ankonski ve Dominik Trivenski'nin refakatinde Silvestr kısa sürede Roma'ya dönmeye mecbur kalmıştır. Onlar, Papa'ya Boris'ten mektup getirmişlerdir. Ancak bu sefer mektupta Boris'in tavrı sert olmuştur. Boris, mektubunda kesinlikle başpiskoposun ya Marin ya da Formoza'nın olmasını dile getirmiştir. Papa Adrian II. , Bulgar devletinin Roma kilisesinin hâkimiyetinden çıkma yolunda olduğunu anladığı için, mektubun cevabında Bulgar hükümdarının önerdiği başpiskopos adayını onaylayacağını açıklamıştır. Ama yine de papanın düşüncesinde Marin ve Formoza aday gösterilseler bile kabul etmeyeceği gerçeği vardır. Ancak Roma-Bulgaristan ilişkisinde artık bir anlaşmaya varılması nerdeyse imkânsız görünmektedir.¹¹⁹

c. 869 yılında gerçekleşen İstanbul Konsili ve Bulgar Kilisesinin Durumu

Tasvirin lehinde ve aleyhindeki sürtüşmelerin biraz olsun dindiği ve nispeten bir sükûnet dönemine girildiği dönemin Patriği olan Patrik Methode, tüm ılımlı politikasına rağmen bazı Stodios Manastırı Keşişlerini, aforoz etmek zorunda kalmıştı. Bu karar ise, Kilise çevrelerinde, ılımlılarla, aşırıları arasındaki gerilimi artırmış, Methode'un ölümü üzerine İmparatoriçe Theodora, geleneksel prosedür olan konsile Patriklik için adayını önerme adetini terkederek Aziz İgnatius'u İstanbul Patrikliğine atamıştır.

Kilise çevreleri yeni Patrikte bir sulh ümidi umuyorlardı. Fakat beklenen olmamıştı. İgnatius hem Methode'un ılımlı politikasını terk etmişti hem de aşırılarıyla birleşmişti. Bizans'taki politik atmosfer de değişmeye yüz tutmuştu. Theodora'nın ihtiraslı kardeşi Bardas yeğeni, III. Mihail'le gizli bir antlaşma yaparak, İmparatoriçe'nin başbakanı Theoctiste'den kurtulmakla işe başlamıştı.

Daha sonra da ılımlıların desteği ile Theodora'nın vekâletini de kaldırmıştı. Ayrıca Patrik İgnatius, Bardas'ın düşmanları tarafından desteklendiği için de; bir adaya sürgün

¹¹⁹ Dimitur Angelov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, s.225

edilmişti. Fakat İgnatius, kiliseyi kurtarmak için Patriklikten feragat etmişti. İmparatorluk üniversitesinde felsefe profesörü olan Fotiy, Patrikliğe seçilmişti. Yeni Patriğin seçilmesiyle elde edilen sükûnet sadece iki ay kadar sürmüştü. Çünkü eski Patrik İgnatius'un taraftarları hiçbir zaman rahat durmamışlardı. Fotiy, anlaşmazlığı gidermek için bir Sinod toplamıştı. Fakat Sinod, bir kargaşa ile sona ermişti. Fotiy ise, devamlı tefrikayı körüklemek için İgnatius'un adını ileri süren düşmanlarına mani olmak için, yeni bir konsil toplamıştır. Bu Sinodda, İgnatius'un Patrikliğinin gayri meşruluğu ve onun seçiminin yasal olmadığı belirtilmiştir.

867 yılında, Bulgaristan'da Papalık misyonerleri faaliyet halindeydiler. İşte o zaman Fotiy, Doğu Patriklerini bir Sinodda toplamış orada; Roma'nın Bulgaristan'a müdahalesinden şikâyet ederek, Latin misyonerlerinin Grek Patriklerini mahkum ettiklerini ve Kutsal Ruhun Babadan ve Oğul'dan (Fillioque) çıktığını vaaz ettiklerini açıklamıştı.¹²⁰

Bu sırada İstanbul'da imparatorluk ve kilise ortamında değişiklikler yaşanmaktadır. Hükümet darbesi neticesinde III. Mihail öldürülmüş ve tahta I. Vasilius Makedonets (867-886) oturmuştur.

Roma kilisesinin karşıtı olarak bilinen Fotiy, patriklik konumundan uzaklaştırılmış ve yerine İgnatius getirilmiştir.

Bizans imparatorluğu ve kilisesi Bulgaristan'ı kendilerine çekebilmek için büyük gayretler sarf etmişlerdir. Bundan dolayı ekim 867 ve eylül 869 yılları arası Bulgaristan'a birkaç defa Bizans elçileri gelmişlerdir.

Fotiy'in zamanında gerginleşen Bizans-Roma ilişkileri 868 yılının başlarında yumuşamaya başlamıştır. Papa II. Adrian ve Patrik İgnatius, Fotiy'e karşı ortak nefretlerinden dolayı aralarında manevî bir yakınlaşma oluşmuştur.¹²¹

5 Ekim 869 yılında İstanbul'da sekizinci konsil toplantısı başlayıp 28 şubat 870 yılında sona ermiştir. Sekizinci genel konsil olacak olan bu konsilin ilk oturumu sadece on iki Piskopos tarafından takip edilmiş (5 Ekim 869) ve son oturumda ise (28 Şubat

¹²⁰ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1991, s. 24-25

¹²¹ Dimitir Angelov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, s.225

870) yüz iki Piskopos hazır bulunmuştu.¹²² Bu toplantıya Roma kilisesine bağlı Kudüs, İskenderiye ve Antakya kilise temsilcileri de katılmıştır. Ayrıca bu toplantıya Bulgar elçileri Stazis, Sondoke, İliya, Presiyan ve Aleksiy Hunol katılmıştır.¹²³

4 mart 870 yılında imparator I. Vasilius sarayına bütün Hıristiyan kiliselerin elçilerini davet etmiştir. Bu toplantı sona eren konsil toplantısı dışındaki bir toplantı idi. Toplantıya Bulgar elçileri de katılmıştır. Onların başında ise Boris'in akrabası, Roma'dan yeni gelen Petır vardır. Petır konuşmasında şunu söylemiştir: “ Bugüne kadar putperest idik ve kısa bir süre önce Hıristiyanlık diniyle şerefledik. Ancak bilmek istediğimiz bir şey vardır, bizim hangi kiliseye tabi olmamız gerekir?” Petır bu konuşmasıyla toplantıda Bulgar kilisesinin konumunu tartışmaya açmış ve problemin çözümünü istemiştir.

Roma elçileri Petır'ın sorusunu cevaplamakta gecikmemiştir: “ Bizim size gönderdiğimiz din adamlarını kabul ettiniz ve şu ana kadar onları devletinizde barındırdınız, şüphesiz bu, şu ana kadar Roma'ya sadakatinizi, bağlılığınızı ve bundan sonra da bağlı kalacağınızı göstermektedir. Sizin hükümdarınız ve onun milleti havari Petrus'a bağlandılar ve Petrus'un varisi Papa Nikolay'dan da öğütler, Piskoposlar ve din adamları aldı”.

Petır bu cevabın verileceğini tahmin etmişti. Ancak bu onu ikna etmeye yeterli olmamıştır. Bu yüzden sözüne devam ederek şunu söylemiştir: “ Roma kilisesinden din adamları istediğimiz, onları kabul ettiğimiz ve şu ana kadar onları ülkemizde barındırdığımız doğrudur. Hatta her şeyde onlara itaat ettik ve ediyoruz. Ancak siz buradaki Patrik yardımcılılarıyla bizim Roma kilisesine mi, yoksa İstanbul kilisesine mi itaat etmemizin daha uygun ve mantıklı olduğunu söylemeniz gerekmektedir”.

Papanın elçileri bunun bir oyun olduğunu hissederek Bulgar kilisesi sorununun bu toplantıda tartışılmasını ve problemin çözülmesini engellemek istemişlerdir. Çünkü bu problem, toplantıda konuşulacak ve tartışılacak hususlar arasında yer almamaktadır. Ayrıca onlara Papalık tarafından da böyle bir vazife verilmemiştir.¹²⁴

¹²² Mehmet Aydın, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, s. 25

¹²³ Dimitir Angelov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, s.225

¹²⁴ Dimitir Angelov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, s.226

Ancak İstanbul kilisesinin elçileri Bulgar elçilerine şu soruyu yöneltmişlerdir: “ O ülkeye (Bulgaristan’a) hâkim olduğunuzda ülkede Latin (Roma) din adamları mı yoksa Yunan (Bizans) din adamları mı bulunmaktaydı? “. Bulgar elçilerinin cevabı “ Yunan din adamları” olmuştur.¹²⁵

Roma temsilcilerinin ve üç Doğu Kilisesi Patriğinin huzurunda Roma delegelerinin bütün itirazlarına rağmen, Bulgar kilisesinin Konstantiniye Kilisesine bağlanması kararlaştırılmıştır. Gerekçe olarak da Bulgar istilâsından önce Bulgaristan topraklarının Bizans'a ait olduğu ve Bulgarlardan önce bu topraklarda Grek din adamlarının bulunduğu ileri sürülmüştür.

Her ne kadar Roma delegeleri bu duruma itiraz ettiler ve Leon İsauricus zamanına kadar Bulgarların üzerinde yaşadığı ülkenin, İlliricum'un bir bölümü olduğunu ve o zamana kadar da Roma'nın atadığı piskoposlar tarafından yönetildiğini ileri sürdülerse de bu durum dikkate alınmadı ve karar Bizanslıların istediği şekilde sonuçlandı.¹²⁶

Konsil toplantısı sona erdiğinde, Bulgar elçilerine Yunanca yazılmış bir mektup verilmiştir. Bu mektupta Bulgarların İstanbul Kilisesine tabi olmaları ve uymaları gerektiği yazılıdır.¹²⁷

Bunun üzerine Boris, Latin Ruhban sınıfını Bulgar topraklarından kovmuştur. Onların yerine Başpiskopos Yosif ve on iki Grek Piskoposu ile Patrik İgnatios adına resmen Bulgar Kilisesinin yönetimini ele almıştır.¹²⁸

Boris, Papa III. Adrian’a bir mektup göndererek Bulgarların İstanbul Kilisesinin nüfuzuna geçmelerini kendisinin istemediğini, ancak İstanbul konsilinde alınan kararın böyle olduğunu açıklamıştır.¹²⁹

Papa bu duruma itiraz etti. Boris'e, Patrik İgnatius'a ve İmparator Vasilios I'e tehditler savurdu. Ancak bunlar dikkate alınmadı. Sonunda Papa VIII. İohannes, Patriği durum hakkında bilgi vermek üzere Roma'ya çağırdı. Patriğin ret cevabı üzerine Papa

¹²⁵ Dimitir Angelov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, s.226-227

¹²⁶ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 42

¹²⁷ Dimitir Angelov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, s.227

¹²⁸ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 42

¹²⁹ Dimitir Angelov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, s.227

Bulgaristan'daki Grek ruhban sınıfını geri çağırmadığı takdirde Patrik İgnatius'un aforoz edilmesi ve Patriklik tahtından indirilmesi için iki delegesini Konstantiniyye'ye gönderdi. Ancak Romalı delegelerin Konstantiniyye'ye geldiği 23 Ekim 877 günü Patrik İgnatios ölmüş ve yerine imparator Vasilius'la barışan Fotiy geçmişti. VIII. İohannes onu resmen tanıdı ve Fotiy de 878 Konsilinde Papa'nın kendisine Bulgar meselesinde imparator nezdinde tavassutta bulunacağını vaat etti.. Bu vaat yerine getirilmiş ve 880 yılında Papa İmparator Vasilius'a «*Bize karşı olan sevginiz ve hakkın yerine getirilmesi için Bulgar bölgesinin bize verilmesi konusunda giriştiğimiz çabalar için sayısız minnet duygularımı iletirim...'*» şeklinde bir teşekkürnâme gönderdi. Bundan sonra Bulgaristan Bizans'a bağlı piskoposluklar listesinde yer almaya başladı.¹³⁰

d. Boris Yönetimin Son Dönemi, Bulgarların Altın Çağı ve Bulgar Kilisesinin Özerkliği

Uzun müddet ağır tacı taşıdığından dolayı Boris yorulmuş, kendi isteği üzerine 888 yılında tahttan çekilmiş ve idareyi oğlu Vladimir'e (888-893) bırakarak bir manastıra kapanmıştır.¹³¹

Vladimir, babasının izlediği politikayı bırakarak Frank Kralıyla tekrar anlaşma yoluna gitmiştir. Boris'in Hıristiyanlaşma politikasına karşı olan bir takım boyarlar da Vladimir'in etrafında toplanmışlardır. Bunların amacı Hıristiyanlaşmayı durdurmak ve ataların inancına tekrar dönmektir. Çünkü bu boyarlara göre Hıristiyanlaşma hem ataların dininden uzaklaşma, hem de Bizans'a tabi olmak anlamına geliyordu. Neticede Bulgaristan'da büyük bir isyan patlak verir. Asiler devletin başkenti Pliska'ya yürüyerek Knez Boris'i öldürmek ve Hıristiyanlaşmaya da son vermek isterler. Ancak kısa sürede Knez Boris, idareyi tekrar ele geçirmiş, isyana son vermiş ve ele başı saydığı elli iki boyan aileleri dâhil kılıçtan geçirmiştir.¹³² Akıllı yöneticilerin bütün oğulları babalarının makamının varisi olamazlar ve aynı yetenekleri de taşımaları şart değildir. Boris, Vladimir'in gözlerine mil

¹³⁰ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 42

¹³¹ Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 120

¹³² Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 120; Georgi Markov, *Balgarskata İstoria Vkratse* (İhtisarlı Bulgar Tarihi),s.40

çektirerek tahttan indirtmiş ve yerine de diğer oğlu Simeon'u (893-927) geçirmiştir.¹³³ Boris, yine manastıra çekilmiş ve 2 Mayıs 907 senesinde aziz olarak ilan edilmiştir.¹³⁴

Bulgaristan, Simeon'un (893-927) hükümdarlığında en parlak dönemini yaşamıştır.¹³⁵

Simeon, küçük bir çocukken Bizans sarayına gönderilmiş olmasına ve orada Bizans kültürü almasına rağmen hiçbir zaman kendi milliyetini unutmamıştı.¹³⁶ Babası oğlunun papaz olmasını istemişti ve Doğu âleminin başkentinde yetişen oğlunun yardımı ile yurdunda Hıristiyan teşkilâtını kurmak ve geliştirmek hedefini gütmüştü.¹³⁷

Simeon, babasının yolunda ilerlemiş, Edirne ve Konstantiniye'yi birkaç kez kuşatmış ve 924 yılında İmparator Romanos Lacapenis'i kendisini Çar ve Bulgar Kilisesini de düzelterek Özerk bîr Patrikhane olarak tanımaya zorlamıştır.¹³⁸ Başkent Pliska iken Preslav oldu. Çünkü Pliska halkı çoğunlukla putperest olan bir başkentti, bu da Hıristiyan bir ülkeye yakışmıyordu.¹³⁹

Çar Boris'in oğlu Simeon (893—927) saltanatı zamanı Bulgar tarihinin umumiyetle en parlak devrini teşkil eder. Gayet enerjik bir şahıs olan Simeon, Bizans'a karşı bir çok sefer açmış, Balkanlarda tam bir Bulgar hegemonyası kurmuştur.¹⁴⁰

Modern tarihçiler onun hükümdarlığını Bulgar edebiyatının altın çağı olarak nitelendirmişlerdir.¹⁴¹ Bunun sebebi de savaş zaferleri değildir, devletinin temellerini sağlamlaştıran kültürel ilerleyiştir.¹⁴² Ayrıca Bulgar Kilisesinin de altın çağıydı Simeon

¹³³ Georges Castellan (Çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu), *Balkanların Tarihi*, s. 120; Georgi Markov, *Balgarskata İstoria Vkratse* (İhtisarlı Bulgar Tarihi),s.40

¹³⁴ Georgi Markov, *Balgarskata İstoria Vkratse* (İhtisarlı Bulgar Tarihi),s.40

¹³⁵ AnaBritannica Genel kültür Ansiklopedisi, Ana yayıncılık A.Ş. ve Encyclopedia Britannica, INC., V, 91

¹³⁶ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 43; Georges Castellan (Çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu), *Balkanların Tarihi*, s.37

¹³⁷ Ceza Feher, *Bulgar Türkler*, s. 57

¹³⁸ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 43; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan),s. 249

¹³⁹ Georgi Markov, *Balgarskata İstoria Vkratse* (İhtisarlı Bulgar Tarihi), s.40; Georges Castellan, (Çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu): *Balkanların Tarihi*, s.37

¹⁴⁰ İslam Ansiklopedisi (İslam âlemi tarih, coğrafya ve biyografya lügatı), *Bulgaristan*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, II, 798

¹⁴¹ Georges Castellan (Çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu), *Balkanların Tarihi*,s. 37

¹⁴² Georgi Markov, *Balgarskata İstoria Vkratse* (İhtisarlı Bulgar Tarihi), s.43

çağı.¹⁴³ O Çar unvanını aldıktan sonra Bulgaristan'ın prestiji ve itibarı yükselmiştir. O dönemde Bizans'ın ideolojisinde devletle din arasında sıkı bir bağlantı vardı: “ *Çarlık olan yerde Patrikliğin de olması gerekir*”. Bulgar devleti bu ideolojiye yaslanarak 919 yılında alınan kararlara göre Bulgar Kilisesi bağımsız ilân edilmekle beraber bir Patriklik* olmuştur.¹⁴⁴ Simeon'un temkinli akıllı politikası ve özellikle Aziz Kiril ve Metodiy'in öğrencilerinin çabaları sayesinde Slav dinî ayini yavaş yavaş tüm Slavlar arasında yerleşmiştir.¹⁴⁵

e. Bulgar Devletinin ve Kilisenin Zayıf Düşmesi

Simeon, ilk varisi olan oğlu Mihail'i bilinmeyen sebeplerden dolayı mahrum bırakmış ve tahtına ikinci oğlu Patır'ı (927-968) oturtmuştur. Simeon'un ölümünden sonra Balkan yarımadasında bütün durum birden değişmiştir. Simeon dönemindeki Bulgaristan'ın gücünü hisseden ve şahit olan bütün kabileler ve devletler (Sırp, Macarlar, Peçenekler ve diğerleri) Bulgaristan'a karşı tavır almışlardır.¹⁴⁶ Simeon'un büyük gayreti ve mücadele ruhu oğlu ve halefi Petır için tamamıyla yabancı kavramlar idi. Mücadeleye devam anlamsız görünüyordu.¹⁴⁷ Yönetiminin ilk yıllarında Petır'ın müsteşarı ve devlet yönetiminde söz sahibi olan dayısı Georgi Sursuvul, Bizans'la barışçıl ve ılımlı politika yürütülmesi taraftarıydı. Petır ve dayısı Bizans imparatoru Roman Lakapın'le gizli müzakereler yürütmüşler ve 927 yılında iki devlet arasında 40 yıllık barış anlaşması yapılmıştır.¹⁴⁸

Petır Bizans ile barış anlaşması yapmakta müsaraat gösterdi, Bulgar çarı olarak tanındı ve imparator Romanos'un torunu, onun oğlu Khristophoros'un kızı Prenses

¹⁴³ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 43

* **Patriklik**, Ortodoks Kiliselerde en yüksek dini makamdır. (Salih İnci, *Dinler Tarihi Açısından Heybeliada Ruhban Okuluna Genel Bir Bakış*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2007, s. 136)

¹⁴⁴ <http://bulch.tripod.com/boc/historybg.htm>, 10.03.2009, 11:55

¹⁴⁵ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 42

¹⁴⁶ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi) , s.65

¹⁴⁷ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret İşiltan), s.249; Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 43

¹⁴⁸ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi) , s.65

Maria Lakapene ile evlendirildi. Ayrıca Bizans, Bulgar Kilisesi Başpiskoposu Damyan'ı da Patrik olarak tanıdı.¹⁴⁹

Simeon'un kazanmış olduğu askerî başarılar etkisiz kalmıştı. İmparatoriçe Zoe tarafından yürütülmeye çalışılan, bütün Bulgar taleplerinin radikal bir şekilde reddi siyaseti de başarısız kalmıştı. Zaferi kazanan, uzak görüşlü imparator Romanos'un tuttuğu orta yol olmuştu. Bulgar hükümdarı *Basileus* unvanını, fakat belirtildiği gibi sadece Bulgar Devletine ait olmak şartıyla elde etmişti. Bizans hükümdar ailesi ile evlenme bağı da kurabilmişti, Bizans İmparatorları olan Romanos ve oğlu Khristophoros, Bulgar çarı Petır'ın şahsında itaatkâr bir damat bulmuşlardı. İmparator I. Romanos'un bu sefer dış bir baskıya uymak zorunda kalmadan Bulgarlara verdiği hatırı sayılır tavizler, Bizans - Bulgar ilişkilerinin yeniden tanziminde çok uygun anlamda etken oldular. Bizans - Bulgar sınırındaki sükûnet hiç bir zaman bu kadar lekesiz, Bizans'ın Bulgaristan üzerindeki nüfuzu hiç bir zaman bu 927 barışını izleyen on yıllarda olduğu kadar her şeye kadir olmamıştır.¹⁵⁰ Bulgar nüfuzu her tarafta gerilemiş, Bizans etkisi de her tarafta kuvvetlenmiştir.

Bulgaristan tamamıyla Bizans'ın büyüüne kapılmıştır. Hıristiyanlaşma oluşumundan beri süratle ilerlemekte olan Bulgar devletinin kültürel bakımdan Bizanslılaşması en yüksek noktasına ulaşmıştır. Ancak Bulgar ülkesi siyasî olduğu gibi ekonomik bakımdan da, Simeon devrinin bitip tükenme bilmeyen savaşlarıyla yorulmuş, yerlere serilmiştir. Son on yılların süratli kalkınmasını burada bir bunalımlar devresi izlemiştir. Bizzat Bizans'ta da olduğu gibi Bulgaristan'da da kuvvetlice sosyal tezatlar kendini göstermeye başlamıştır. Dünyevî büyük arazi sahipliği müessesesi yanında ruhanî büyük arazi mülkiyeti de gittikçe büyümüşür. Çünkü ülkenin Hıristiyanlaştırılmasından beri kilise ve bilhassa manastır tesisleri gerek Bulgaristan'da ve gerekse ona ilhak edilmiş bulunan Makedonya'da bütün hızıyla almış yürümüşür. Resmî kilise tarafından teşvik gören manastır hayatı yanında ise, özellikle buhranlı devrelerde tatmin edilmemiş ruhlar ve gayri memnun düşünceliler için bilhassa büyük

¹⁴⁹ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 43

¹⁵⁰ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), s.249

bir çekici güce sahip bulunan kilise düşmanı tarikat cereyanları parlak bir devri idrak etmektedir.¹⁵¹

Boris ve Simeon zamanında dini, ahlâkı ve eğitimi halk arasında yayan Kliment, Konstantin, Yoan Ekzarh gibi gençler görülmektedir. Ancak Petır'ın zamanında dünya hayatına ve lükse daha fazla önem verilmiştir. Papaz Kozma'ya göre: “Din adamları Hıristiyan prensiplerine göre yaşamamaktadırlar. Onlar kendilerinde bulunan hasletleri kanunlaştırmışlardır. Çünkü bu hasletleriyle itibar ve ün kazanmak istemektedirler. Pahalı elbiseler giyiyorlar ve kendilerine tabi olanlara karşı gururluluk taşıyorlar. Bununla beraber halka karşı adaletli değiller ve zayıf olanları aşağılıyorlar.”

Bu yüzden bazıları eğitimden ve sosyal hayattan uzak dağlara ve ormanlara çıkarak inzivaya çekilmişlerdir. Onların en ünlüsü İvan Rilski'dir.

İvan Rilski, Sofya yakınlarında Skrino köyünde doğmuş ve gençliğini koyun çobanı olarak geçirmiştir. Ebeveynlerinin ölümünden sonra manastıra girmiş, daha sonra da Rila dağında inzivaya çekilmiştir. Orada 20 sene kalmış ve onu Çar Petır ziyaret etmiştir. İvan Rilski 70 yaşındayken 946 yılında ölmüştür.¹⁵²

Petır'ın döneminde halk arasında kilise ve din adamlarına karşı bir hoşnutsuzluk meydana gelmiştir. Bunun en büyük sebebi ise: Din adamları: “Çarlar ve Boyarlar Tanrı tarafından tayin edilmektedir” sözleriyle Petır'ın hükümdarlığını ve onun yürüttüğü Yunan politikasını desteklemekte olup onu ayakta tutmaktadırlar. Halk arasında Bogomillik yayılmaya başlamıştır.¹⁵³

f. Bulgar Topraklarında Bogomillğin Ortaya Çıkışı ve Öğretileri

IX. ve X. yüzyıllarda Bulgaristan İmparatorluğu, doğuda Karadeniz ve batıda Adriyatik denizine uzanan, güneyde ise Bizans'ın başşehri İstanbul yakınlarına kadar sokulan geniş topraklara hükmetmekte idi. Halbuki 7. Yüzyıla kadar bu toprakların tek sahibi Bizans idi. Slavların ve Bulgar yanlısı köylü halkın bu topraklarda yayılmaları ise, mevcut ekonomik ve toplumsal düzeni değiştirecekti. Bulgaristan İmparatorluğu Slav ve

¹⁵¹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), s.250

¹⁵² Konstantin İreçek, *İstoria na Bulgarite* (Bulgarların Tarihi),s.202

¹⁵³ Konstantin İreçek, *İstoria na Bulgarite* (Bulgarların Tarihi),s.203

Bulgar asıllı soylular tarafından yönetilen bir devletti. IX. ve X. Yüzyıllarda bu asiller tarafından köylülere büyük baskı uygulayan feodal bir düzen kurulmuştu. Bunun yanı sıra bu topraklarda yaşayan Bizans ve Bulgaristan halkları arasında devamlı surette, ekonomik, dinsel ve kültürel bakımdan büyük farklar mevcuttu. Bizans halkı gelişmiş bir şehir uygarlığına, Bulgar halkı ise, toprağa dayanan dar gelirli kırsal bir toplum yapısına sahipti. Bu sırada Bizans, Bulgaristan Kilisesini, merkezi İstanbul’da olan Doğu Kilisesi’ne bağlamıştı. Bizans’tan gelen birçok din adamı, Bizans Kilisesi’nin ilkelerini yaymakta, geniş toprakları içeren, zengince döşenmiş ve şatafatlı kilise ve manastırlar kurmaktaydılar. Diğer yandan büyük bir sefalet ve yoksulluk içerisinde olan halk Kilise tarafından sömürülmekte ve ibadete ayıracak vakit bile bulamamakta idi. Bu ise her alanda farklı anlayış ve yaşayışa sebep oluyordu. Dinî açıdan da Bizans Kilisesi’nin Slav geleneklerini benimsememesi soylu sınıfta bir hayal kırıklığıyla beraber infial de yaratıyordu.

Kilisenin bu zenginliğine tepki olarak, dar gelirli ve servette, dünya malında gözü olmayan ikinci bir papaz sınıfı türemeye yüz tutmuştur. Hint fakirlerini andıran bu fakir papazlar yersiz yurtsuz, köyden köye dolaşarak avare ve sade bir hayat yaşamakta, geçimleri köylü halk tarafından temin edilmekte idi. Bu arada Bizans yönetimince daha önce Trakya’nın sınır bölgelerine yerleştirilen Ermeni ve Süryani vb. Doğulu insanlar Gnostik düşüncenin başta Bulgaristan’ın güneyine ve diğer taraflara yayılmasına zemin hazırlamıştı.

Şartların da olgunlaşmasıyla Gnostik düşünce önce bu fakir papazlar, sonrasında da halk tarafından benimsenmeye başlamıştır. Bogomillik hareketi feodalizme karşı mücadelede alternatif bir dinsel form ve kilise yaşamı olarak köylüleri ve alt tabakaları temsil etmiş, bunu yaparken de müntesiplerine zengin değil basit bir hayat önermiştir.¹⁵⁴

Bogomillik heretik dinsel bir mezhep olup, Bulgar Çarı Petır (927-969) zamanında Bulgaristan’da ortaya çıkmıştır. Daha önceden Ortodoks bir papaz olduğu ifade edilen Bogomil tarafından vazedilmeye başlanmış düalist esasa dayalı bir akımdır. Bogomil “Tanrının sevgilisi” demek olan Yunanca “Theophilus”un Slavca karşılığıdır.

¹⁵⁴ Kadir Albayrak, *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*, Emre Yayınları 2005, s.128-129

Bogomillğin, Petır'dan önceki ilk dönemler büyük ölçüde meçhul olmakla birlikte X. yüzyılın ortalarından itibaren organize bir şekilde hızla yayılan bir heretik akım olduğuna şüphe yoktur.¹⁵⁵

Papaz Bogomil'in öğretisi Massalianlar ile Bizans İmparatorluğu tarafından büyük kitleler halinde Trakya'ya yerleştirilen Pavlikyanların doktrininden neşet etmiştir. Kendinden önceki öğretiler gibi Bogomillik de, dünyaya iki prensibin, iyilik ve kötülüğün hükmettiğini ve bir birine zıt iki güç arasındaki mücadelenin dünya olaylarını ve her insanın hayatını düzenlediğini kabul eden düalist bir inançtır.¹⁵⁶ Ancak Bogomillerin düalizmi mutlak değildir. Çünkü onlar Tanrının şeytan üzerindeki üstünlüğünü kabul etmişlerdir.¹⁵⁷

Bogomillere göre bu görünen ve yaşadığımız dünya henüz yok iken yedi gök, onların üzerinde Baba Tanrı'nın Arşı, Arşının altında da sular var idi. Şu an yaşadığımız dünya sulara gizli olup henüz bir şekle bürünmemişti.

Tanrı'ya Melekler ve onların önderi olan "Satanail" itaat etmekteydi. Satanail, Baba Tanrı'nın oğlu ve İsa'nın kardeşidir. Satanail, Tanrı Baba tarafından ona verilen görevi yerine getirmek için alt tabakalardan Tanrı'nın Arşına gidip gelirken Tanrı'nın yüceliğine hayran kalmış ve ona özenmiştir. Bu yüzden bulutların üzerine Tanrı'ya eşit olmak için kendi Arşını kurmak istemiştir. Bunu anlayan Baba Tanrı, Satanail'e ve ona tabi olan meleklerle gökte ikamet etmelerini yasaklamıştır. Bunun neticesinde Satanail, şu an yaşadığımız görünen dünyayı yaratmaya karar vermiş ve onu 7 yüzyıla eşit olan 7 günde yaratmıştır. Her şeyi yarattıktan sonra en son insanı yaratmıştır. İlk önce Âdem'i yaratmış, daha sonra onun kaburga kemiğinden Havva'yı yaratmıştır. Daha sonra Satanail, Havva ile cinsel ilişkiye girmiş ve Havva ondan Kâin'i ve Kalomeda'yı doğurmuştur. Âdem de Havva ile cinsel ilişkiye girmiş ve Havva ondan Avel'i doğurmuştur. Ancak Avel, Kâin tarafından öldürülmüştür. Böylece günah işleyen insandan diğer insanlar türemiş ve Satanail bu insanların yaşadığı dünyaya hükmetmiştir. Daha sonra Satanail, Musa'ya kanunlar vermiş, insanlara bu kanunları

¹⁵⁵ Kadir Albayrak, *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*, s.123-124

¹⁵⁶ Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 123

¹⁵⁷ Türk Ansiklopedisi, *Bogomilizm*, Ankara 1955 – Maarif Basımevi, VII, 166

tebliğ etmesini ve kendisine itaat ve boyun eğmelerini sağlamasını emretmiştir. Bütün bunları gören Baba Tanrı, insanları Satanail'den kurtarmak için diğer oğlu İsa'yı yaşadığımız dünyaya göndermiştir.¹⁵⁸

Bogomiller tarih boyunca hem Ortodokslar'ın hem de Katoliklerin şiddetli takibine maruz kalmışlardır. Bogomil mezhebi, resmî kilise ve onun temsilcileri ile kilisede ibadet etmeyi, haç işareti yapmayı ret ediyor, günah çıkartma, vaftiz etme gibi dinî gerekleri kabul etmeyerek Ortodoks kilisesinin haç ve ikonalarına karşı çıkıyordu. Bulgaristan'da ortaya çıkan Bogomillik daha sonra Bizans, Sırbistan, Bosna ve Balkan yarımadasının diğer bölgelerine yayılmıştır. Fransa, İtalya ve Almanya'da görülen Katarenlerin de Bogomilliğin kollarından biri olduğu sanılıyor. Ayrıca Patarenlerin ve Albigensianların da kökleri Bogomillik hareketine dayanmaktadır.¹⁵⁹

XI. ve XII. yüzyıl başlarında Bogomiller hareketi yeniden canlanmıştı. Bunların başında ünlü hatip Vasiliy geçmiştir. Vasiliy, 12 öğrencisini Bulgaristan'ın dört bir yanına göndererek müritlerinin sayısını artırmıştır. Bundan korkan Bizans yönetimi Bogomillere karşı sindirme hareketine girişmiş ve Vasiliy'i kandırarak Konstantiniye'ye getirmiştir. Vasiliy burada İmparator önünde de hilelere kanarak görüşlerini belirtmiş ve bunun üzerine ölüme mahkûm edilmiştir. Kendisi son ana kadar görüşlerini savunmaya devam ettiğinden yakılarak öldürülmüştür.¹⁶⁰

g. Kiril ve Metodi Kardeşlerin Alfabeti

Ortaya çıkan zorluk Bizans açısından çözülmüş olmakla beraber, Bulgarlar açısından hâlâ ortada idi. Boris «*ya durumu anlamamış,, ya da anlamamazlıktan gelmeyi tercih ederek daha geniş bilgiye sahip olacağı zamana kadar*» Grek ruhban sınıfının

¹⁵⁸ Yordan İvanov, *Bogomilski Knigi i Legendi (Bogomil Kitapları ve Efsaneleri)*, Bulgar İlimleri Akademisi, İlim ve Sanat Yayınevi 1970, s. 25-26

¹⁵⁹ Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 123; Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları / İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş. Levent- İstanbul, c. 4, s. 1749

¹⁶⁰ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 43-44

gitmesine izin vermemiştir. Bu süre içerisinde Bulgar kilisesinin kaderini çizen bir olay meydana geldi. Bu, dinî ayinde Slav dilinin kullanılmasıdır.¹⁶¹

Slav alfabesi devlet içerisindeki sosyal ve kültürel gelişmesi bakımından büyük bir önem taşımaktaydı. Slav alfabesi, Kiril ve Metodi kardeşler tarafından geliştirilmiştir.¹⁶² Bu iki kardeş, IX. yüzyılın başında Selânik'te doğmuş olup Slav asıllı oldukları düşünülmektedir.

Kiril, İncil'i Slavcaya tercüme etmiştir. Kiril ve Metodi kardeşler aynı zamanda ayinlerde Slavca'yı ilk kez kullanan kişiler olarak göze çarpmaktadır.¹⁶³ Bu kardeşlerin çalışmaları neticesinde Hıristiyanlık Slavlar arasında gelişme göstermiş ve Bulgaristan da bu akımın etkisine girmiştir. Kiril ve Metodi Slav alfabesini 855 yılında geliştirmişlerdir. Bu alfabeğe önce "Glagolitik alfabe", daha sonra da "Kiril alfabesi" denilmiştir. Slav alfabesinin kabulü ile Eski Bulgarlar giderek kendi dillerini unutturken devletin de resmî dili olan Slavca'yı kullanmaya başlamışlardır.¹⁶⁴

Papa II. Adrianus, 869 yılında ayinlerde Slavcanın kullanılmasına izin verdi ise de halefi VIII. Joannes / Ioannes 873 yılında bunu resmen lanetlemiş ve ayinlerde Latince veya Grekçe dışında hiç bir dilin kullanılmayacağını ilan etmiştir. Kiril ve Metodi kardeşlerin bu uyarıya kulak asmamaları üzerine Papa kendilerini 879 yılında Roma'ya çağırılmış ve Roma'ya giden Metodi, ayinlerde Slavcanın da kullanılması konusunda Papayı ikna etmiştir. Fakat, 885 yılında Papa V. Stephanos'un Slav dilinin ayinlerden çıkarılmasını emretmesi ve Bizans'ın desteğini çekmesi üzerine Kiril ve Metodi'nin öğrencileri Moravya'dan kovulmuş ise de onların meydana getirdikleri bu eser Slav dünyasında derin izler bırakmış ve Hıristiyanlık Kiril ve Metodi kardeşlerin çalışmaları sayesinde Slavlar arasında köklemiştir. Güney ve Doğu Slavları için bu eser ölümsüz

¹⁶¹ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 42

¹⁶² Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, s.120

¹⁶³ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), s.214; Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri*, s.42

¹⁶⁴ Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 120

bir önem taşır. Yazılarını, kendilerine özgü edebiyat ve kültürlerinin başlangıcını, bu kavimler, işte bu Selânikli kardeşlere , “*Slavların havarileri*” ne borçludurlar.¹⁶⁵

2. Ohri Başpiskoposluğu

1006 ile 1015 tarihleri arasında yapılan savaşlarda hemen hemen bütün Batı Bulgaristan Bizanslıların eline geçti ve 24 Ekim 1014'te esir düşen her 100 Bulgar askerinden birinin tek gözünün çıkarıldığını, diğerlerinin ise iki gözünün birden Bizans imparatoru Vasilios tarafından kör edildiğini gören Kral Samuel bu acıya dayanamayıp öldü. Samuel'in yerine geçen oğlu Gavril Roman'ın (1014-1015) torunu İvan Vladislav (1015-1018) Bizanslılarla savaşmaya devam etti. Fakat Bizans orduları karşısında dayanamayıp yenildi ve dolayısıyla Bulgaristan'ın tümü Bizans İmparatorluğu'nun istilasına uğradı.¹⁶⁶

Bulgarların bağımsızlık mücadeleleri Bizans istilâsının daha ilk yıllarında başladı 1040 yılında Çar Samuil'in torunu Petır Delyan'ın başkanlığında Makedonya'da başlayan ayaklanma önceleri başarılı olduysa da, isyancılar arasında Bizanslılarca görevlendirilen Petır Delyan'ı aldatıp kör ettikten sonra da tekrar Bizans'a kaçan Aleksiy adlı bir döneke yüzünden bu başarı sürmedi ve ayaklanma da yavaş yavaş söndü.¹⁶⁷

Tuna Bulgar Devleti 681-865 yılları arasında eski Türk devlet geleneğine göre teşkilâtlandırılmış bir devlettir. Her ne kadar bu ilk evrede Slavlar da devletin içerisinde yer alan bir unsur olsalar da, devlet idaresinde çok fazla yer almamışlardır. Bu evrede Bulgarlar ve Slavlar iki ayrı unsur olarak aynı devlet içerisinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. 865-1018 yılları arasında yaşanan ikinci evrede Tuna Bulgar Devleti, Türk karakterini yitirerek Ortodoks Hıristiyan ve Slav karakterini almıştır.

¹⁶⁵ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* , (Çev. Fikret Işıltan), s.214; Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri*, s.42

¹⁶⁶ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 43; Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 125-126

¹⁶⁷ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 43

1018 yılında Bizans hâkimiyetine girmesiyle tüm Bulgaristan toprakları Thema* sistemine dâhil edilmiştir. 1187 yılında II. Bulgar Devletinin kurulduğu tarihe kadar Bulgaristan 169 yıl Bizans hâkimiyetinde kalmıştır.¹⁶⁸

Bulgaristan, Bizans egemenliğindeyken Bulgar kilisesi bağımsız kalmış, ancak yöneticisi artık Patrik değil de Başpiskopos olmuştur. Bu yüzden Patrik David, kilisenin yönetiminden alındıktan sonra yerine Debr Başrahibi (İgumen) olan Yoan, Başpiskopos olarak atanmıştır. Kilisenin yönetim merkezi Ohri'dir.¹⁶⁹ Vasiliy II. Ohri Bulgar Başpiskoposluğun bağımsız Bulgar kilisesi kalmasını sağlamıştır.¹⁷⁰

1020 yılında İmparator, 3 resmî dokümanla kilisenin bütün haklarını vermekle kalmamış, Petır ve Samuil Çarlar'ın döneminden Bulgar Kilise topraklarını da kiliseye iade etmiştir.¹⁷¹ Bu dokümanlara göre Bulgar Ortodoks Kilisesinin 30 piskoposluğu olduğunu, kilisenin ve devletin X. yüzyılda geniş hudutları olduğunu görüyoruz. Kilisenin hudutları Epir, Arnavutluk, Yanina, Makedonya, Kuzey Tesalya, Rodop, Sofya, Bdin (Tuna), Morav vadisi, Belgrad, Prizren, Rasa ve Liplyan (Kosovo)'a kadar uzanmaktadır.¹⁷²

Vasiliy II. Bulgar Piskoposlarına kendi dinî liderini kendilerinin seçmesine izin vermiştir.¹⁷³ İmparator Vasiliy II'nin niyeti Bulgarları Bizans'a ustaca

---

* **Thema**, (Yunanca: tekil - θέμα, *thema* çoğul - θέματα *themata*) yaklaşık yedi yüz yıllık bir dönem için Bizans İmparatorluğu'nun ana yörel idare birimi idi. *Thema* sistemi yedinci yüzyılda Bizans topraklarının Müslüman orduları tarafından zapt edilmeye başlanması ile kurulmuş ve daha önceki ana yörel birim olan ve Roma imparatorları Diokletian ve I. Konstantin tarafından kurulmuş olan Roma diakos sistemi yerine geçirilmiştir. Bizans İmparatorluğu'nun çok küçülüp birbirinden ayrı parçalar haline dönüşmesinden sonra imparator VII. Yanis Kantakuzenos tarafından 1350li yıllarda *themalar* ortadan kaldırılmıştır. (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Thema>, 10.03.2009, 09:00)

¹⁶⁸ Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 125

¹⁶⁹ Konstantin İreçek, *İstoria na Bulgarite* (Bulgarların Tarihi),s.235-236

¹⁷⁰ Vasil Zlatarski, *İstoria na Bilgarskata Dirjava Prez Srednite Vekove* (Ortaçağlarda Bulgaristan Devleti Tarihi), Nauka i İz kustvo (İlim ve Sanat) Yayınevi, Sofia 1970, II, 17

¹⁷¹ Konstantin İreçek, *İstoria na Bulgarite* (Bulgarların Tarihi),s.235-236 ; Vasil Zlatarski, *İstoria na Bilgarskata Dirjava Prez Srednite Vekove* (Ortaçağlarda Bulgaristan Devleti Tarihi), Bilgarska Akademia na Naukite (Bulgar Akademisi İlimleri Yayınevi), Sofia 1934, II, 2-3 ; <http://bulch.tripod.com/boc/historybg.htm>, 10.03.2009, 12:05

¹⁷² Konstantin İreçek, *İstoria na Bulgarite* (Bulgarların Tarihi),s.235-236; İvan Snegarov, *İstoria na Ohridskata Arhiepiskopia* (Ohri Başpiskoposluğun Tarihi),Gutenberg Yayınevi, Sofia 1924, I, 59

¹⁷³ Vasil Zlatarski, *İstoria na Bilgarskata Dirjava Prez Srednite Vekove* (Ortaçağlarda Bulgaristan Devleti Tarihi), Bilgarska Akademia na Naukite (Bulgar Akademisi İlimleri Yayınevi), Sofia 1934, II, 18

bağlamaktı. Bulgarlar'a bu hakları vermekle o, Bulgar devletinden tam destek alacaktı.¹⁷⁴ Vasiliy II'nin gerçekleştirmek istediği diğer önemli bir olay ise, Ohri Başpiskoposluğun bağımsızlığını korumak için Başpiskoposluğun İstanbul Patrikliğine bağlı olmamasını sağlamakla beraber onun devlet sisteminden de bağımsız olmasını istemiştir. Bu yüzden Bulgaristan devlet adamlarına Kilisenin, Başpiskoposun ve Piskoposların işlerine karışmamalarını emretmiştir.¹⁷⁵

Ancak kilisenin bu hakları İmparator II. Vasiliy'in ölümünden sonra ihlal edilmiştir.

Ohri'de bulunan Başpiskoposluğun ilk ve son Bulgar Başpiskoposu Yoan'dır, ondan sonra tayin edilenlerin hepsi Yunanlı'dırlar.¹⁷⁶

3. Tırnovo Patrikhanesi

X. yüzyılın sonlarına doğru Bizans egemenliği altında Bulgarların durumu çok daha ağırlaştı. Vergi ve angaryalar gittikçe arttı. Macarların ve Normanların istilası üzerine zor durumda kalan Bizanslıların durumundan yararlanan Bulgarlar Kuzey Bulgaristan'daki Tırnovo şehrindeki ünlü Bulgar Dolyanlarından Asen ve Petır kardeşlerin öncülüğü altında 1185 yılında bir ayaklanma başlattılar. Ayaklanma sürerken Bizans imparatoru İsakos Angelos (1185-1195) ordularının başına bizzat geçerek iki kardeşin üzerine yürüdü ve onları Tuna nehrinin ötesine sürdü. Bu suretle Bulgar toprakları tekrar Bizans egemenliğine girdi. Ancak kısa sürede kendilerini toparlayan Asen ve Petır, Kumanları da yanlarına alarak Bizanslılarla savaşa giriştiler ve onları Koca Balkan (*Stara Planina*)'nın güneyine atmayı başardılar. Bu iki kardeşin amacı yalnız Stara Planina'ya kadar olan bir Bulgar Krallığı değil, Bizans egemenliğinde, Trakya ve Makedonya'yı da kapsayan bir Bulgar krallığı kurmaktı. Bunun üzerine savaşlar sürdü. Bir sürü savaştan sonra İsakos Angelos kendisini toparlayarak tekrar Bulgaristan'daki Lofça şehrini kuşatarak ayaklanmayı bastırmak istedi ise de başaramayarak 1187'de Asengillerle barış imzaladı. Barış koşulları arasında iki kardeşin

¹⁷⁴ İvan Snegarov, *İstoria na Ohridskata Arhiepiskopia* (Ohri Başpiskoposluğun Tarihi), I, 55

¹⁷⁵ İvan Snegarov, *İstoria na Ohridskata Arhiepiskopia* (Ohri Başpiskoposluğun Tarihi), I, 60

¹⁷⁶ Konstantin İreçek, *İstoria na Bulgarite* (Bulgarların Tarihi), s.235-236

daha önce aldıkları toprakların Bulgarlarda kalması da vardı ve bu suretle İkinci Bulgar krallığı kurulmuş oldu. Bu krallığın merkezi Tırnovo şehri idi.¹⁷⁷

Petr ve Asen tarafından kurulan İkinci Bulgar Devletinde İstanbul Patrikhanesi'nden ve Ohri Başpiskoposluğu'ndan bazı Piskoposlukları sınırları içine alacak olan Tırnova Patrikhanesi kurulacaktır. Petr ve Asen siyasî amaçla kurdukları bu Kilisenin bağımsızlığını tasdik edecek fermanını savaş içinde oldukları İstanbul Patrikhanesin'den değil de 1200 yılında başlayan uzun görüşmelerden sonra Bulgar Devlet'in başına gelen Kaloyan zamanında, Romayla Kilise birliğini kabul ederek Papa III. İnoçentie'den alacaklardır.¹⁷⁸

Kaloyan Papa'ya mektup göndermiştir. Bu mektupta Kaloyan Papaya ve Sen Piyer (*Papalık*) tahtuna olan hürmetini belirttiikten sonra Petr ve Samuel ve onun halefleri gibi kendisinin de taç giydirilip Kral olarak tanınmasını dilemiştir. Bu yazıya, Bulgar Başpiskoposu Vasiliy'nin de kralın arzusunun kabulünü rica eden ve bu arada Papa'ya bağlılığını belirten bir yazı eklenmiştir.

Buna nazaran, Papa ihtiyatı elden bırakmayarak 27 Kasım 1202 tarihli cevabını Bulgaristan'a Jean de Casemario adlı bir delege ile göndermiştir. Delegenin görevlerinden biri de Tırnovo'lu Vasiliyi Başpiskoposluk rütbesine çıkarmaktır.¹⁷⁹

Durum böyleyken Raguzalı Grekler, Roma ile Bulgaristan arasındaki bu gidip gelmelerden kuşkulananarak Bulgar kralı Kaloyan'a, Ortodoks bünyede kalması koşulu ile kendisine imparatorluk tacı ile «Çar» unvanının verilmesini, kilisenin başkanına da «Patrik» rütbesi verilmesini önermişlerdir. Bunun üzerine Kaloyan 1203 yılında emrivaki olarak da sayılabilecek bir hareketle Papa'ya gönderdiği mektupla «*Bu teklifi pek aziz şahsınızın ve Sen Piyer'in hizmetkârı olmak istediğim için sizlere başpiskoposum Vasiliyi gönderirken... ve sizlerden imparatorluk tacını bana bizzat giydirmenizi ve topraklarım üzerinde bir Patriklik vermenizi rica ederim*» şeklinde bir

¹⁷⁷ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 44; Nazif Kuyucuklu, "Bulgarlaristan", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, VI, 393-394

¹⁷⁸ Nasir Redzepi, *Makedon Ortodoks Kilisesinin Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2003, s.19

¹⁷⁹ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 44

mektup yollamıştır. Başpiskopos Vasiliy 4 Temmuz 1203'te Roma'ya doğru yola çıkmıştır. Ancak otuz gün sonra Durazzo'ya geldiğinde oradaki Grekler, onu görevinden feragat etmediği takdirde, denize atmakla tehdit etmişlerdir. Vasiliy bu arada Jean de Casemarinonun Bulgaristan'da olduğunu öğrenmesi üzerine Roma'ya gitmekten vazgeçerek Bulgaristan'a dönmüş ve 8 Eylül 1203'te Papalık tahtına sadakat yemini ederek Jean de Casemarinodan Papalıkça verilen Otosefal (*kendi başına buyruk*) ünvanını almıştır. Delegasyonun Roma'ya hareketi sırasında İmparatorluk ünvanını bekleyen Kaloyan, Papa İnnocenti III'e kendi eliyle yazılmış altın mühürlü bir mektup yollamıştır. Bu mektuba ek olarak, Jean de Casemarinonun Vasiliy tarafından gönderilen ve Preslav, Velevandzon Metropolitleri ile Üsküp, Prizren, Niş ve Vidin Piskoposlarının Papa'ya olan bağlılıklarını belirten yazıları da Roma'ya getirince Papa Sainte Croix Kardinali Leonis'i Bulgaristan'a göndermiştir.

Bu Kardinal Bulgaristan'a bütün bu mektupların cevabını getirmiş ve bu suretle Roma kilisesinin Kaloyan'ı Kardinal Leonis'in önünde, sadakat yemini etmek koşulu ile, Bulgar ve Ulah (Eflak)* kralı olarak tanıdığı gibi, Vasiliy ve halefleri nezdindeki Bulgar Kilisesini, Roma'ya bağlı olmakla birlikte her türlü yetki ile özerk ve başına buyruk bir kilise olarak tanımıştır.

Kardinal Leonis 15 Ekim 1204'te Bulgaristan'a gelmiş, Vasiliy'i 7 Kasım 1204'te Patrik olarak tanımış, Kaloyan'a ise 8 Kasım 1204'te imparatorluk tacını giydirmiştir.¹⁸⁰

1235 yılında Lampask'ta gerçekleşen, İstanbul Patriği'nin temsil ettiği Büyük Kilise Oturumunda bütün Doğu Kilise din adamlarının rızasıyla Bulgar Kilisesi Patriklik olarak kabul edilmiştir. Bu Patrikliğin kolu olarak Tırnovo'da eğitim merkezi

* **Ulah (Eflak), Eflak** veya **Ulahya** (Rumence: Țara Românească, Valahia, Eski Rumence: Цѣпа Румѣнскѣ; Țeara Rumânească) Romanya'nın tarihsel ve coğrafi bölgelerinden biridir. Tuna Nehri'nin kuzeyi ile Güney Karpatlar'ın güneyinin arasında bulunmaktadır. Eflak bazen Munteniya (Büyük Eflak) olarak anılmaktadır.

Eflak adı bu bölgeye Türklerin verdiği isimdir. Burada yaşayan halka **Ulah** denildiği için bu bölge *Ulahya* veya *Ulahiye* olarak da anılmaktadır. Fakat burada yaşayan halk ne kendileri ve ne de memleketleri için bu adı kullanmışlardır. Vlah, Ulah, Evlah ve Eflak diye oluşumunu tamamlayan bu kelime Türklere *Bizans-Slav* menşinden geçmiştir. (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Eflak>, 10.03.2009, 10:00)

¹⁸⁰ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 45; Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Bulgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi), s.41; İvan Snegarov, *İstoria na Ohridskata Arhiepiskopia* (Ohri Başpiskoposluğun Tarihi), I, 5-6

açılmıştır. Teodosiy Tırnovski ve Patrik Evtimiy bu eğitim merkezinin temsilcileri olmuşlardır. Patrik Evtimiy, yazar, öğretmen, din adamı ve vatanseverdir. 1404 yılında ölmüştür. Tırnovo, Osmanlı egemenliğine (1393) girdikten sonra Patrik Evtimiy sürgün edilmiş, daha sonra Tırnovo Patrikliği bağımsızlığını yitirmiştir.¹⁸¹

4. Osmanlı Döneminde Ohri Başpiskoposluğu

Bulgaristan, Fatih Sultan Mehmet tarafından temel yapısı oluşturulan "millet sistemi" doğrultusunda Osmanlı Devleti içindeki bütün Ortodoks topluluklar gibi İstanbul'daki Fener Ortodoks Rum Kilisesi'nin bünyesine bağlanmıştı. Bu maksatla Tırnovo'daki Bulgar Ortodoks Kilisesi'ne son verildi ve bu Kilise, Fener Ortodoks Rum Kilisesi'nin çatısı altına alındı. Fener Ortodoks Rum Kilisesi Bizans İmparatorluğu zamanındaki bütün hakları tanınmak suretiyle Rumların dışındaki diğer Ortodoks toplulukları da içine alan devasa bir kilise haline geldi. Böylece bu durum Bulgarların diğer Avrupalı Hıristiyanlar ile dinî ve kültürel bağlarının giderek zayıflamasına ve hiçbir zaman benimsemedikleri, Katolik Kilisesi'nin nüfuz ve hâkimiyeti altına girmelerine engel oldu. Bulgarların da dâhil olduğu Fener Ortodoks Rum Kilisesi'ne Fatih Sultan Mehmet, Gennadios'u patrik olarak tayin etmiştir.¹⁸²

O zamana kadar sadece ruhanî lider olan patrik, şimdi padişahın koruyuculuğunda, kendi dinî topluluğunun birçok dünyevî işlerinin de tartışılmaz yöneticisi olmuştu. Ortodoksların evlenme, boşanma, miras gibi özel hukuk meseleleri ile aralarındaki her türlü anlaşmazlıklar da Patrik veya yetki verdiği papazlar tarafından çözümlenecekti. Rum Ortodoks Patriği, dinî yetkilerine, yargı ve eğitim ile alakalı yetkileri katmış olmakla kalmıyor, aynı zamanda Osmanlı devleti içinde Rumlar haricinde, çok daha geniş bir kitle üzerinde otorite sahibi haline geliyordu. Çünkü Osmanlı devleti içindeki Ortodokslar sadece

¹⁸¹ <http://bulch.tripod.com/boc/historybg.htm>, 10.03.2009, 13:16 ; Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Bulgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi), s.123

¹⁸² Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 322-323; Kostadin Paleşutski ve diğerleri, *İz İstoria na Bilgarskata Narodnost i Dirjava* (Bulgar Milleti ve Devletinin Tarihi Seyri İçinde 681-1948), Pelikan Alfa Yayınevi, Sofia 1993, s. 132

Rumlardan ibaret değildi; Bulgarlar, Sırlar, Romenler, bazı Arnavut ve Araplar da Ortodoks mezhebine dâhildiler. Bu durum XVIII. yüzyıl sonlarına kadar sürmüştür.¹⁸³

Ohri Başpiskoposluğu, Bulgaristan'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra muhafaza edilen tek başpiskoposluktur. Bunun sebepleri arasında Ohri'nin Osmanlı hâkimiyetine giren ilk kilise merkezi oluşu, İstanbul Patrikliği ile mücadele halinde oluşu ve Ohri Başpiskoposluğunun Türk fetihlerinin geliştiği Arnavutluk ve Sırbistan'ı dinî nüfuz bölgesine almak istemesi gösterilmektedir.¹⁸⁴

Ohri, Osmanlı hâkimiyetine girdiği andan itibaren başpiskoposluğun özerkliğine dokunulmamış ancak Divan-ı Hümayun* ile olan ilişkilerinde Ohri kadılığı yetkili kılınmıştır. Tırnovo Patrikliği kaldırıldıktan sonra Sofya ve Vidin Aparhiyalari**, Ohri Başpiskoposluğu'na bağlanmış ve aynı yerleri idaresine almak isteyen İstanbul Patrikliği ile arası açılmıştır. Bu bakımdan Ohri Başpiskoposluğu'nun Rum nüfuzunun Balkan içlerine yayılmasında bir set oluşturduğu söylenebilir. 1439 da Ortodoks ve Katolik Kiliselerini birleştirmeye yönelik olarak yapılan Floransa toplantısına katılmaması ve alınan kararları tanımadığını ilân etmesi, bu toplantıyı kendisine yönelik siyasî bir hareket olarak nitelendiren Osmanlı Devleti ile Ohri Başpiskoposluğu'nun ilişkilerini en üst düzeye çıkarmıştır. Bu yakınlık sayesinde Türk fetihleri geliştikçe Ohri Başpiskoposluğunun nüfuz bölgesi de gelişmekteydi. Daha sonra Ohri Başpiskoposluğu, “ Bütün Bulgaristan Başpiskoposluğu” unvanı ile meşhur olmuş ve 1767 yılına kadar bu unvanı muhafaza etmiştir. 1767 yılında devlet tarafından kaldırılıp Fener Patrikhanesine bağlanmıştır.¹⁸⁵

¹⁸³ Osman Karatay -Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, I, 323

¹⁸⁴ Aşkın Koyuncu, *Bulgar Eksarhlığı*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 1998, s.19

* **Divan-ı Hümayun**, Osmanlı İmparatorluğu'nda, padişah sarayında toplanan ve şimdiki Bakanlar kurulu gibi memleketin önemli işlerini gören, bu arada müracaat dilekçelerini de kabul ederek bir çeşit yüksek mahkeme vazifesi de gören kurumdur. Dîvân-ı Hümayûn , Topkapı Sarayındaki Kubbealtı dairesinde toplanırdı. Kuruluşu, Orhan Gazi dönemindedir. Devletin ilk zamanlarında devlet işleri ya doğrudan doğruya padişahlar tarafından ya da sadrazamlar tarafından görülürdü. İstanbul'un alınmasından sonra, devlet işlerinin çoğalması, böyle bir divanın kurulmasını gerekli kılmıştır. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Divan%C4%B1_H%C3%BCmayun, 10.03.2009, 11:00)

** **Aparhiya**: Bir metropolit yönetimindeki ruhani nüfuz bölgesine verilen addır.

¹⁸⁵ Aşkın Koyuncu, *Bulgar Eksarhlığı*, s. 19-20

5. Bulgar Ortodoks Kilisesinin Osmanlı Döneminde Bağımsızlık Çabaları ve Bulgar Eksarhiyası'nın Kuruluşu

a. Megalo İdea

“Megalo İdea”, “Büyük Fikir”, “Büyük Ülkü” anlamına gelmektedir. Amacı ise; İstanbul başkent olmak üzere Bizans İmparatorluğunu en geniş sınırlarıyla dirilterek Yakın Doğu’da büyük bir Yunanistan kurmak idi. Oysaki Yunanlı Rumların, bütün sınırlarıyla diriltmek istedikleri, kendilerini varisi saydıkları Bizans’la ne tarih, ne soy ve ne de medeniyet atavizm’i* bakımından hiçbir ilişkileri bulunmamaktadır.

Patrikhane makamı, Bizans’ın dinî ve dünyevî olan iki yönlü iktidarının ayakta kalan tek taraflı devamıdır; yani Bizans ölmemiş ve onun makamında yaşamakta devam etmiştir.¹⁸⁶

XVIII yüzyılın ikinci yarısında Fener Patrikhane’sinin temsilcileri Megalo İdea ideolojisine sınımsız sarılmışlardır. Patrikhane, Bizans İmparatorluğun bütün Balkan milletlerin kendisine bağlı olarak yeniden canlanması için propoganda yapmaya başlamıştır.¹⁸⁷

b. Bulgar Kilisesinin Bağımsızlık Faaliyetleri

Bulgar Kilisesi ve Milletinin İstanbul Patrikliğine bağlanması Bulgarlar üzerinde Yunan Kültürü nüfuzunun artmasına sebep olmuştur. Patrikhane Arhiereyleri Aparhiya yönetiminde Yunancayı uygulamışlardır. Ayrıca din adamları yetiştirmek için Yunan okulları açılmış ve bu okullar genç Bulgar neslini cezp etmeye başlamışlardır. Kilise ve okul yoluyla Bulgarlar üzerinde Yunan kültürünün nüfuzu daha da kolay olmuştur. Ticaret adamlarının arasına bile Yunan kültürü nüfuz etmeye başlamıştır. Bazı Bulgarlar, kendilerini Yunan olarak görmeye başlamış, bazıları ise kendi Bulgar Milli

* **Atavizm**, Atacılık; Soya çekim. (<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=veritbn&kelimesec=25000>, 10.03.2009, 11:20)

¹⁸⁶ Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1980, s.126-127

¹⁸⁷ Kostadin Paleşutski, ve diğerleri, *Îz İstoriata na Bulgarskata Narodnos i Dırjava 681-1948 (Bulgar Milleti ve Devletinin Tarihi Seyri İçinde 681-1948)*, s. 132

şuurunu muhafaza etmiş ve eğitimde, sanatta ve sosyal hayatta aydın Bulgarlar yetiştirmişlerdir.¹⁸⁸

Yunan kültürünün Bulgarlar arasına nüfuz etmeye başlaması Bulgar milleti için şüphesiz büyük bir tehlike teşkil etmektedir. Bu tehlikenin ilk farkına varan ve onu bertaraf etmenin yollarını arayan kişi Paisiy Hilendarski'dir.¹⁸⁹

Paisiy Hilendarski, Bulgar milletinin Osmanlı egemenliğinden ayrılmasının yollarını arayan ilk kişidir.

Paisiy 1722 yılında Bansko şehrinde doğmuş, 1745 yılında da Hilendar manastırına girmiştir.¹⁹⁰ Manastırda Rumlardan, Sırlardan, Ruslardan, Romenlerden daha birçok keşişler vardı. Paisiy ve diğer Bulgar keşişleri manastırda her gün öteki keşişler tarafından Bulgar oldukları için alay ediliyorlar, tahkir görüyorlardı. İşte bu alaylar ve tahkirler, Paisiy'in yüreğini sızlattı. Ona Bulgarların geçmiş günlerini aratmaya başlattı. O, her eli değdikçe manastır kütüphanesindeki kitapları karıştırıyor, onlardan kendi milletinin geçmişini öğrenmeye çalışıyordu.

1761 de bir takım manastır işleri için Karlovçaya, Avusturya toplantılarına gitti. Orada Rusça bazı kitaplar elde etti. Yahut daha doğrusu kendisine Rus misyonerleri tarafından yeni bazı fikirler aşılandı. Bundan sonra Paisiy Aynoroza döndüğü vakit Hilendar manastırını bırakıp 1762 senesinde Zoğraf manastırına gitti ve orada manastır kütüphanelerinde Makedonyada, Bulgaristanda, Sırbistanda ve Karlofçada öğrendiklerini, bellediklerini toplayarak bir Bulgar tarihi yazdı.¹⁹¹

Böylece 1762 yılında *Slav-Bulgar Tarihi* kitabının telifini tamamlamıştır. Bu kitap, o ana kadar yazılan kitaplardan farklıdır, çünkü bu kitapta Paisiy, Bulgarları vatanseverliğe davet etmektedir. Ayrıca Bulgarların millî şuurunu uyandırmayı ve Osmanlı'ya karşı direnmeyi de telkin etmektedir.

¹⁸⁸ Raşel Angelova ve diğerleri, *Istoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*; Sofia 1985, V, 305-306

¹⁸⁹ Raşel Angelova ve diğerleri, *Istoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, V, 306-307

¹⁹⁰ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi)*, s. 159

¹⁹¹ Osman Nuri Peremeci, *Tuna Boyu Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1942, s. 173-174

Daha kitabın başında Paisiy, okuyucularını kendi dilini, vatanını ve Bulgar ismini sevmeye davet ediyor ve Bulgar oldukları için utanmamalarını söylüyor. Paisiy'e göre her Bulgar, Bulgarca'yı bilmesi ve onunla gurur duyması gerekir. O, Yunan kültürünü benimseyen ve onunla övünen, ayrıca Bulgar olduğu için utanan Bulgarı sert bir dille kınar ve eleştirir.

Bu kitabında Paisiy, devrim yapmanın yollarını da çizmektedir. Paisiy'in temel hedefi Bulgar milletinin dinî ve siyasî bağımsızlığıdır.¹⁹²

Paisiy, kitabında Bulgarlara şöyle hitap etmektedir: *“Bulgar, kendi soyunu ve dilini öğren. Vatanını sev. Milletinin geçmişlerini öğrenmeye çalış. Bir zamanlar, senin de Çarların, Patriklerin ve Azizlerin vardı. Diğer milletler, kendi tarihlerini biliyor ve öğreniyorlar. Onlar, kendi tarihlerini pek sevdikleri kendi ana dilleriyle yazıp okuyorlar. Yunanlılar, Sırp'lar bizi hakir görüp bizimle eğleniyorlar; bizi hükümdarsız, patriksiz, azizsiz, tarihsiz sayıyorlar. İşte ben bunun için bir tarih yazmaya uğraştım. Ta ki her bir Bulgar, bizim milletimizin de şanlı, hatta hepsinden daha şanlı geçmişi olduğunu, büyük hükümdarlarımızın, patriklerimiz var olduğunu öğrensin. Bizim hükümdarlarımız, vakitle Bizans hükümdarlarından vergi almışlar; bizim patriklerimiz ise başka milletlere yazı ve kitap vermişlerdir.*

Ben, öyle şaşkın Bulgarlar tanırım ki kendi soylarını bilmezler ve tanımazlar. Ancak Rumca okuyup yazarlar ve kendilerine Bulgar denmesinden utanırlar. Acaba niçin? Ey akılsız, sana Bulgar denmesinden niçin utanıyorsun? Niçin Bulgar gibi düşünüp Bulgar gibi yaşamıyorsun? Diyorsun ki Rumlar daha okumuş, daha nazik, Bulgarlar ise kaba ve cahil; güzel söz söyleyemiyorlar. Bunun için Rum olmak daha iyi. Pekâlâ; fakat iyi bil ki Rumlardan daha nazik, daha malumatlı milletler de vardır. Rumlar milliyetlerini, dillerini bırakıyorlar mı? Tanrı fakirleri, mazlum çobanları, sabancı Bulgarları daha çok sever. İşte ben , böyle Bulgarlığı, Bulgar dilini hakir gören, yabancı dillere, yabancı adetlere meyleden Bulgarları gördüm de bu kitabı

¹⁹² Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi), s. 159-160; Kostadin Paleşutski ve diğerleri, *İz İstoriata na Bilgarskata Narodnos i Dirjava 681-1948* (Bulgar Milleti ve Devletin Tarihi Seyri İçinde 681-1948), s. 132

yazdım ve herkesi bu kitabı okumaya, Bulgar milletinin mazisini öğrenmeye davet ediyorum!"¹⁹³

İşte bu kaba, fakat dokunaklı sözler, Paisiy'in tarihini okuyan, dinleyen Bulgarların ta iliklerine kadar işlemiş, onlara benlik duygularını üfürmüştür.

Rum mekteplerinde okuyan, Rumlaştırılan Bulgar çocukları da kendilerine bu ruh üfürülünce Rumlukla olan ilgilerini keserek Bulgarlığa hizmet etmeğe, Rumlardan, Rum mekteplerinden öğrendiklerini Bulgarcaya çevirerek Bulgarlara, yeni nesle öğretmeye başlamışlardır. Binaenaleyh bugünkü Bulgarlığın uyanması işte bu keşişle başlar, ölmüş bir milleti diriltten, onlara benlik veren, milli duyguyu aşıl原因an bu keşiş olmuştur.¹⁹⁴

XVIII yüzyılda ve XIX. yüzyılın başında Yunanlaştırma politikası hız kazanmıştır. Yunan Metropoliti, Varna, Filibe, Edirne ve Tırnovo gibi şehirlerde Yunan politikasını aktif bir şekilde yürütmektedir. Ancak Bulgar Aparhiyaların bulunduğu bölgelerde İstanbul Patrikhanesinin temsilcileri dışlanmaktadırlar. Hatta bazen Bulgarların dinî politikasına uymak zorunda kalırlar. Onlar, Bulgar Aparhiyelerine birer yabancı gibi girerler ve yabancı gibi çıkarlar. Çünkü onlar, Bulgarları baştan beri küçük görürler ve sadece kendilerinin ve Patrikhanenin çıkarları için uğraşırlar.¹⁹⁵

Daha sonra Bulgar-Rum Kilise sorununda (1840-1872) iki önemli kişi ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri *Neofit Hilendarski Bozveli*, diğeri ise *İlarion Makariopolski* idi.¹⁹⁶ Neofit de Paisiy gibi Bulgar köylerini, kasabalarını dolaşarak, oralarda halka milli duygular vermiş, Bulgarlık aşıl原因mıştır. Rum Metropolitlerinin yaptıkları kötülükleri saymış, şehirlerde, köylerde Bulgarlara, Rumlaşmış ve Rum taraftarı olan esnafları dinlememelerini, Kilise idare heyetlerine milletsever Bulgarların seçilmelerini, Kiliselerden Rumca ayin ve tapınmaların kaldırılıp yerine, Slav dili ile

¹⁹³ Osman Nuri Peremeci, *Tuna Boyu Tarihi*, s. 174-175

¹⁹⁴ Osman Nuri Peremeci, *Tuna Boyu Tarihi*, s. 175

¹⁹⁵ Raşel Angelova ve diğeri, *Istoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, V, 307

¹⁹⁶ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s.65

ayin yapılmasını istemelerini, Rum mekteplerini kapayıp Bulgar okulları açmalarını, Bulgar okullarında çocukların ana dilleriyle okutulmalarını öğüt vermiş ve ısmarlamıştır.¹⁹⁷ Neofit Hilendarski, 1839 ilkbaharında İstanbul'a geldiğinde artık Rumlaşmış olan İstanbul'daki Bulgar cemaatine etkili bir konuşma yaparak ilk olarak Fener Rum Patrikhane'sine karşı ayaklanma fikrini ortaya atmış, fakat mücadelenin zaferle sonuçlandığını görmeğe ömrü yetmemiştir.¹⁹⁸ İlarion Makariopolski ise, mücadelenin öncüsü olmuş ve sürgünlere gönderildiği halde gerek ruhban sınıfından, gerek halktan diğer mücadele arkadaşlarıyla birlikte ülküsünün gerçekleştiğini görmüştür. Bulgar Kilisesi özellik taşıyan ayinlerini yapma geleneğine sahip bir kilise olarak mücadele etmiş ve hiçbir şekilde bu konuda taviz vermemeğe çalışmıştır. Ancak kuruluşundan itibaren millî bir kimlik kazanma ülküsü uğrunda çaba gösterdiği halde, Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmesinden ve özellikle İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet'in kendilerine vermiş olduğu ayrıcılıklara dayanan Fener Rum Patrikhanesi bu ayrıcılıkları kötüye kullanmıştır. Patrikhane, *Megalo ideayı* gerçekleştirmek amacıyla sürekli artan bir şekilde Bulgarlığı, Bulgar milliyetçiliğini ve dilini ortadan kaldırmak için çalışmış ve bu çabalar sonucu Bulgar kelimesinin kullanılmasının ayıp olduğunu Bulgarlara bile kabul ettirmeyi başarmıştır.¹⁹⁹

Neofit Hilendarski, Rum Patrikhane'sinin entrikaları sonucunda gittiği Tırново, Hilendar, Zograf ve Dionisiat'daki sürgünlerden 1845 yılı başında dönüşünde beş yıl önceki döneme oranla şu sebeplerden dolayı gelişmeye uygun bir zemin bulmuştur: 1. Bulgarların kendilerini baskı altında tutan Fener Patrikhanesi'nin Helenizm propagandasına rağmen, Fransız ihtilâlinin ışığında Avrupa'da *millet* kavramının doğması, Paisiy Hilendarski'nin Bulgarların tarihte büyük ve ayrı bir millet olduklarını yansıtan eserlerinin sonucu uyanmaları; 2. Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile Osmanlı Devleti'nin yönetimi altında bulunan milletlere yeni haklar tanınması ve yeni bir Hatt-ı Hümayunla bunların teyid edilmesi; 3. İstanbul'daki Bulgar kolonisinin gerek fikrî,

¹⁹⁷ Osman Nuri Peremeci, *Tuna Boyu Tarihi*, s. 181

¹⁹⁸ Raşel Angelova ve diğerleri, *Istoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, V, 312-313

¹⁹⁹ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s.65

gerek maddî gelişme yönünden büyük adımlar atması; 4. Bulgar isteklerinin Osmanlı ordusunda Sadık Paşa adıyla görev alan Polonyalı Mihaliç Çayka Çaykovski'nin desteğini görmesi; 5. Neofit Hilendarski'nin sürgündeyken tanımış olduğu ve İstanbul'da tekrar karşılaştığı, sonradan Tırnov Metropliti ünvanını taşıyan İlarion Stoyanov Mihailovski (Makariopolski) ile tekrar İstanbul'da karşılaşmaları.²⁰⁰

Böyle bir ortam içerisinde çalışmaya başlayan Neofit Hilendaski ile Stoyan Mihaylovski, Babîâli'ye bir şikâyet dilekçesi vererek, Fener Rum Patrikhanesi tarafından, kiliselerde ve okullarda ayin ve ders dili olarak Rumca'yı kullanmaya zorlandıklarını ve ayrıca Piskoposların açgözlülüğü yüzünden Patrikhane için yerli yersiz para topladığını, bu durumun Bulgar cemaatinin ileri derecede hoşnutsuzluğuna sebep olduğunu bildirmişler ve Osmanlı hükümetinden Bulgarları korumasını istemişlerdir. Bu dilekçenin en önemli noktaları şunlardır: 1. Hangi nedene dayanarak takdir edildiği Bulgarlarca bilinmeyen ve Fener Rum Patrikhanesi tarafından toplanan 7.000.000 kuruşluk verginin Bulgar Aparhiyaları tarafından ödenmemesi; 2. Bulgarlarla meskûn yerlerde cemaate ana diliyle hitap edecek eğitim sağlayacak Bulgar piskoposlarının atanması; 3. Aparhiyalardan Piskoposların maaşlarının ve her türlü ayin dışı görevleri sırasında alacakları ücretlerin tespit edilmesi; 4. Fener Rum Patrikhane'sindeki Sen Sinod Meclisi'nde asil üye olarak 3 Bulgar Piskoposun bulunması ve bunların da Bulgar cemaat tarafından seçilip yalnız cemaatin arzusu ile ve Babîâli'nin emriyle görevden alınabilmesi;²⁰¹ 5. Bulgarların Bulgarca kitap ve gazete yayınlama haklarının olması; 6. İstanbul'da kendi Kiliselerinin olması; 7. Bulgar şehirlerinde Yunan entrikalarından korunmak için Bulgar ve Müslüman adliyelerinin kurulması; 8. İstanbulda Bulgar milleti adına söz söylemek üzere dört murahhas olup milletçe icap eden şeyleri doğrudan doğruya Babîâli'ye arz

²⁰⁰ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s.65; Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi), s. 171

²⁰¹ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s.65

edebilmelerini ve Rum Patrikhanesinin Bulgarlarca istenen, Bulgarlara gereken şeylerin hakikatini Babiâli'ye arz etmediğini bildirebilmeleri.²⁰²

Aynı zamanda İlarion, Fransızca yazdığı ayrı bir mazbata ile Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'ya Bulgar cemaatinin uğratıldığı eziyetleri bildirmiştir. İlarion bu mazbatada, Rumların *megalo ideal*larını gerçekleştirmek amacıyla Bulgar neslini eritip tüketmek istediklerini acı bir dille anlatmıştır. Ayrıca Bulgarların isteklerine icabet edilmesini, Rumların Kilise yönetim fonksiyonundan Bulgar Kilisesinin ayrılmasını ve Bulgarların İstanbul'da bir Kilise kurmaları konusunda Babiâli'nin yardımını istemiştir. Mustafa Reşit Paşa, İstanbul Bulgarlarının bu isteklerini büyük bir anlayışla karşılamış ve Fener Rum Patrikhane'sine bu konuda bir karar vermesini emretmiştir. Bu emir, Fener Rum Patrikhanesi'ni zor durumda bırakmış ve entrika mekanizması derhal çalışmaya başlamıştır.²⁰³ Durumu kurtarmak için Neofit Hilendarski ile İlarion'nun Polonyalı ve Rus göçmenlerle ilişkide buldukları ve bunların ülke için zararlı oldukları söylentisi özellikle yayılmıştır. Bu söylenti üzerine Patrikhane, Osmanlı yönetiminden Neofit Hilendarski ve İlarion'nun yakalanarak Aynoroz'a* sürülmesi için emir çıkartmayı başarmıştır. Bu olaydan sonra bir gün Patrikhane kavaslarıyla zaptiyeler, Neofit'i yolda giderken yakalamışlardır. Daha sonra Patrikhane'de Slavca bir mektup yazılması gerektiği bahanesiyle İlarion'u davet etmişler, ancak İlarion Patrikhane'ye geldiğinde onu tutuklamışlardır. Neofit ile İlarion, Büyükada'ya götürülüp Kidonya adıyla da anılan mevkide bugünkü Aya Yorgi Manastırı'na kapatılmışlardır.²⁰⁴

²⁰² Raşel Angelova ve diğerleri, *Istoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, V, 314; Osman Nuri Peremeci, *Tuna Boyu Tarihi*, s. 195

²⁰³ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s.65

* **Aynoroz**, (Yunanca: Όρος Άθω) Güney-doğu Avrupa'da Yunanistan'ın Halkidiki yarımadasından Ege denizi'ne doğru uzanan 3 dar ve uzun yarımadaanın en doğuda olanı. Aynoroz yarımadasının toprağı kalkerli olup, oldukça dağlıktır. En yüksek noktası adanın en güneyindeki aynoroz tepesidir (2.033m). Nüfusun çoğunluğu rahiplerden meydana gelir ve 2.250 kişi kadardır. 20 kadar manastır vardır. (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Aynoroz>, 10.03.2009, 23:55)

²⁰⁴ Raşel Angelova ve diğerleri, *Istoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, V, 317; Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s.65

Dini önderlerinin yakalandığını geç de olsa öğrenen İstanbul Bulgarları, abacı ustabaşısı Eftim Sapunov'un inisiyatifiyle toplanarak 12 kişilik bir grup kurmuşlar ve Neofit ile İlarion'u kurtarmak amacıyla Patrikhane'ye gitmişlerdir. Orada İlarion'nun da Neofit ile birlikte götürüldüğü haberini almışlardır. Patrikhane kavaslarını sıkıştırarak iki ruhaninin Büyükkada'ya sürüldüklerini öğrenince 80 kişilik bir grupla oraya gitmişlerdir. İlarion ve Neofit'in kapatıldığı yerin kapısını zorlamaya başladıkları sırada Patrikhane kavasları tarafından çağrılan ve çevredeki bir köyden gelen zaptiyelerin müdahalesi üzerine geri dönmek zorunda kalmışlardır.

Durumun ciddiyetini anlayan Patrikhane, ertesi sabah iki tutukluyu bir kömürcü mavnası ile Aynoroz'a göndermiş ve bunu önceki padişahlar tarafından kendisine verilen yetkiye dayanarak yaptığını Osmanlı Hükümeti'ne bildirmiştir. Bu iki önderin kurtarılması için gerek İstanbul, gerek Aynoroz ve gerekse Bulgaristan eyaletlerindeki Bulgarlar olağan üstü çaba harcadılsa da özellikle Patrikhane tarafından önceden tezgâhlanan entrikalara inanan İstanbul'daki Rus elçisi Titov'un muhalefeti üzerine bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Bu arada Sultan Abdülmecid'in Bulgaristan'a yaptığı seyahat sırasında Sviştov, Eski Zağra, Kazanlık ve Gabrovo Bulgarları kendisine Rum ruhani önderlerinin adaletsizliğinden ve zulmünden yakınarak Neofit Hilendarski ve İlarion Makariopolski'nin serbest bırakılması için ricada bulunmuşlardır. 15 Mayıs 1846'da Tırnovo'ya gelen Padişah, burada da aynı şikâyetlerle karşılaştığından gereken önlemlerin alınmasını emretmiştir.

Bulgar ileri gelenleri Tırnovo'dan Rusçuk'a gelen Padişah'a 27 Mayıs 1846'da şu noktaları içeren bir dilekçe sunmuşlardır:

1. Piskoposların yıllık ücretlerinin belirlenmesi ve bunların hizmetkârlarının tespiti;
2. Piskoposların halk tarafından seçilmesi;
3. Bulgarlara kendi Piskoposlarına sahip olma izninin verilmesi;
4. Piskoposların, halkça bilinmeyen borçlarının halka yüklenmesine izin verilmemesi;

5. Osmanlı yönetiminin, Patrikhanenin Bulgar Piskoposlarına itimadı olmadığı için bunların atanmasına izin vermediği şeklindeki özürlerini dikkate almaması;
6. Bulgarların, herhangi bir Bulgarın Psikopos olarak atanmasını istemeleri halinde Patrikhanenin her seferinde bunların müfsit olduklarını ileri sürmek suretiyle bu atamayı reddetmesinin önlenmesi.

Bu dilekçe, Sadrazam Mustafa Reşit Paşa ve Rus Çarı I. Nikola tarafından Padişahı selâmlamak üzere Rusçuk'a gönderilen General Nayden Gerov ile Sırp Prensi Aleksandır Karayorgiyeviç'in huzurunda Sultan Abdülmecid'e sunulmuştur. Buna rağmen durumdan haberdar olan Patrikhane, bütün bunların kendilerini kontrol eden Rum Piskoposlarının denetiminden kurtulmak isteyen Bulgarların bir komplosu olduğuna Babiâli'yi inandırmış, dolayısıyla Bulgarların girişimi de sonuçsuz kalmıştır.²⁰⁵ Bu arada Neofit, Aynoroz'da öldü (4 Temmuz 1848).²⁰⁶ İlarion da iki buçuk yıl sonra affedilerek İstanbul'a geldi (28 Kasım 1850).²⁰⁷

c. Kırım Savaşından Sonra Bulgar Ortodoks Kilisesinin Bağımsızlığı İçin Bulgarların Hız Kazanan Mücadelesi

Kırım savaşından (1853-1856) sonra Bulgar toplumunda, Bulgar kilisesinin İstanbul Patrikliğinden ayrılma ve Bulgar Kilisesinin tamamen bağımsız olma fikri filizlenmiştir. Bu toplumun temsilcilerinin temel hedefi Osmanlı iktidarının güvenliğini kazanmak, hatta İstanbul Patrikhanesi ile aralarını açmak ve Bulgar Aparhiyalarında Patrikhanenin hâkimiyetini zayıflatmak olmuştur.²⁰⁸ Bütün bunları esas alarak Bulgarlar, İstanbul Patrikhanesiyle bağımsız Bulgar Kilisesi için mücadelesini tamamen legal yollarla yapmak istemişlerdir. Bu yüzden Hattı-Hümayun onlar için çok önemli bir fırsat olmuştur.²⁰⁹

²⁰⁵ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s.65-66

²⁰⁶ Raşel Angelova ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, V, 317; Konstantin İreçek, *İstoria na Bulgarite* (Bulgarların Tarihi), s.578 (Bu kaynakta Neofit'in ölümü 1849 yılı olarak gösterilmektedir.)

²⁰⁷ Raşel Angelova ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, V, 317

²⁰⁸ Jeço Atanasov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, Sofia 1987, VI, 124

²⁰⁹ Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi), s. 172

Kırım savaşından sonra Bulgar Milli-Kilise hareketinin ilerlemesi ve hız kazanmasında Hattı-Hümayun'un Hıristiyan ve gayri-Müslim toplumlarında bazı reformların olmasını öngören maddelerin önemli ölçüde payı vardır.

Hattı-Hümayun, Bulgarların ayrı bir millet olarak kiliselerinin bağımsızlığının tanınmasına bir ışıktır.²¹⁰ Çünkü Sultanın 16 Şubat 1856 yılında ilan ettiği Hattı-Hümayuna göre dinler ve milletler arası eşitliğin, din ve vicdan özgürlüğün sağlanmasını; karışık mahkemelerin kurulmasını; devlet ve askeri görevlere Hıristiyanların atanmasını ve devlet kuruluna Hıristiyan temsilcilerin girebilmesini öngörmektedir. Ayrıca Hattı-Hümayuna göre kilise reformları da vardır.²¹¹

İstanbul'da Bulgar toplumunun bağımsız Bulgar Kilisesi isteğine o dönem aktif bir şahsiyet olan Nayden Gerov da katılmıştır. O bu hedefin gerçekleşmesi için Rus siyasî ve dinî liderlerinin dikkatini çekmeye çalışmıştır.

Rusların yakın doğudaki politikasını göz önünde bulunduran Gerov, Ruslara Ortodoks Kilisesinin birliğine karşı olmadıklarını göstermek istemiş, ancak İstanbul Patrikhane'nin Bulgarlara karşı sergilediği davranışı ve uyguladıkları politikayı hazmedemediklerini ve daha fazla sabredemeyeceklerini de dile getirmiştir. Ayrıca Bulgarlar, Osmanlı iktidarından Bulgar milletinin tanınmasını istemektedirler. Bulgarlar, o dönem Osmanlı iktidarı her gayri-Müslim toplumla o toplumun kendisinden olan temsilci aracılığı ile diyalog kurup, problemleri çözdüğü gibi, Bulgar toplumu ile de kendi toplumundan olan ve Patriğe bağlı olmayan bir temsilci aracılığı ile diyalog kurması ve Bulgar toplumunun sorunlarının bu şekilde çözülmesi gerektiğini savundular. Gerov, aynı istekleri Bulgarların dostları olan Herson Başpiskoposu İnokentiy ve Knyaz V.İ.Vasilçikov'a iletmiştir.²¹²

d. Tırново Piskoposu Neofit ve Bulgarların faaliyetleri

Rum Piskoposlar Bulgar ruhban sınıfı ve öğretmenlerine işkence etmeye devam ettikleri gibi, zaman zaman Bulgarlardan kendi okul, yetimhane, hastane, dernek ve

²¹⁰ Jeço Atanasov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria(Bulgaristan Tarihi)*, s.124

²¹¹ Konstantin İrecek, *İstoria na Bulgarite* (Bulgarların Tarihi),s.582

²¹² Jeço Atanasov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria(Bulgaristan Tarihi)*, s.124-125

hatta gazetelerinin masraflarını karşılamak için Osmanlı devletinin koyduğu vergilerden fazla vergi topladıkları da oluyordu. Ayrıca Filibe, Triavna, Drianovo, Dolna ve Gorna Oryahovitsa, Haskovo, Silistre, Samokov, Sofya, Sliven, Üsküp, Edirne, Lofça, Vraça ve diğer kentlerde Rum Piskoposların kötü davranışları son derece artmıştı.²¹³ Özellikle Tırnovo Piskoposu Neofit çok kötü davranmaktaydı. Tırnovolu tüccarlardan Hacı Nikola Minçoğlu, P.R. Slaveykov, Dr. Vasil Hacistoianov-Beron ve onlarla birlikte birçok öğretmen, esnaf ve tüccar, Metropolit Neofit'e karşı mücadele etmeye başladılar.²¹⁴

Daha sonra Hacı Nikola Minçoğlu durumu, Babîâli'ye şikâyet etmek için İstanbul'a geldi ve mücadeleye İstanbul'da katıldı. Mücadele gittikçe hızlandı, işlerin düzelmesi için 15 Ağustos 1856'da Tırnovo'ya yeni kaymakam Aşir Bey, Vidin Valisi Muammer Paşa ve Rusçuk komutanı Nusret Bey gönderildi. Tırnovo Valisi Galip Paşa, görevden alındıysa da, durum yatışacağına daha da karıştı. Neofit yanlıları ve gençlerin tutumunu Patrikhane'ye şikâyet etmek için İstanbul'a bir heyet yolladılar. Bunu öğrenenler gençlerin partisinde toplandılar ve 15 Ağustos 1856'da verdikleri karar gereğince Padişah nezdinde şikâyette bulunmak üzere bir heyet kurarak İstanbul'a hareket ettiler. Bunun üzerine Ocak 1857'de Babîâli, Vidin Valisi Muammer Paşa'yı tekrar Tırnovo'ya yolladı. Ancak Neofit'in entrikaları yüzünden bu kez de durum yine Bulgarlar aleyhine döndü.²¹⁵

Bu arada artık İstanbul'a yerleşmiş olan Hacı Nikola Minçoğlu ve arkadaşları, Babîâli'den Tırnovo'ya Muhlis Efendi adlı gizli bir komiserin gönderilmesini sağladılar. Muhlis Efendi, durumu olduğu gibi tespit ederek Babîâli'ye bildirdi.²¹⁶ Babîâli, Tırnovo'daki Bulgar halkını memnun etmek amacıyla Patrikhane'den Neofit'in bu görevden alınmasını istedi. Bunun üzerine Patrikhane, onu görevinden alarak Selanik Metropolitliğine atadı.²¹⁷

²¹³ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s.67

²¹⁴ Jeço Atanasov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria(Bulgaristan Tarihi)*, VI, 126

²¹⁵ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s.67-68

²¹⁶ Jeço Atanasov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria(Bulgaristan Tarihi)*, VI, 126

²¹⁷ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s.68

e. Patrikhane'nin İtirazı

İstanbul Patriği ve diğer Yunan dinî liderler, Hattı-Hümayunu nefret ve protesto ile karşıladılar. Hattı Hümayun onlara göre Fatih Sultan Mehmet ve onun haleflerinin Fener Patrikhanesine verdikleri imtiyazları yok etmektedir.

Bulgarların bağımsız Bulgar Kilisesi isteklerine ise Patrikhane kibir ve nefretle bakmıştır.

Yüzyıllarca Patrikhane, Bulgarlar üzerinde kayıtsız şartsız egemenliğini sürdürmüş, Bulgar halkından topladıkları vergilerden bütçesini kabartmıştır.

Bulgarların bu Patrikhaneden ayrılmaları, Patrikhane için maddî açıdan büyük bir kayıp olacaktır. Çünkü Sırp ve Romen Ortodoks Kiliseleri zaten Patrikhaneden ayrılmışlardı* ve Patrikhane, maddi gelirlerini sadece Bulgar halkından temin etmekteydi. Ancak Patrikhanenin, Bulgar Kilisesinin kendisinden ayrılmasını istememesinin başka sebepleri de vardır. Patrikhanenin temsilcileri her zaman Patrikhaneyi bütün Ortodoks Kiliselerinin Yunan Patrikhanesi olarak algılamışlardır. Bu yüzden Bulgarları Yunanlaştırmaya ve onları asimile etmeye çalışmışlardır.

Patrikhane temsilcileri kendilerinin güçlü, Bulgarların ise zayıf olduklarına inanıyorlardı. Çünkü onlara göre Türk Devleti Patrikhane yanlısıdır. Ayrıca Patrikhanenin büyük oranda eğitilmiş kadrosu vardır, Bulgarların ise yoktur.

Yüksek mertebeye sahip Yunan din adamları, güçle, zorbalıkla ve entrikalarla Bulgar milli eğitim sistemini ve gelişimini çökertebileceklerine, Bulgar halkının isyanını bastırabileceklerine ve böylece Bulgaristan'da Helenizm'in bayrağını dizeceklerine inanmışlardır. İstanbul Kilisesinin bu reaksiyonu kendisiyle Bulgar milletinin arasını daha da fazla açmıştır.

İstanbul'daki Rus elçisi A.P.Butenev, Rusya Dışişleri Bakanı Knyaz A.M.Gorçakov'un direktiflerine göre hareket ederek, Ortodoks Kilisesinin birliğinin

---

* Romanya 1865'te ulusal kilisesini kurdu bu da Fener tarafından ancak 1885'te Kabul edildi. Sırp Kilisesi 1879'da koptu ve aynı yıl Fener bunu Kabul etti. (Yorgo Benlisoy, *Fener Patrikhanesi*, Çev. Elçin Macar, Ayraç Yayınevi, Ankara 1996, s.45)

muhafaza edilmesi adına İstanbul Patriğini Bulgarlara karşı geri adım atmak ve taviz vermek için ikna etmeye çalışıyordu, ancak Patrikhane her zamanki gibi cevaplarını yalanlarla süsledi. Sanki Rus elçisinin Patrik'ten Bulgarlar için istediklerinin zaten hepsini Patrikhane vermiştir. Aynı zamanda İstanbul Patriği, Bulgar okullarının kapatılması için de emir vermiştir.²¹⁸

f. İstanbul'da Bulgar Kilisesinin Açılması ve İlarion Makariopolski'nin Piskoposluğa Atanması

İlarion'nun ve Neofit'in sürgüne gönderilmeleri, İstanbul'da Bulgar kilisesinin açılması isteklerinin bir süre duraklamasına sebep olmuşsa da, 1847 yılının sonlarına doğru bu konu tekrar alevlendi.

Bazı Bulgar ve esnafının öncülüğünde çalışmalar yeniden hız kazandı. Patrikhanenin zorluklar çıkarmasını ve özellikle kendilerine mahsus kilise yapmalarını önlemek için Samatya'daki Aya Nikola, Galata'daki Aya Sotiri, Velizerios Sarayı'ndaki Meryem Ana Rum kiliselerinde Bulgarca ayin yapmalarına izin verme eğilimine rağmen Bulgarlar, Patrik Antimos I. ve onun yerine geçen Antimos II.'ye otuz kadar başvuruda bulunduktan sonra, Patrikhane'den izin alabildiler ve Vasilaki Velikov'un yardımıyla kendilerine mahsus bir kilise kurulması konusunda Osmanlı yönetiminden ferman alabildiler. Prens Bogoridi, hemşerisi olan Bulgarlara Balat'da Mürselpaşa caddesindeki konağını verdi. 17 Ağustos 1849'da konağın alt katının düzeltilip kilise haline getirilmesi çalışmalarına, Kayseri Despotunun yaptığı duadan sonra başlandı. Düzeltmenin bittiği 9 Ekim 1849 tarihinde aralarında Prens Stefan Bogoridi'nin de bulunduğu büyük bir kalabalık önünde kilise, Sozopol Metropolit'i'nin Slavca yapmış olduğu ayinle cemaate açıldı.²¹⁹ 23 Ekim 1849'da Arhidiyakon Stefan adına takdis edilen kilisenin 17 kişiden oluşan ve Oeştina diye adlandırılan mütevelli

²¹⁸ Jeço Atanasov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, VI, 126-128

²¹⁹ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s.67; Raşel Angelova ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, V, 317; Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria (Bulgaristan'ın İhtisarlı Tarihi)*, s. 171

heyeti seçildi ve bu heyetin başına da Toma Stefanidi ile Filibeli Nikola Eftimov Sapunov geçirilerek mühür, ferman diğer kâğıtlar kendilerine teslim edildi.²²⁰

14 Haziran 1851’de yapılan büyük kongrede de 33 maddelik bir yönetmelik onaylanarak yürürlüğe girdi. İstanbul Bulgarları, bu arada her kilisede olduğu gibi kendi kiliselerinde de iç düzeni ayarlayan ve büyük bayramlarda dini ayine katılan bir despotları olmasını istediler. Bu göreve ilk önce Neofit ile İlarion önerildi, ancak öneri kabul edilmedi ve Sırp asıllı Arhimandrit Stefan Kovaçeviç 15 Ağustos 1851’de Laodikiyski lâkabıyla göreve getirildi.²²¹ Ancak kötü tutumu dolayısıyla Patrikhane kendisini Trabzon’a sürdü. Kovaçeviç’ten boşalan bu yere bir süre için Patarolokiya Piskoposu Bulgar asıllı Polikarp geçtiyse de, piskoposluk dönemi silik ve kısa süreli oldu. İstanbul Bulgarları, Fener Rum Patrikhanesine, İlarion Makariopolski’nin Piskopos olarak atanması için birçok kere öneride bulunmuşlarsa da, İlarion’u tanıyan ve ondan korkan Patrikhane, bu öneriyi her seferinde reddetmişti. Ancak bin bir rica ve Prens Bogoridi’nin araya girmesiyle Patrikhane bu atamayı kabul etti.²²²

5 Ekim 1858’de Fener’deki Ayios Yeorios Patrikhane kilisesinde Samos Metropoliti Gavriil ve Zvornik Metropoliti Agatangelos’un iştirakiyle yapılan ayinde Efes Metropoliti Pisios, İlarion Makariopolski’yi *Makariopolis Piskoposu* unvanıyla piskoposluğa atadı.²²³ Ancak yıllardır beklenmekte olan bu atama, İlarion’un ileride Patrikhaneden bir de Piskoposluk bölgesi istemeyeceği yolunda bir şartnameye bağlandı. Bu atama Bulgarları gerçekten çok sevindirmişti. 12 Ekim 1858’de İlarion ilk kez büyük bir kalabalık önünde Fener’deki Bulgar Kilisesinde ayini yönetti. İlarion, bu göreve atanır atanmaz zorluklarla karşılaştı. Fener Bulgar Kilisesiyle Fener Rum Patrikhanesi arasında, anlaşmazlıkların ilki 1859 yılı Haziran ayında çıktı. Patrikhane’de, Kilise yönetiminin reformları için çalışmalar yapılırken Selanikli bir Bulgar, Fener Bulgar Kilisesinde evlenmek istedi. Patrik vekili ile o sırada İstanbul’da

²²⁰ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s.67; Aleksandır Fol ve diğerleri, *Kratka İstoria na Balgaria* (Bulgaristan’ın İhtisarlı Tarihi), s. 171

²²¹ Raşel Angelova ve diğerleri, *Istoria na Balgaria (Bulgaristan Tarihi)*, V, 319

²²² Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s.69

²²³ Dimitir Popov ve diğerleri, *İstoria na Balgaria ot Drevnostta do Naşi Dni* (Eski Çağlardan Günümüze Kadar Bulgaristan Tarihi, Sveti Kliment Ohridski Üniversitesi Yayınevi, Sofia 1998, s. 232

bulunan Selanik Metropoliti, bu isteğin kabulü için kendisinden Patrikhane rüsumu olarak 1000 kuruş istediler ve âyinin Rum papazları tarafından yapılmasını şart koşular.

Ancak Bulgar asıllı bu Selânikli, gereken izni yan yollardan ve normal rüsum ödemek suretiyle aldı ve Bulgar Kilisesinde evlendi. Bunu öğrenen Patrik vekili kızarak ayini yapan Bulgar papazlarını aforoz etti. Bu yüzden de 12 Temmuz 1859 Pazar günü Fener Bulgar Kilisesi ilk kez kapalı kaldı. Bunun üzerine Bulgarlar, artık ruhanî reisleri olan İlarion'un başkanlığında toplandı ve İlarion'dan konu ile ilgili olarak Patrikhane'ye soru yöneltmesini istediler.

Patrikhane'nin, böyle bir soruyu açmaya cüret ettiği için İlarion'u aforoz etmesi halinde ne şekilde hareket etmesi gerektiğini sorması üzerine İstanbul Bulgarları, İlarion'a her türlü yetkiyi verdiklerini, aforoz edilse bile bunu dikkate almayacaklarını ve böyle bir kararı hükümsüz sayacaklarını söylediler. İstanbul Bulgarları ayrıca Babîâli'ye verdikleri bir mazbata ile Sadrazam'dan, bundan böyle diğer gayrimüslim cemaatlerin elde etmiş oldukları hakların Bulgarlara da tanınmasını ve Bulgarların Rum ruhban sınıfının aracılığından kurtarılıp Bulgar Kilisesi'nin temsilcisine özel bir mühür verilmesini, hükümetin de onun temsilciliğini kabul etmesini istediler. Ancak, Bulgarların bu isteklerine Babîâli tarafından herhangi bir cevap verilmedi. Bu hareket, özellikle yerel Bulgar basınında geniş yankı yaptı ve Bulgarlar arasında mezhep propagandası yapılmasına sebep oldu. Bu durum karşısında İlarion, olayı ve Patrik vekilinin hareketini suçladığını, bundan böyle Bulgar ruhban sınıfının, eskiden olduğu gibi, her türlü dinî vecibelerle ilgili ayinleri yapmaya yetkili olduklarını, bu yetkilerin Bulgar ruhban sınıfı başkanına yani kendisine ait bulunduğunu bildirdi. Bu olaydan bir ay sonra Patrik Kirilos, İlarion Makariopolski'yi Bulgar kitaplarının sansürçüsü olarak atamıştı. Fakat İlarion, Patrik'in bu davranışlarıyla her türlü Bulgarca yayın üzerinde bir kontrol yetkisine sahip olma iddiasında olduğunu anlayarak bu görevden istifa etti.

Bu arada Rum ruhban sınıfının tutumundan en fazla şikayetçi gözüken ve İstanbul'da yayınlanmakta olan Bulgarca BILGARIA gazetesi, bundan böyle Bulgarların Fener-Rum Patrikhane'sine bağlı kalmalarının bir anlam taşımayacağını, bu

itibarla da, Kral Kaloyan zamanında olduğu gibi, Papa ile birleşerek Katolikliği kabul etmesi gerektiği temasını işlemeye başlamıştı. BILGARIA'nın bu iddialarını Patrikhane ve zamanın Rus elçisi Lobanov her ne kadar da Babîali nezdinde protesto ettilerse de, zamanın sadrazamı Ali Paşa, Hükümetin dinî duygulara karışmadığını belirtti ve itirazları dikkate almadı. Bundan başka bir filokatolik akıma katılan Bulgarlar da oldu ve Gavril Kristeviç, Aleksandır Ekzarh, T.Burmov, Botü Petkov, Sava Rakovski gibi yazarlar da yazılar yazdılar. İlarion'nun Piskoposluğa atanmasından sonra, Fener'e uzak olan semtlerde oturan Bulgarlar, kendisini görmek ve dinlemek için diğer semtlerdeki Rum kiliselerinden ayin yönetmek için birbirleriyle davet yarışına başladılar ve böylece tarihte ilk kez, Rum Kiliselerinde Bulgarca ayin yapıldı.²²⁴

g. Bulgar Kilisesi'nin Fener Rum Patrikhanesi'nden Kopması

İlarion'nun Piskoposluğa atanmasından sonra vuku bulan olaylardan sonra, Bulgar Kilisesi ile Fener Rum Kilisesi arasındaki ilişkiler bozulmaya devam etti ve düzelemeyecek bir hale geldi. Buna rağmen bir süre daha Bulgar Kilisesi, Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı kaldı. Ancak iki millet arasında gittikçe artan anlaşmazlık ve Rum Patrikhanesi'nin baskısı 3 Nisan 1860'taki büyük kopmayla sonuçlandı.²²⁵

İlarion, Bulgar Kilisesi'nin Rum Kilisesi'nden mutlaka ayrılması gerektiğine inanmıştı. Kendi inancında iki Metropoliti daha bularak 1860 senesi Paskalyasında ayin yaparken okunması adet olan Rum Patriğinin adını okumadı. Onun yerine o zaman Osmanlı tahtında oturan Sultan Abdülmecid'in adını okuyup ona dua etti. Tuna vilayetindeki Bulgar Kiliselerinin birçoğu İlarion'a, daha doğrusu Bulgar milletseverlerine uyararak duada hep, Patriğin adını okumadılar; Sultanın adını okuyup ona dua ettiler.²²⁶

3 Nisan 1860 ayininden sonra Kiliseden çıkan öğrenciler, Kilisenin karşısındaki Metohion'un balkonunda özel olarak Sultan Abdülmecid onuruna yazılan ve bestelenen

²²⁴ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s.67-70; Aşkın Koyuncu, *Bulgar Eksarhlığı*, s.71-72

²²⁵ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s.70

²²⁶ Osman Nuri Peremeci, *Tuna Boyu Tarihi*, s. 199

bir şarkıyı söylediler. Aynı günün akşamı yapılan Paskalya bayramı ayininde geleneksel olarak çeşitli dillerde okunan İncil, gençlerin isteği üzerine Rumca olarak söylenmedi. Ayin sonunda İstanbul Bulgarları 33 Bulgar esnaf loncasının mührünü taşıyan binlerce imzalı ve 11 arşın uzunlukta bir mazbatayı Babıâli'ye vererek durumu Osmanlı hükümetine duyurdular. Olayın yankıları hemen şehre yayıldı. Patrikhane ve İstanbul Rumları büyük skandal olarak gördükleri bu hareket üzerine sarsıldılar. Durumdan haberdar edilen, Rus elçisi Prens Lobanov hemen İstanbul Bulgar eşrafından A.Ekzarh'ı çağırarak kendisine, İlarion'un derhal Patrik'e gidip yaptığı hareketten dolayı özür dilemesini bildirdi. Ancak, A. Ekzarh'ın ısrarına rağmen, İlarion Patrikhane'ye gitmeyi reddetti.

Bulgaristan'da Sveti Kiril ve Metodiy günü olan 11 Mayıs 1860'da 32 Bulgar şehrinde, Patrik'in adı kaldırılarak yerine İlarion'un adı okunmaya başlandı. Bu arada 9 Nisan 1860'da Patrikhane Sen Sinod Meclisi toplanarak İlarion'u hareketini açıklamaya davet etti. İlarion, hesap vermeye gitmeyi reddetti. Bizzat Patrik'in çağrısı üzerine, kendisini ziyarete gittiğinde İlarion bu hareketi cemaatin arzusu üzerine yaptığını belirtti. Bundan birkaç gün sonra Patrikhane, İlarion'un cezalandırılması için Babıâli nezdinde girişimde bulundu. 24 Nisan 1860'da İlarion, yine Patrikhane'den izin almadan Fener'deki Sveti Stefan Bulgar Kilisesinde ayin düzenledi. Patrikhane, Babıâli nezdinde şikâyetini tekrarladı, ancak Osmanlı hükümeti olaya karışmamayı tercih etti.²²⁷

h. Bulgar Ekzarhıyası Fermanının İlanı

Kilise mücadelesinin uzayıp gitmesinden rahatsızlık duyan Ali Paşa ve Bâb-ı Ali, sonunda meseleye bir çözüm bulmak için teşebbüsü ele aldı ve Bulgar Ekzarhlığın'ın kuruluşu yolunda önemli bir adım attı. Bâb-ı Ali, 1869 yılı ortalarında Rum ve Bulgar milletlerinin güvenilir ve itibar sahibi kimselerinden oluşan gayr-i resmî bir komisyon kurdu. Patrik Grigorios tarafından daha önce Bâb-ı Ali'ye gönderilen çeşitli görüşler, görüşmelerin esasını teşkil etti. Yaklaşık altı ay süren müzakereler neticesinde

²²⁷ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s.70-71

hazırlanan mazbata Bâb-1. Ali ve Patrikhaneye takdim edildi. Patrikhane kendisine sunulan maddelerin pek çoğunu kabul etmekle beraber özellikle Ekzarha* verilecek beratın kayıt altına alınmaması ve Ekzarhiya ruhanî dairesine daha sonra yapılacak incelemelere göre bazı yerler ilâve edilmesi maddelerine ve sair birkaç maddesine itirazda bulundu.

Fakat Patriğin tadilini istediği hususlar da bu kez Bulgarlar tarafından reddedildi ve meseleyi çözüme kavuşturmak Bab-1 Ali'nin üzerine düştü.

Sultan Abdülaziz, 27 Şubat Cuma günü 1870 yılında Bulgar Ekzarhiya'sının ayrı ve bağımsız bir dinî kurum olduğuna dair fermanı imzalamıştır. Hemen öteki gün (28 Şubat) Vezir Ali Paşa Bab-1 Ali'ye Bulgar – Yunan barış komisyonu üyelerini (Gavriil Kristeviç, İvanço Pençoviç, Aleksandır Karateodori ve Hristaki Zografos) davet etmiş, her birine imzalanan fermanın birer kopya vererek bunları dinî önderlerine teslim etmelerini söylemiştir. 4 Mart 1870 yılında ferman resmen ilân edilmiştir. Bu gün Bulgar Ortodoks Kilisesi için özel gündür, çünkü 1000'ci yıl dönümüdür bu gün (Bulgarların Hıristiyanlığı kabul etmeleri ve Bağımsız Bulgar Kilise kurma fikrinin ortaya atılması).²²⁸

11 maddeden oluşan Bulgar Eksarhlığı Fermanı şu hükümleri içermektedir:

I- Metropolitlik ve Piskoposluklar ile bazı mahalleri içeren "*Bulgar Eksarhiyası*" ünvanlı ayrı bir rûhânî dâire teşkil olunup bu dairenin mezhebe ilişkin ruhanî idaresi "*Eksarhiya*" ya ait olacaktır.

II- Belirtilen dairede bulunan Metropolitlerin rütbece en büyüğü "*Eksarh*" ünvanını haiz olup, devamlı sûrette maiyetinde bulunacak Bulgar Sinodo'nun kanunî başkanı olacaktır.

III. Eksarhiya dâhilî ruhanî idaresi Bâb-1 Ali tarafından tasdik olunan ve Ortodoks mezhebi kurum ve usullerine uygun bir nizamname ile tayin edilecektir. Bu nizamnamenin ruhanî idaresi ve özellikle piskoposların ve Ekzarhın seçimi Patrik

* **Ekzarh**, Önder veya başkan Patriklerle, Metropolitler arasında bir unvandır. (Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, "Patrik", Din Bilimleri yayınları, Konya 2005, s.602

²²⁸ Petko Petkov, *Bilgarskata Tsirkva Prez Vekovete* (Yüzyıllar Diliminde Bulgar Kilisesi), Sveti Kliment Ohridski Üniversite Yayınevi, Sofia 2003, s. 206

tarafından ne doğrudan doğruya ve ne de çeşitli vasıtalarla asla müdahale olunmamasını temin edecek surette yapılacaktır. Ancak, Ekzarh seçildiği zaman Bulgar Sinodu durumu Patriğe bildirecek o da bunu tasdik edecektir.

IV- Seçilen Ekzarh Padişah tarafından onaylanacak ve ayinlerde Patriğin ismini anmaya mecbur olacaktır. Ancak, eksarhlığa lâyık görülen kişi hakkında seçim yapılmadan önce Bâb-ı Ali'nin görüşüne müracaat edilecektir.

V- Ekzarh kendi dinî sorumluluğu altında bulunan bölgelere ilişkin olup kendisinin nizam ve kanun çerçevesinde tavassuta yetkili olduğu hususlarda doğrudan doğruya yerel hükümetlere ve icap ettiği taktirde Bâb-ı Ali'ye müracaat etmeye yetkilidir. Özellikle maiyetinde bulunacak olan rahiplerin atamaları onun isteğine göre yapılacaktır.

VI- Ortodoks mezhebine ait olup, karşılıklı görüş alış-verişi ve yardımlaşmayı gerektiren işlerde Ekzarhiya Sinodu Rum Patriği ve cemaat metropolitlerine müracaat edecek ve bunlar da gerekli yardımın yapılması ve gereken cevabın verilmesi hususlarında acele edeceklerdir.

VII. Bulgar Eksarhiyası Sinodu, kiliselerde kullanılacak olan kutsal yağı İstanbul Patrikliği'nden talep edeceklerdir.

VIII. İstanbul Patrikliğine tâbi olan piskopos, başpiskopos ve metropolitler Bulgar Ekzarhiyası dâhilinden ve Bulgar piskopos, başpiskopos ve metropolitleri İstanbul Patrikliği'nden olan Aparhiyalardan engellenmeksizin gelip-geçebilecekler ve dinî işlerin takibi için gittikleri vilâyet merkezleri ve diğer mahallerde ikâmet etme serbestisine sahip olacaklardır. Fakat bunlar, kendi ruhanî daireleri dışında Sinod Meclisi toplayamayacaklar ve ruhanî idareleri içinde olmayan Hıristiyanların işlerine müdahale ve buldukları yerdeki piskoposun izni olmaksızın ayin icra edemeyeceklerdir.

IX- Fener semtinde bulunan Kuds-i Şerif Papaz hanesi, Kuds-i Şerif Patrikliği'ne bağlı olarak Kudüs Patriği'nin nezareti altında bulunduğu gibi Fenerde bulunan Bulgar papaz hanesiyle civarındaki Bulgar kilisesi de Bulgar Ekzarhına bağlı olacaktır. Bu bakımdan. Ekzarh Efendi, gerektiği takdirde İstanbul'a gelip, belirtilen papazhanede ikamete yetkili olacaktır. Ancak Ekzarh Efendi, gerektiğinde buraya

gelmek ve burada bulunduğu müddetçe ayin yapmak hususlarında Kuds-i Şerif, İskenderiye ve Antakya Patriklerinin bu hâllerde tâbi oldukları kilise kanunlarına uyacaktır.

X- Bulgar Ekzarhiyasının dinî sorumluluk bölgeleri: Rusçuk, Silistre, Şumnu, Tırnovo, Sofya, Vraca, Lofça, Vidin, Niş, Şehirköyü, Köstendil, Samakov, Velisa ve Varna şehirleri ile Köstence'ye kadar olan Karadeniz sahilinde bulunan ve ahalisi Bulgar olmayan yaklaşık 20 köy hariç olarak Varna, Ahyolu ve Misîvri kasabaları, İslimye Sancağı ve sahilde bulunan köylerden başka Süzebolu kazası, Filibe şehir merkezi, İstanimaka kasabası, Kokuna, Vodine, Arnavudköyü, Panaya, Lovesli, Lasko, Arhalani, Paçkov, Velastice köylerinden ve Paçkova, Ayos Anarkiri, Ayos Paraşkoy (Praşkvi)ve Ayos Yorgi Manastırları ile Filibe metropolitliklerinden ibaret olup Filibe şehir merkezindeki Panaya mahallesi de Bulgar Ekzarhiyasına dahil olacaktır. Ancak, mahalle halkından Bulgar Kilise ve Ekzarhına tâbi olmak istemeyenler serbest olacaklar ve bunun ayrıntısı Patrikhane ile Ekzarhiya arasında dinî kurallara uygun olarak düzenlenecektir. Bütün bu sayılan yerlerin dışında kalan yerlerin Ortodoks mezhebinde bulunan ahalisinin hepsi veya en az üçte ikisi dinî hususlarda Bulgar Ekzarhiyasına tâbi olmak isterlerse ve bu durum tahkikat sonucu sabit olursa izin verilecektir. Ancak, bu suret, ahalinin tamamının veya en az üçte ikisinin ittifak ve arzusuyla olacağından, bundan yararlanarak halk arasında ayrılık çıkarma fırsatı kollayanlar ve bunun için çaba gösterenler olursa kanun karşısında sorumlu olacaklardır.

XI- Bulgar Ekzarhiyası hududu içinde olup, kilise kanunlarına uygun bir şekilde Patrikhaneye bağlı bulunan manastırların düzeni eskisi gibi devam edecektir.²²⁹

---

²²⁹ Aşkın Koyuncu, *Bulgar Eksarhlığı*, s.96-100

i. Bulgar Kilisesine Karşı Diğer Ülkelerin Tavrı

Bulgar-Rum kilise sorununda en büyük rolü Rusya oynamaktadır. Çünkü Rusya başından beri Ortodoks kilisesinin birliğini muhafaza etmeye çalışmaktadır. Bu yüzden Bulgar Kilisesinin Rum Ortodoks Kilisesinden ayrılmasına karşıdır.

XIX. yüzyılın 60'cı yıllarının başında Bulgarların ve İstanbul Patrikliğinin arası iyice açıldığında samimi Hıristiyan Bulgarların arasına Katolik ve Protestan propagandaları sızmaya başlamıştır. Bunun akabinde resmi Rus ortamlarında Bulgarlara yönelik tavırlarda bir değişim yaşanmıştır. Rus ortamında Bulgar Kilise sorununun çözülmesi için 3 akım oluşmuştur: 1. Rus Kilisesinde Yüksek Sinod Meclisi savcısı olan Tolstoy'un temsil ettiği görüş ki, İstanbul Patrikhane'nin menfaatinedir. Onun tebaaları sonuna kadar Ortodoks Kilise birliğini savunmuşlardır. 2. Rus Knyazı A. Gorçakov'un teyit ettiği görüş ki, kilise sorununun taviz yoluyla halledilmesidir. 3. İvan S. Aksakov önderliğinde Slavcılar ise, Bulgarlara tam destek verip, Bulgar Kilisesinin bağımsızlığını istemektedirler.²³⁰

1864 yılında İstanbul'da'ki Rus elçiliğine General Nikolay P. İgnatiev atandığında o da İstanbul Patrikhane'nin diğer kiliseler üzerinde egemenliğini sürdürme fikrine sahip olup bu yolda çaba sarf etmiştir. Ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında şartlar onu taviz yoluna itmiştir. Bu yüzden onun da katkılarıyla 1867 yılında Patrik Grigoriy'in Kuzey Bulgaristan ve Niş bölgelerindeki Bulgar Kilisesinin bağımsızlığı ile ilgili projesi ortaya çıkmıştır.

Rusya'nın öngörüsüzlüğünden en fazla İngiltere, Fransa ve Avusturya yararlanmışlardır. Bu ülkeler, Bulgar Kilisesinin siyasetini iyi anlamışlar ve kendi siyasî menfaatlerine âlet etmek istemişlerdir. Bu uğurda en aktif rolü İngiltere oynamıştır. Bu yıllarda onun temel hedefi Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünün muhafaza edilmesi ve Rusya'nın otoritesinin zedelenmesidir.

Öncelikle İngiltere Bulgarlar arasında Protestanlığın yayılmasına özen göstermiştir. Bulgar topraklarında görünen Protestan misyonerlerinden ilki Dr. Albert

²³⁰ Dimitir Popov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria ot Drevnostta do Naşi Dni* (Eski Çağlardan Günümüze Kadar Bulgaristan Tarihi, s. 233

Long'tur. O ilk önce Şumnu (1857) daha sonra da Turnovo'ya (1857) yerleşmiştir. 1836 yılında ise İstanbul'da Protestan koleji açılmıştır. Bu kolejde büyük oranda Bulgar genci eğitim almıştır. Ancak Bulgarlar arasında Protestanlığın yayılması başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Buna rağmen İngiltere, Bulgar Kilise sorununun çözümünde en büyük yardımı yapan ülke olmuştur.

Bulgar-Rum kavgasının ve anlaşmazlığın had safhasına ulaştığında İstanbul'daki İngiltere elçisi Osmanlı iktidarından Bulgarların isteklerine cevap verilmesini ısrarla rica etmiştir.

Kırım savaşıdan sonra Fransa'nın Bulgar Kilisesine ilgisini, kendisinin Rusya'nın rakibi olması ve ekonomi ve stratejik menfaatlerinden dolayı Osmanlı İmparatorluğunun bütünlüğünün muhafaza edilmesi gibi sebepler belirlemiştir. Rusya'nın Kırım savaşında mağlup olmasıyla Napoleon III.'ün diplomasisi Türkiye'de ki Ortodoks Birliğini bozarak, Rusya'nın Balkanlar'daki nüfuzunu kırmak istemiştir.²³¹ Bu yüzden Bulgarlar arasına Katolikliği sızdırmaya başlamıştır. Genel olarak Katolik misyonerleri faaliyetlerini İstanbul, Selanik, Bitolya, Edirne ve Filibe bölgelerinde yürütmüştür. Avusturya da bundan geri kalmayıp Filibe ve Sofya bölgelerinde Katolikliği yaymaya başlamıştır.

Ancak ne Katoliklik ne de Protestanlık Bulgarlar arasında bir başarı elde etmiştir. Buna rağmen her iki kilise de Bulgar Kilisesi için olumlu sonuçlar doğurmuşlardır. Bu Rusya için büyük bir ders olmuştur. Bundan böyle Rusya Ortodoks Kiliselerin birliğini muhafaza etmeye devam ederse, bilecek ki Bulgarlar üzerinde etkinliğini kaybedecektir. Çünkü görüldüğü gibi yerini alacak güçler her zaman vardır.²³²

6. XX-XXI. Yüzyıllarda Bulgar Ortodoks Kilisesinin Durumu

Bulgar Ekzarhlığı'nın idarî merkezinin 1913 yılına kadar Bağımsız Bulgar topraklarında bulunmayışı Bulgar Kilisesini olumsuz etkilemiştir. Bu yüzden 1918 yılında Kilise tamamen devletten ayrılmıştır.

²³¹ Jeço Atanasov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria (Bulgaristan Tarihi)*, VI, 134

²³² Dimitir Popov ve diğerleri, *İstoria na Bulgaria ot Drevnostta do Naşi Dni* (Eski Çağlardan Günümüze Kadar Bulgaristan Tarihi, s. 233-234

7 Şubat 1921 yılında Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski konuşmasında şu hususları önemle arz etmiştir:

1. Özellikle okullarda dinî eğitime önem vermek.
2. İnsanların dikkatini hikâyeler anlatarak, halk oyunları düzenleyerek dine çekmek.
3. Alkolle mücadele etmek.
4. Kooperatif ve iktisadî işlerin ilerlemesini sağlamak.
5. Ateist ve komünist fikirlerle mücadele etmek ve onlara karşı gelmek.

Başbakan Stamboliyski'ye göre Kilise bir sağlık merkezi gibidir. Bulgaristan'ın savaştan sonra kaybettiği manevî değerleri onun gözünde Kilise yeniden inşa edecektir. Ahlâkî ve fikrî bozuklukları düzeltecektir. Ancak diğer taraftan Başbakan, Bulgar Ortodoks Kilisesinin Sinoduy'la Kilise mülkü, Sofya Papaz okulu ve başka şeyler için anlaşmazlığa girmiştir.

XX. yüzyılın başlarında her ne kadar Kilise Devletten ayrı olsa bile Bulgar anayasasındaki yeri güçlüdür. 1921 yılında Yerel Milli-Kilise Konsil toplantısının* gerçekleşmesi, 1923 yılında Sofya üniversitesinde Hıristiyan Teoloji Fakültesinin açılması ve Sofya'da Kilise müzesinin açılması Bulgar Kilisesinin devlet açısından önemini göstermektedir.²³³

Ancak Ekzarhlık dönemiyle kıyaslandığında Kilise, toplumsal ve siyasî açıdan güçsüzdür. Bulgar medyası her dakika, her an Bulgarların dinden uzaklaştıklarını, kiliselerin boşaldığını ve kilise otoritesinin düştüğünü vurgulamaktadır.

Dinî liderlerin *Eylül ayaklanmasına*** karşı sert tavır almaları ve 16 Nisan 1925 yılında "Aziz Nedelya" kilisesinde düzenlenen suikast, Bulgar Ortodoks Kilisesini olayların merkezi noktasına taşımıştır. Bu olaydan sonra Tanrı'nın mabedine (kilisesine)

* **Yerel Milli-Kilise Konsil toplantısı:** 6 Şubat 1921 – 16 Şubat 1922 yılları arasında Bulgar Ortodoks Kilisesinin gerçekleştirdiği ikinci yerel konsil toplantısıdır.

²³³ Ginyo Ganev ve diğerleri, *Dirjava i Tsrkva – Tsrkva ı Dirjava v Bulgarskata İstoria* (Bulgaristan Tarihinde Devlet ve Kilise- Kilise ve Devlet) , Sveti Kliment Ohridski Yayınevi, Sofia 2006, s.421-422

** **Eylül ayaklanması:** 1923 yılında Bulgar Komünist Partisinin (BKP) o zaman iktidarda olan (1923-1934) Demokratik Anlaşma (Demokratiçeski Sgovor) Partisine karşı düzenlediği ayaklanmadır.

el uzattıkları için toplumda ateistlere karşı negatif bir tavır alınmış ve Kiliseye önem vermeye başlanmıştır. İnsanlar, dine sempati duymaya başlamışlardır.

Bundan sonra Bulgarlar, Bulgaristan devletine karşı olan bütün görüşleri, fikirleri ve faaliyetleri bertaraf etmeye çalışmışlardır, dolayısıyla kendi millî ve dinî âdetlerine daha sıkı sarılmışlardır. Onara göre artık dinin, insan hayatının bütün yönlerini kapsamaması gerekmektedir.

Malum olan şu ki, Kilise her zaman Bulgar milletinin birliğini ve bütünlüğünü muhafaza etmiştir. Bu milletin birliğini ve bütünlüğünü muhafaza eden diğer unsurlar da *ordu ve okul*'dur.

1927 yılının Haziran ve Kasım aylarında din adamlarının yaptıkları toplantılar neticesinde 16 Kasım 1927 yılında “Bulgar İttifakı Peder Paisiy” adında bir organizasyon doğmuştur. Organizasyon Metropoliti Stefan olmuştur.

Bu organizasyonun hedefi, millî menfaatlerini gözetlemek, millî hedeflerin gerçekleşmesine yardımcı olmak, toplumu eğitmek ve Bulgarlar arasında Hıristiyan dinini, Bulgar dilini ve Bulgarların millî şuurunu muhafaza etmektir. Bütün bunlar Kiliseye seküler bir vasıf atfetmektedir.

Ayrıca bu organizasyon, din ve ırk gözetmeksizin üyeliğine bütün Bulgar vatandaşlarını kabul etmektedir.

Organizasyonun diğer bir özelliği de, dinsizlik ve ateistlikle mücadeledir.

Daha sonra Bulgarlar arasında Faşizme sempati duyulmaya başlanmıştır. Bulgaristan'da Faşist oluşumlar, Bulgar milli âdetlerin benimsenmesi ve ihya edilmesini, Bulgar diline ve dinî âdetlerine saygı gösterilmesini öngörmüşler, Komünizme ve Ateizme karşı sert tavır sergilemişlerdir. Bu, Kilise için olumlu ve faydalı olmuştur.

Bir Faşist organizasyonu olan *Bulgar Vatanının Muhafazası*, ateist propagandalarını Bulgarların manevî birliğini yıkmak şeklinde görmektedir. Bir diğer Faşist organizasyonu olan *Bulgar-Faşist İttifakı* ise, Bulgar Ekzarhlığını, Bulgar millî birliğinin muhafaza ve ihya edilmesinin temel faktörü olarak görmektedir. Diğer Faşist organizasyonları da Bulgar Ortodoks Kilisesinin muhafaza edilmesini, batıl Hıristiyan cemaatlerin ve Bulgar Ortodoks Kilisesinin inancını zedeleyecek her şeyin bertaraf

edilmesini, Papazın veya Hıristiyan din adamının prestijini, ekonomik durumunu ve toplumdaki yerini yükselterek artırmasını öngörmüşlerdir.²³⁴

1950 yılında Bulgar Ortodoks Kilisesinin tüzüğü hazırlanmış ve bu tüzük, Bulgar Patrikliğinin yeniden inşa edilmesine yol açmıştır. Tüzüğün birinci bendinde Bağımsız Bulgar Ortodoks Kilisesinin “Patriklik” olduğu belirtilmiştir.

3 Ocak 1953 yılındaki Bulgar Ortodoks Kilise Sinodu’nun toplantısında, Bulgar Patrikliğinin yeniden inşa edilmesi ve Patrik* seçilmesi için 8 Mayıs’ta Yerel Millî Kilise Konsil toplantısı yapılması kararlaştırılmıştır.

Bulgar Ortodoks Kilise Sinodu’nun kararlaştırdığı 8 Mayıs tarihinde Konsil toplantısı gerçekleşmiş ve Bulgar Ortodoks Kilisesi bu Konsilde “Patriklik” statüsünü elde etmiştir. 10 Mayıs’ta Filibe Metropoliti Kiril Plovdivski Bulgar Patrikliğinin Patriği seçilmiştir.²³⁵ Aslında Bulgar Ortodoks Kilise Sinodu bu Patriklik makamına Paisiy Vidinski’yi teklif etmişti, ancak o zaman iktidarda olan komünist partisi bu teklifi reddetmiş ve bu makama Kiril Plovdivski’yi uygun görmüştü.²³⁶

8 Mayıs’taki Konsile Rusya, Romanya, Pollanda ve Çek Cumhuriyeti Ortodoks Kiliselerin delegeleri katılmıştır. Ayrıca Antakya, Kudüs, İskenderiyye, Gürcistan ve Sırp Kiliseleri de bu toplantıya kendi temsilcilerini veya yazılı tebriklerini göndermişlerdir. Yeni kurulan Bulgar Patrikliği bütün Kiliseler tarafından tanınmıştır.

Patrik Kiril 7 Mart 1971 yılında vefat etmiş ve 4 Temmuz 1971 yılında Lofça Metropoliti Maksim Bulgar Patrikliğinin Patriği seçilmiş ve günümüze kadar bu makamda kalmıştır. Bulgar Patrikliği de günümüze kadar aynı statüde varlığını sürdürmüştür.²³⁷

Bulgar Ortodoks Kilisesi Bulgar toprakları dışında her zaman Bulgar Devletinin menfaatlerini savunmuş, Devletten ayrı bir kurum olarak düşünülmemiştir, ancak Bulgar

²³⁴ Ginyo Ganev ve diğerleri, *Dirjava i Tsrkva – Tsrkva ı Dirjava* (Devlet ve Kilise- Kilise ve Devlet), s. 423-426

* **Patrik**, Kelime olarak “*kabile reisi*”, “*aile başkanı*” gibi anlamlara gelir. Ortodoks Kiliselerde en yüksek dini makam olan “*Patriklik*” makamının sahibidir ve Patriklik seviyesindeki kiliselerin de başıdır. Patrikler, piskopos rütbesindeki ruhaniler arasından seçilirler. (Salih İnci, *Dinler Tarihi Açısından Heybeliada Ruhban Okuluna Genel Bir Bakış*, s. 136)

²³⁵ http://www.pravoslavieto.com/books/history_bpc/index.htm, 18.04.2009, 11:40

²³⁶ Ginyo Ganev ve diğerleri, *Dirjava i Tsrkva – Tsrkva ı Dirjava v Bilgarskata İstoria* (Bulgaristan Tarihinde Devlet ve Kilise- Kilise ve Devlet) , s. 459

²³⁷ http://www.pravoslavieto.com/books/history_bpc/index.htm, 18.04.2009, 11:55

Devleti sınırları içinde Kilise seküler bir vasıf taşımıştır. Bugün de Bulgar Ortodoks Kilisesinin görevi Bulgar Devleti sınırları içinde toplum fertlerinin manevî ve ahlâkî duygularını muhafaza etmektir. Hatta Devlet o kadar ileri gitmiştir ki, din dersini okullarda zorunlu yapmak istemiştir. Diyanet işlerinden sorumlu olan parlamenter komisyonun kurduğu uzman ve ilim adamlarından oluşan toplumsal heyet bunu Milli Eğitim Bakanı Daniel Vılçev'e teklif edecektir. Öğrencilerin okullarda 1'ci sınıftan 4'cü sınıfa kadar haftada bir saat zorunlu din dersi görmeleri istenmektedir. Bu uygulama kabul edilseydi artık Bulgaristan Devlet okullarında 2008-2009 eğitim yılında zorunlu din dersi olacaktı.²³⁸

Bulgar toplumunda Bulgar Ortodoks Kilisesinin okullarda din dersinin zorunluluğu için propaganda yaptığı söylenmektedir. Gerçek olan şu ki, Bulgar Ortodoks Kilisesi, okullarda Din Ahlâkı ve Dinler Tarihi olarak Din dersinin zorunlu olmasını teklif etmektedir.

Hıristiyan İlahiyatçısı Desislava Pulieva ise, bu fikre desteğini belirterek şunları söylemiştir: Okullarda öğrenciler inanmaya zorlanmayacak, din hakkında bilgi edinmelerine çalışılacaktır.²³⁹

Bulgar Ortodoks Kilisesi temsilcilerinin okullarda din dersi hakkında Kilisenin pozisyonunu açıklarken çekilmiş olan resim.

²³⁸ <http://www.segabg.com/online/article.asp?issueid=2618&sectionid=16&id=0000101>, 18.04.2009, 16:06

²³⁹ http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2008/02/12/458038_bpc_predlaga_izuchavane_to_na_predmet_religiia_a_ne/, 18.04.2008, 17:30

II. Bölüm

BULGAR ORTODOKS KİLİSESİNİN TEOLOJİSİ VE LİTURJİSİ

A. Bulgar Ortodoks Kilisesinin Teolojisi

1. Bulgar Ortodoks Kilisesinin Amentüsü

Her din, kendi mensuplarına, inanılmasını istediği bir takım inanç esasları teklif etmektedir. Bu esaslar, o dinin temel özelliklerini gösterdikleri gibi, dine giriş bu inançların kabulü, çıkış da bunların reddedilmesiyle olmaktadır.

Hıristiyanlıkta, Havarilere kadar dayandırılan ve teslisin üç unsuru etrafında şekillenen 12 maddelik Havariler Amentüsü, inancın en eski ifadesi olarak kabul edilmektedir.

Havariler Amentüsü Hıristiyan dünya tarafından İznik ve İstanbul Amentüsünden önce, en eski ve en önemli amentü olarak kabul edilmiştir. On iki maddelik bu amentü, teslisin üç unsuruna bağlı olarak; Baba Tanrı ve yaratma eylemi, Oğul İsa Mesih ve kurtarıcı eylemi, Kutsal Ruh ve kutsayıcı eylemi şeklinde üç grupta ele alınmıştır.

Havariler Amentüsü ilk defa Milan Sinodu (390) tarafından Papa Siricius (384-399)'a gönderilen ve Aziz Ambrose (334/340-397) tarafından kaleme alınan bir mektupta görülmüştür. Buna göre Aziz Ambrose bu ismi ilk kullanan kişi olmaktadır.

Rufinus'un anlatımına göre havariler Kudüs'te Pentecost günü Kutsal Ruh'la dolu olarak çeşitli dillerde konuşmaya başladıklarında, Tanrının sözünü dünyanın çeşitli uluslarına yaymaları esnasında vaazlarının birbirinden farklı olmaması için belli bir norm üzerinde anlaşmışlardır. Sonra da Kutsal Ruh'un ilhamıyla bu amentüyü hazırlamışlar ve her biri bir maddeyi ekleyerek kişisel katkılarını sunmuşlardır. Bundan dolayı bu forma "Havariler Amentüsü" denmiştir.

Havariler Amentüsü günümüzde, bütün Hıristiyanların üzerinde anlaşabilecekleri inanç esaslarının temeli olarak kabul edilmektedir.²⁴⁰

Bugün Bulgar Ortodoks Kilisesinin kullandığı metin şu şekildedir:

I.

1. Ben tek olan, her şeye kadir olan; yerin, göğün, görünen ve görünmeyen her şeyin yaratıcısı Baba Tanrı'ya,

II. 2. O'nun biricik oğlu Rab İsa'ya, (O ki, biz insanlar ve bizim kurtuluşumuz için göklerden indi, Kutsal Ruh'tan ve Meryem'den cisimlendi ve insan oldu)

3. Pontos Pilatus zamanında eziyet çekerek haça gerildiğine, öldüğüne ve gömüldüğüne,

4. Üçüncü gün ölümler arasında dirildiğine,

5. Göklere çıktığına,

6. Baba'nın sağında oturduğuna,

7. Oradan ölüleri ve dirileri yargılamak üzere ineceğine,

III.

8. Kutsal Ruh'a,

9. Kutsal Kilise'ye,

10. Günahların bağışlanacağına,

11. Ölümlerin dirileceğine, sonsuz hayata inanırım.²⁴¹

2. Teslis

“Üçlü Birlik” terimi Kutsal Kitabın hiçbir yerinde geçmez. Teslis (Trinite) tabiri, Yunanca trias'dan gelip ilk olarak 2.asır sonunda (180 yılında) Antakyalı Theophilus tarafından kullanılmıştır.²⁴² Bununa birlikte Üçlü Birlik kavramının dayandığı temeller

²⁴⁰ Hidayet Işık, *Müsteşrik Alfred Guillaume'in Havariler Amentüsü'nün Kur'an Açısından Değerlendirmesi*, İslâmî Araştırmalar Dergisi, Türkiye Ekonomik ve Kültürel Dayanışma Vakfı 2003, XVI,372-374

²⁴¹ Aleksandır Men, *Vyarvam* (İnanıyorum), Omofor Yayınevi, Sofia 2004, s.13; http://www.pravoslavieto.com/docs/kakvo_e_simvol_na_vjarata.htm, 15.04.2009, 18:00

²⁴² Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, Işık Yayınları, İzmir 1996, s. 188

Yeni Antlaşmada mevcuttur ve en açık ifadesini Matta İncilindeki vaftiz formülünde bulur:²⁴³

*Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz edin!*²⁴⁴

Hıristiyan Tarih'in ilk genel konsili olan İznik konsili 325 yılında İznik'te toplanmıştır. Bu konsilde teslisin çok önemli iki unsuru olan BABA ve OĞUL'un tabiatı problemi tartışılmış ve neticede konsilde HOMOOUSİOS kelimesi önerilmiştir. Bu kelime, katolik doktrinde Oğul'un Baba ile ilişkisini en açık şekilde ifade ediyordu. Yani, Baba ile Oğul aynı tabiatı taşıyordu. Böylece her ikisi de aynı cevherdendi. Bu formül, Hıristiyan Kredo (Credo)suna sokulmuş ve yüksek sesle okunmuştur. Bu Kredo, hala bugün Hıristiyanlığın en kutsal sembollerinden birini teşkil etmektedir. Hatta Constantin şöyle diyordu: "Göğün bu lutfunu ve oldukça kutsal olan emri, kabul etmeye hazır olun. Çünkü Piskoposların kutsal konsilinde karar verilen herşey, Allah'ın iradesine atfedilmelidir."²⁴⁵

381 yılında İstanbul'da yapılan İstanbul konsili ise bir genel konsil değildi. Bu konsilin genel karakteri, Kutsal Ruhla ilgili kararına ve bu kararın İznik kredosuna dahil edilmesi olayına bağlıdır. Bu konsilde İznik kredosuna Kutsal Ruh'un Tanrısal-Tabiatını belirten ifadeler konulmuştur.²⁴⁶

Bulgar Ortodoks Kilisesi de bu kredoya uymaktadır. Yani Tanrı'da üç şahıs ya da, daha doğrusu üç uknum vardır: Baba, Oğul ve Kutsal Ruh. Bu üç unsur arasında birlik vardır ve aynı cevhere sahiptirler.²⁴⁷ Genellikle Hıristiyanlar, "üç kişilikte bir tanrı" fikrinin akılla kavranabilecek bir şey olmadığını, bunun ancak imanla idrak edilebileceğini düşünürler.²⁴⁸

²⁴³ Thomas Michel, *Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş*, Ohan Basımevi, İstanbul 1992, s. 65

²⁴⁴ Matta 28:19

²⁴⁵ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, s. 13-14

²⁴⁶ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, s. 15

²⁴⁷ Blagoy Çiflyanov, *Liturgika* (Liturji), Sveti Kliment Ohridski Yayınevi, Sofya 1996, s. 52

²⁴⁸ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları 1998, s.367

a. Baba Tanrı (Otets)

Hıristiyanlar, Yahudi ve Müslümanlar gibi Tanrı'nın tek olduğunu söylerler. Ancak bu birlik Üç Tanrısal varlığın cevher ve mahiyet birliğidir. Baba olarak ifade edilen Tanrı'dır.²⁴⁹

*Tanrı'nın Roma'da bulunan, kutsal olmaya çağrılan bütün sevdiklerine, Babamız Tanrı'dan ve Rab İsa Mesih'ten size lütuf ve esenlik olsun.*²⁵⁰

*Bundan sonra Mesih her yönetimi, her hükümlerini, her gücü ortadan kaldırıp egemenliği Baba Tanrı'ya teslim ettiği zaman son gelmiş olacak.*²⁵¹

Hıristiyanlara göre, Baba Tanrı'nın özü sevgidir. Baba Tanrı, bu sevgiyi biricik oğlu İsa'yı insanları günahattan kurtarmak için dünyaya göndermekle göstermiştir. Tanrı'nın özü, Baba Tanrı, Oğul Tanrı ve Kutsal Ruh Tanrı olarak görünürse de o yine birdir. Bölünmez bir özdür, cevherdir. Çünkü bu cevher, ruhtur. Ruhta bölünme kabiliyeti yoktur. Bunun için de tanrı birdir.

Dört İncil'de de Tanrı'nın birliği, yüceliği, sonsuz gücü, yaratıcılığı vardır. Ancak İnciller, Tanrı'nın varlığı konusunda ayrıntılı bilgi ve düşünceler ileri sürmez.²⁵²

“Baba Tanrı” ifadesi İncil'de yaklaşık 40 defa geçmektedir.²⁵³

Bulgar Ortodoks Kilisesine göre de böyledir. O ebedî, ezelî, her şeye muktedir, yaratılmamış, doğrulmamış, her zaman var olan, hiçbir zaman değişmeyen, görünmeyen, her istediğini yapan, bütün varlıkların yaratıcısı olan, her şeyin hükümdarı olan, her şeyi bilen, her şeyi işiten ve duyan, sonsuz iyilik sahibi, adaletli ve merhametlidir.²⁵⁴ O'nun hiç bir şeye ihtiyacı yoktur ve her varlığın var olma sebebidir.

O, bütün görünen ve görünmeyen dünyayı yaratmıştır. O, ilk önce görünmeyen dünyayı, melekler dünyasını, daha sonra görünen veya bizim yaşadığımız fizikî dünyayı yaratmıştır.

²⁴⁹ Ekrem Sarıçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 325

²⁵⁰ Romalılar 1:7

²⁵¹ 1.Korintliler 15:24

²⁵² Günay Tümer ve Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 2002, s.282-283

²⁵³ Carlos Madrigal, *Hıristiyanların Üçlü Birlik(Tevhit'te Teslis) İnancı Ne Demek?*, Müjde Yayıncılık, İstanbul 1995, s.51

²⁵⁴ Yoan Damaskin, *Točno İzloženie na Pravoslavna Vyara* (Ortodoks İnançın Tam Anlatımı), Tilia Yayınevi, Sofia 1996, s. 59

O, her şeyi yönetir ve her şeyin hâkimiyetini elinde bulundurur. O bize, bir annenin çocuğuna baktığı gibi bakar, bu yüzden Tanrı'ya güvenen kişinin başına hiç bir şey gelmez.²⁵⁵

b. İsa Mesih (İsus Hristos)

Hıristiyanlıkta ikinci temel inanç *Tenleşme* (= vücut bulma) olgusudur. Tanrı'nın yaratılmamış olan ezelf mesajının tenleştiğine ve İsa olarak aramızda yaşadığına inanılır. Diğer bir deyimle, Mesaj veya Kelâm, İsa'nın insanlığında vahiy edildi de denebilir. Hıristiyanlarca İsa bir kitap getirmemiş, Tanrı vahyine vücut vermiştir, Tanrı vahyinin kendisidir. İsa, vahyin kendisidir.²⁵⁶ Bulgar Ortodoks Kilisesi de bu inancı paylaşmaktadır.²⁵⁷ *Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı. Başlangıçta O, Tanrı'yla birlikteydi.*²⁵⁸

Bulgar Ortodoks Kilisesine göre Oğul İsa, yerde yaşarken bütün insanlığa örneği ve öğretisi ve gösterdiği mucizelerle, ebedî hayatı kazanmak için neye inanacaklarını ve nasıl yaşayacaklarını öğretti. Tanrı'ya karşı dualarıyla, O'nun emrettiklerini yerine getirmesiyle, çektiği eziyetlerle ve ölümüyle Şeytanı yendi ve böylece insanların günahlarını ödemiş oldu.

Ölümler arasından dirilişiyile bizim dirilişimizin temelini koymuştur. Oğul İsa, Göklere çıktı, Baba'nın sağına oturdu ve ondan sonra Tanrı-İnsan vasfında Baba Tanrıyla dünyayı yönetmeye başladı.²⁵⁹

Dünyadayken ise Oğul İsa, insan (kul) özünü aldı. Bu nedenle, insan olarak Baba'yı hatta melekleri kendisinden üstün saydı.²⁶⁰

*Size, 'Gidiyorum, ama yanınıza döneceğim' dediğimi işittiniz. Beni sevseydiniz, Baba'ya gideceğim için sevinirdiniz. Çünkü Baba benden üstündür.*²⁶¹

²⁵⁵ http://www.pravoslaviето.com/docs/kakvo_e_simvol_na_vjarata.htm, 16.04.2009, 14:05

²⁵⁶ Ekrem Sarıçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 326

²⁵⁷ Blagoy Çiflyanov, *Liturgika* (Liturji), s.52; Yoan Damaskin, *Toçno İzlojenie na Pravoslavnata Vyara* (Ortodoks İnancın Tam Anlatımı), s. 62

²⁵⁸ Yuhanna 1: 1-2

²⁵⁹ http://www.pravoslaviето.com/docs/kakvo_e_simvol_na_vjarata.htm, 16.04.2009, 14:55

²⁶⁰ Carlos Madrigal, *Hıristiyanların Üçlü Birlik(Tevhit'te Teslis) İnancı Ne Demek?*, s.52-53

*Ama kul özünü alıp insan benzeyişinde doğarak ululuğunu bir yana bıraktı. İnsan biçimine bürünmüş olarak ölüme, çarımh üzerinde ölüme bile boyun eğip kendini alçalttı.*²⁶²

*Ama meleklerden biraz aşağı kılınmış olan İsa'yı, Tanrı'nın lütfüyle herkes için ölümü tatsın diye çektiği ölüm acısı sonucunda yücelik ve onur tacı giydirilmiş olarak görüyoruz.*²⁶³ *Bunun için her yönden kardeşlerine benzemesi gerekiyordu.*²⁶⁴

Oğul İsa, günah dışında her yönüyle tam bir insandı, ama aynı zamanda Tanrı Kelamı ile birleşmişti. İsa'nın da bilgi ve bilinci, her insanda olduğu gibi, yaşamı süresince edindiği deneyimler ve diğer insanlarla ilişkileri sayesinde genişledi.

Hıristiyanlıkta Meryem, inayet sahibi bir kadın ve 'Tanrı'nın Oğlu'nun' annesidir.

*İsa bu sözleri söylerken kalabalığın içinden bir kadın O'na, «Ne mutlu seni taşımış olan rahme, seni emzirmiş olan memelere!» diye seslendi. İsa, «Daha doğrusu, ne mutlu Tanrı'nın sözünü dinleyip uygulayanlara!» dedi.*²⁶⁵

Hıristiyanlık, Meryem'i İsa'nın Annesi olarak da kabul etmektedir. Yusuf sadece evlatlıktan dolayı İsa'nın babasıdır. Hukukî olarak Yusuf, İsa'nın babası değildir.²⁶⁶

Katoliklerle Ortodokslar Meryem'in tüm hayatı boyunca bakire kaldığına inanırlar. Bu nedenle, İsa'nın bedenî anlamda kız veya erkek kardeşlerinin olması imkânsız görüldüğünden, İncil'de kullanılan kardeş sözcüğüne Meryem'le Yusuf'un genişletilmiş ailesi anlamını verirler.²⁶⁷

Bulgar Ortodoks Kilisesine göre Meryem "Tanrı'nın Annesi"dir. *Nasıl oldu da Rabbimin annesi yanıma geldi?*²⁶⁸ Aynı zamanda Kilise, Meryem'in bakire olduğunu da kabul etmektedir. Hatta Meryem'in ismi anıldığında mutlaka "bakire" (deva) kelimesini de zikretmektedirler.²⁶⁹

²⁶¹ Yuhanna 14:28

²⁶² Filipililer 2: 7-8

²⁶³ İbraniler 2:9

²⁶⁴ İbraniler 2:17

²⁶⁵ Luka 11: 27-28

²⁶⁶ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Meryem, s.489

²⁶⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 326

²⁶⁸ Luka 1:43

²⁶⁹ http://www.pravoslavieto.com/books/agiologia/za_tsarkovnoto_pochitane_Bogorodica.htm, 16.04.2009, 13:00

c. Kutsal Ruh (Svetiat Duh)

Hıristiyan doğmasında üçüncü uknumu Kutsal-Ruh meydana getirmektedir.

İncil'de Kutsal Ruh'un Tanrılığı açıkça belirtilmiştir. *Rab Ruh`tur, Rab`bin Ruhu neredeyse orada özgürlük vardır.*²⁷⁰

Hıristiyan ilâhiyatçılara göre Kutsal - Ruh Babadan Oğula akan bir aşk cereyanını ifade etmektedir.²⁷¹

Paskalya Bayramı sırasında ve Paskalya'dan elli gün sonraki Pentekost Bayramında, Kutsal Ruh'un ayrı Tanrısal bir kişi olduğu belirlenmiştir ve ona olan bağlılık açıkça görülmektedir. O, kiliseye hayat veren güçtür. Kutsal Ruh aracılığıyla, Oğul İsa'nın armağanları Kilise'ye sunulur. Kişilere ise, Kutsal Ruh vaftizle gelir. Kutsal Ruh'un görevi, İkinci Vatikan Konsilinde de belirtilmiştir.²⁷²

Hıristiyan kredosu, Kutsal-Ruhun "Babadan ve Oğul'dan" (Filioque) çıktığını söylemektedir. Ortodokslar ise sadece Kutsal-Ruh'un "Babadan" çıktığını kabul etmektedir. Bu nokta Doğu-Batı kiliselerinin ayrılma kavgasının konusunu teşkil etmektedir.²⁷³

Bulgar Ortodoks Kilisesine göre de Kutsal Ruh Baba'dan çıkmıştır. Ancak Oğul İsa da Kutsal Ruh'un sahibidir ve Kutsal Ruh her zaman şerefli ve hak edenlere dağıtmaktadır. Bu inanca Metodiy ve öğrencileri de sahiptir. Bu inancından dolayı Metodiy ve öğrencileri Roma kilisesi tarafından tenkit edilmiş ve hor görülmüştür. Bu nedenle Papa Stefan (885-891) Knyaz Sventopolk'a göndermiş olduğu mektubunda Kutsal Ruh hakkında kendi inancını, Metodiy ve öğrencilerini tenkit ederek belirtmiştir. Roma kilisesine göre Kutsal Ruh, hem Baba'dan hem Oğul'dan çıkmıştır.

Patrik Fotiy ise, Bulgar Piskoposlar hakkında: "Bulgar Piskoposları, Oğul İsa'nın ve Kutsal Ruh'un var olmasının sebebinin Baba(Tanrı) olduğunu, sonra da Kutsal

²⁷⁰ 2.Korintliler 3:17

²⁷¹ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Kutsal Ruh, s. 437-438; Yoan Damaskin, *Toçno İzlojenie na Pravoslavnata Vyara* (Ortodoks İnancın Tam Anlatımı), s.64

²⁷² Ekrem Sarıkçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 329

²⁷³ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Kutsal Ruh s. 438

Ruh'un var olma sebebinin İsa olduğunu okumuş ve öğrenmişlerdir.” diyerek onları bu inançları sebebiyle tenkit etmiştir.

Burada gözümüze çarpan, Metodiy'in inancını Patrik Fotiy'in bile tenkit etmiş olmasıdır. Bu olay bize, bazılarının iddia ettiği gibi, Metodiy'in Yunan asıllı olmadığını ve de Yunan kilise temsilcisi olmadığını göstermektedir.

Patrik Fotiy Bulgar Piskoposların inançları hakkında şunları da söylemeyi ihmal etmemiştir: “ Bulgarlara göre Kutsal Ruh'un, Oğul İsa'dan çıkma iddiasıyla kalmıyor, Baba (Tanrı)'yı da Kutsal Ruh'u yaratmada aciz bırakıyor. Fotiy'e göre Bulgarlar İnançsızdır ve onun Tanrı'dan dileği, Ortodoks Hıristiyanlığı inançsız Bulgarlardan kurtarmasıdır.

Metodiy'in ölümünden sonra, Panonya'da bulunan Roma kilisesinin temsilcileri Kutsal Ruh'un hem Baba'dan hem de Oğul'dan çıktığına inanmadıklarından dolayı Metodiy'in öğrencilerini hor görmeye ve onlara kötü davranmaya başlamışlardır. Metodiy'in öğrencileri ise Kliment'in önderliğinde onlara şu cevabı vermişlerdir: “Biz her zaman Kutsal Ruh'un Baba'dan çıktığına inanmışızdır ve inanıyoruz. Onun var olma sebebinin Oğul'un Babası olduğuna inanıyoruz. Ancak Kutsal Ruh'un sahibi Oğul İsa'nın da olduğuna ve kendisinin Kutsal Ruh'u her zaman şerefliyle ve hak edenlere dağıttığına da inanıyoruz. Ancak çıkmakla dağıtmak arasında fark vardır.”²⁷⁴

3. Kilise (Tsirkva)

“Kilise” kelimesi Yunancada *ecclesia* davet edilmişlerin topluluğu, toplantı, meclis, davet etmek, çağırmak anlamlarına gelmektedir.²⁷⁵

Ayrıca İncil, Kilisenin İsa'nın bedeni ve onun kurduğu bir şey olduğunu belirtmektedir.²⁷⁶

²⁷⁴ Ganço Tsenov, *Krovatova Bilgaria i Pokristvaneto na Bilgarite (Krovat Bulgaristan ve Bulgarlar'ın Hırsitiyanlaşması)*, Heliopol Yayınevi 2004, s. 142-143

²⁷⁵ http://www.pravoslaviето.com/docs/Sv_Tsarkva.htm, 16.04.2009, 16:00

²⁷⁶ Blagoy Çiflyanov, *Liturgika (Liturji)*, s.55; Pavel Evdokimov, *Pravoslaviето (Ortodoksluk)*, Omofor Yayınevi, Sofia 2006, s. 186-187

*Ben de sana şunu söyleyeyim, sen Petrus`sun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım. Ölüler diyarının kapıları ona karşı direnemeyecek.*²⁷⁷

*Kilise O`nun bedenidir, her yönden her şeyi dolduranın doluluğudur.*²⁷⁸

*Sizin için acı çektiğime şimdi seviniyorum. Mesih`in, kendi bedeni, yani kilise uğruna çektiği sıkıntılardan eksik kalanlarını kendi bedenimde tamamlıyorum.*²⁷⁹

Kilise sonraları ibadet yeri için de kullanılmıştır. İsa'nın yolunu benimsemiş olanların bir yerde meydana getirdiği topluluk, "Kilise" diye adlandırılmıştır.²⁸⁰

Eski Ahitte ecclesia (İbranice bir kelime olan Qahal`ın Yunanca tercümesi) seçilmiş milletin birliğine işaret etmektedir. *Ama siz seçilmiş soy, Kral`ın kâhinleri, kutsal ulus, Tanrı`nın öz halkısınız. Sizi karanlıktan şaşılasi ışığına çağıran Tanrı`nın erdemlerini duyurmak için seçildiniz.*²⁸¹

Yunanca`da bu kelime ise şehrin nüfusunun toplanmasına, bütün vatandaşların bir araya gelmesine işaret etmektedir. Hıristiyanlık doğduğu zaman bu kelime kendi anlamını muhafaza etmiştir. Kilise bir millet ve şehirdir. Bütün Hıristiyanlar`ın birliğine işaret etmektedir. Başından beri Hıristiyanlık, bir topluluk olarak var olmuştur. Hıristiyan olmak demek, o topluluğun bir üyesi olmak demektir. Hıristiyan, kendi başına Hıristiyan olamaz, öyle yaşayamaz. Onun kardeşleriyle birlik olması ve onlarla beraber yaşaması gerekmektedir.²⁸²

İlk Hıristiyanların ibadet ettikleri ayrı bir yer yoktu. Onlar, uygun yerlerde toplanıyorlardı. Daha sonra bu toplanmalar, Kilise özel mülküne kavuşunca Kiliselerde oldu. Nihayet IV. Yüzyılda mabetli devre başlamış ve Hıristiyanlar Kilise adını verdikleri yapılarda ibadetlerini yapma imkânı bulmuşlardı.

Hız. İsa'ya göre 12 Havari, başlayan yeni devrenin ilk nüvesiydi. Onların lideri Petrus'tu. Petrus, İsa'nın çarmıhta ölmesi ve tekrar dirilişinden sonraki Pentakost günü, Kutsal Ruh'un Kudüs'te ilk Hıristiyan topluluğu üzerine dökülmesi sonucu meydana

²⁷⁷ Matta 16:18

²⁷⁸ Efesliler 1:23

²⁷⁹ Koloseliler 1:24

²⁸⁰ Günay Tümer ve Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 291

²⁸¹ 1.Petrus 2:9

²⁸² http://www.pravoslaviето.com/history/19/1893_G_Florovsky/Tsarkvata_priroda_zadacha.htm, 16.04.2009, 16:32

gelen Kilise'nin başı oldu. O gün, onlar, çeşitli dilleri konuşur olmuşlardı. Cemaate 3.000 kişi katıldı. İlk Kilise, Kutsal Ruh vasıtasıyla ilâhî güçle dolmuştu. Böylece Kilise'nin, İsa'nın bedenî hatırasıyla değil, manevî varlığıyla bütünleşmiş olduğu kabul edilmişti. O günden sonra İsa'nın Kilise'de hazır bulunduğu inandı.²⁸³

B. Bulgar Ortodoks Kilisesinin Liturjisi

I. Bulgar Ortodoks Kilisesinin Gizemleri

1. Vaftiz (Kriştenie)

Türkçede “vaftiz”, Fransızcada “bapteme”, İngilizcede “baptism” ve Almandada “taufe” şeklinde ifade edilen kelime, Yunanca “baptein” veya “baptezein” kelimelerden gelmektedir. Bu kelimelerin hepsi suya dalmak, yıkanmak veya necasetten temizlenmek gibi anlamlara gelmektedir.

Terim olarak vaftiz, Hıristiyanlıkta, dine girmek, aslî günahattan kirli geçmişten temizlenmek ve kutsal hayat tarzına kavuşmak amacıyla ve belli usullere riayet etmek suretiyle su ile yapılan bir sakrament (ayin)'dir.²⁸⁴

Vaftiz, daha önce Esseniler (Esseniens) gibi bazı Yahudi mezhepleri tarafından icra edilmiştir. Bu, giriş törenlerine benzeyen bir merasimdir.²⁸⁵

Hz. İsa'dan önce, çeşitli problemlerle karşılaşan insanlar, bu problemlerin çözümünde Hz. Yahya'dan yararlanmışlardır. O, kendisine gelenlere yardımcı olabilmek gayesi ile bazı öğütler vermiş, günah işlememeleri için onları uyarmıştır. Bu arada günah işlemiş olan fakat affolunmayı isteyen insanlara Hz. Yahya, tevbe, züht ve oruç gibi manevî arınma yollarını göstermiş, onları Ürdün nehrinde vaftiz etmiştir.²⁸⁶ Bununla birlikte Yeni Ahit'de yer alan *Yahya suyla vaftiz etti, ama sizler birkaç güne kadar*

²⁸³ Günay Tümer ve Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, s. 291-292; Blagoy Çiflyanov, *Liturgika* (Liturji), s.56

²⁸⁴ Mustafa Erdem, *Hıristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1993, XXXIV, 133

²⁸⁵ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 776

²⁸⁶ Mustafa Erdem, *Hıristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma*, s. 140

*Kutsal Ruh'la vaftiz edileceksiniz*²⁸⁷ cümlesi esas alınarak Hz. Yahya'nın vaftizinin Kutsal Ruhtan mahrum olduğu belirtilmiştir. Hatta onun vaftizi, yapılacak olan Hıristiyan vaftizi karşısında küçümsenmiş, insanlara lütuf ve semavî rahmet vermediği, günahkârların ondan tam olarak yararlanmadığı şeklinde nitelenmiş, bütün bunların İsa'nın vaftizine bırakıldığı ileri sürülmüştür. Kutsal Ruh ve semavî ateşle dolu olduğuna inanılan İsa'nın vaftizi; Kutsal Ruh'un bu suyu canlandığı, üretici yaptığı ve cesedi yıkarken kalbi ateşlendirdiği gerekçesiyle Hz. Yahya'nın vaftizinden üstün görülmüştür.²⁸⁸

Yunanca daldırmak anlamına gelen *baptizeim* kelimesi, bizzat suyun rolüne sembolik olarak bağlı olan çift anlam ihtiva etmektedir: Vaftiz, bazı inançsızlık, saygısızlık, günahkârlık hallerinde temizlenme veya ölüm; bir müminler cemaatinin yeni bir üyesi olma durumunda, bereketlenme veya doğum gibi sembolik olarak bizzat suya bağlı çift bir mana ifade eder.

Hıristiyanlıkta suya dalma, yavaş yavaş su serpmeye veya abdeste benzer bir uygulama şekline dönüştürülmüştür. Fakat sakrament haline gelen bu merasim, yine de çift görünümünü muhafaza etmiştir: Bunlardan biri, cemaatle ilgilidir. Bu yönden vaftiz, İsa-Masih'in kilisesine kabul edilme, Allah'ın cemaatine iştirak, Mesih'in mistik bedenine aidiyet anlamı taşır. Diğeri kişiseldir.²⁸⁹

Vaftiz imanla İsa-Masih'in risalesine katılma, inayetle bizzat Tanrı'nın hayatına iştirak, onunla sözleşme ve geçmiş günahların silinmesidir.²⁹⁰

Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin kutsal sakramentler arasında hem uygulanış hem de önem bakımından vaftiz sakramenti ilk yerdedir. Vaftiz, bolluk ve saadete donanımlı olan melekûtun ve kilisenin kapısıdır. Vaftiz, insanın manevî ihyası ve kurtulması için gereklidir.²⁹¹ Nitekim İsa, Nikodimle konuşmasında şunu söylemiştir: *Bir kimse sudan ve Ruh'tan doğmadıkça, Allah'ın melekûtuna giremez.*²⁹²

²⁸⁷ Elçilerin İşleri: 1:5

²⁸⁸ Mustafa Erdem, *Hıristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma*, s. 140

²⁸⁹ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 776

²⁹⁰ Katya İlieva, *Sedemte Taynstva* (Yedi Gizemler), Alisa Yayınevi, Sofya 1995, s.11

²⁹¹ http://www.pravoslaviето.com/docs/Tainstva/sv_krushtenie.htm, 02.04.2009, 15:19

²⁹² Yuhanna 3:5

Vaftiz sakramenti, İsa'nın dirilişinden sonra uygulanmaya başlanmıştır.²⁹³ *İsa, Havarilere şunu emretmiştir: İmdi, siz gidip bütün milletleri şakirt edin, onları Baba ve Oğul ve Kutsal Ruh'un ismiyle vaftiz eyleyin.*²⁹⁴

Kilise, vaftizi İsa'nın ölümü ve dirilişine benzetmektedir. Burada söz konusu olan ölüm, biyolojik fonksiyon icra etmemektir. Burada ölüm, manevî bir olgu olarak kabul edilmektedir.

İsa, ölümden günahı bertaraf edip, yerini kendisi, kendisinin sevgisi ve hayatıyla doldurmuştur. Böylece İsa'ya inanan ölümsüzleşir.

Vaftizden sonra vaftiz edilen yeni bir insan ve yeni bir isim olan *Hristiyan* olarak yeniden doğmaktadır. Artık vaftiz edilen, Hristiyan Kilisesi'nin bir mensubudur. Bundan sonra kilise liturjilerine ve ayinlerine katılması gerekmektedir.

Bulgar Ortodoks Kilisesine göre vaftiz esnasında şunlar yapılmaktadır:

1. Şeytanı reddetmek. Şeytan'ın yönlendirdiği bütün yollardan sapmak. Putperestliğin her çeşidini inkâr etmek.
2. Vaftiz edilenin tövbe etmesi ve İsa ile bütünleşmesi. İsa'ya sadakatli olacağına ve itaat edeceğine dair söz vermesi.
3. Vaftiz edilene beyaz elbise giydirilmesi. Çünkü beyaz elbise vaftiz esnasında manevî temizliği ve masumiyeti temsil etmektedir. Vaftiz edilen ise bu hasletleri hayatı boyunca muhafaza etmesi gerekmektedir.
4. Mum yakılması ve vaftiz suyunun etrafında dönülmesi. Bunlar manevî kutlamayı ve sevinci yansıtmaktadır. Yanan mumlar, vaftiz edilenin ruhunun her zaman bir ışık gibi yanması gerektiğini yansıtır. Suyun etrafında dönmek ise, ebediyetin sembolüdür. Bu yüzden suyun etrafında dönmek, vaftiz edilenin her zaman İsa'ya olduğunu hatırlatır.
5. Vaftiz edilenin saçının traş edilmesi. Saç traşı itaatin ve kurbanın sembolüdür. İnsanın yeni hayatında bu saç traşı kendisinin Tanrı'ya sunduğu ilk kurban sayılır.

²⁹³ http://www.pravoslaviето.com/docs/Tainstva/sv_krushtenie.htm, 02.04.2009, 16:00

²⁹⁴ Matta 28:19

Vaftiz sakramenti her zaman ve her yerde yapılabilir. Bulgarlar arasında âdet olarak vaftiz, kilisede liturji öncesi ve sonrası yapılmaktadır. Bazen hastalık gibi mazur durumlarda evde de yapılabilir.

Vaftiz, vaftiz edilenin suya üç kere batırılarak ve Papazın veya vaftiz edenin şu sözleri: “ Tanrı kulu (bundan sonra vaftiz edilenin ismi zikredilir) Baba (Amin denilir) ve Oğul (Amin denilir) ve Kutsal Ruh’un (Amin denilir) adıyla diyerek vaftiz edilir.²⁹⁵

2. Konfirmasyon (Miropomazanie)

Konfirmasyon, doğrulama, gerçekleştirme, onaylama, teyit etme, tasdik etme manalarına gelmektedir. Bu kavram Hıristiyan İlahiyatında “vaftizi pekiştirme ayini” olarak uygulanmaktadır. Konfirmasyon; bir kilise sırrı, imanın kuvvetlendirilmesi ve bir Hıristiyan’ın Hıristiyanlığının sorumluluğunun farkında olması anlamını taşımaktadır. Konfirmasyon, daha önce vaftiz edilmiş ve Hıristiyanlığı kabul ettiğini kilisede cemaat huzurunda ilân etmiş olan erginlerin, bu imanlarına devam ettiklerini, engellere ve imtihana rağmen sabit olduklarını te’kid etmeleri ve onların Papaz tarafından onaylanmaları demektir.²⁹⁶

Bulgar Ortodoks Kilisesi’nin ikinci sakramenti *konfirmasyon’dur*, yani kutsal mesh yağı ile yağlanmaktır. Bu sacrament, vaftizden hemen sonra yapılır.

Bu sacrament daha Eski Ahit zamanlarda uygulanmıştır. Musa da mesh yağıyla mabedi kutsamak ve taziz etmek için yağlamıştır. Harunu da ilk dinî görevi için kutsal mesh yağı ile yağlamıştır.²⁹⁷ Tanrı, Musa’ya mesh yağının (Miro) terkibinden bahsetmektedir: Rab Musa’ya şöyle dedi: *Şu nadide baharatı al: 500 şekel (yaklaşık 5 kg) sıvı müir, yarısı kadar, yani 250’şer şekel güzel kokulu tarçın ve kamış, 500 kutsal yerin şekeli hıyarşembe, bir hin de zeytinyağı.*²⁹⁸

İncil’de bu sacramentle ilgili açık bir emir bulunmamaktadır, ancak dolaylı bir şekilde uygulanması öngörülmektedir.

²⁹⁵ http://www.pravoslavieto.com/docs/Tainstva/sv_krushtenie.htm, 03.04.2009, 13:00

²⁹⁶ Ali Erbaş, Hıristiyan Ayinleri, Nun Yayıncılık, İstanbul 1998, s.181

²⁹⁷ http://www.pravoslavieto.com/docs/Tainstva/sv_miropomazvane.htm, 03.04.2009, 15:20

²⁹⁸ Mısırdan Çıkış 30:22-25

İncil'de İsa'nın ölüp dirildikten sonra Kutsal Ruh'u bütün inanan Hıristiyanlara hediye olarak vereceğine söz vermektedir: *Bayramın son ve en önemli günü İsa ayağa kalktı, yüksek sesle şöyle dedi: Bir kimse susamışsa bana gelsin, içsin. Kutsal Yazı'da dendiği gibi, bana iman edenin içinden diri su ırmakları akacaktır. Bunu, kendisine iman edenlerin alacağı Ruh'la ilgili olarak söylüyordu. Ruh henüz verilmemişti. Çünkü İsa henüz yüceltilmemişti. Halktan bazıları bu sözleri işitince, «Gerçekten beklediğimiz peygamber budur» dediler.*²⁹⁹

İsa öğrencilerine, Kutsal Ruh'u Hıristiyanlara hibe etme izni (Konfirmasyon sakramentini uygulama izni) vermiştir.³⁰⁰ *Kendileriyle birlikteken onlara şu buyruğu vermişti: «Kudüs'ten ayrılmayın, Baba'nın vermiş olduğu ve benden duyduğunuz sözün gerçekleşmesini bekleyin. Şöyle ki, Yahya suyla vaftiz etti, ama sizler birkaç güne kadar Kutsal Ruh'la vaftiz edileceksiniz.» «Ama Kutsal Ruh üzerinize inince güç alacaksınız. Kudüs'te, tüm Yahudiye ve Samiriye'de ve dünyanın dört bir bucağında benim tanıklarım olacaksınız.»*³⁰¹

İsa'nın dirilişinin 50'ci gününde Havariler, Kutsal Ruh'u almışlar ve ondan sonra su ile vaftiz edilenler Kutsal Ruh ile de vaftiz edilmeye başlamıştır.³⁰² Böylece Havari Petrus (Petir), İsa'nın dirilişinin 50'ci gününde şunu demiştir: *Petrus onlara şu karşılığı verdi: «Tövbe edin, her biriniz İsa Mesih'in adıyla vaftiz olsun. Böylece günahlarınız bağışlanacak ve Kutsal Ruh armağanını alacaksınız.»*³⁰³

İncil, Havarilerin vaftiz olanlara Kutsal Ruh'u vermek için ellerini onların üzerine koyduklarını haber vermektedir: dedi. *Onlar bunu duyunca, Rab İsa'nın adıyla vaftiz oldular. Pavlus ellerini onların üzerine koyunca Kutsal Ruh üzerlerine indi ve bilmedikleri dillerde konuşup peygamberlik etmeye başladılar.*³⁰⁴

*Sizler ise kutsal Olan tarafından mesh edildiniz; hepiniz bilgilisiniz.*³⁰⁵

²⁹⁹ Yuhanna 7: 37-40

³⁰⁰ http://www.pravoslavieto.com/docs/Tainstva/sv_miropomazvane.htm, 03.04.2009, 17:20

³⁰¹ Elçilerin İşleri 1: 4-5, 8

³⁰² http://www.pravoslavieto.com/docs/Tainstva/sv_miropomazvane.htm, 03.04.2009, 19:06

³⁰³ Elçilerin İşleri 2: 38

³⁰⁴ Elçilerin İşleri 19: 5-6

³⁰⁵ 1 Yuhanna 2: 20

*Bizi sizinle birlikte Mesih'te pekiştiren ve bizi meşhetmiş olan Tanrı'dır. O bizi mühürledi ve güvence olarak yüreklerimize Kutsal Ruh'u yerleştirdi.*³⁰⁶

Havarilerin o zaman vaftiz edilenlerin üzerine el koyarak Kutsal Ruh'u vermeleri dini ritüelin yerine bugün konfirmasyon sakramenti, yani mesh ile yağlama geçmektedir. O zaman vaftiz edilenlerin sayısı az olduğu için Havariler her vaftiz edilene ulaşması ve bu ritüeli bu şekilde şahsen kendisinin yapması mümkündü, ancak Hıristiyanlık bütün dünyaya yayılmaya başladığında ne Havarilerin ne de vekâletinde olanların (Piskoposların veya din adamlarının) yeni vaftiz edilenlere şahsen kendilerinin ulaşmaları mümkün olmuştur. Bu yüzden daha Havarilerin döneminde bu Kutsal Ruh'u vaftiz edilene verme sakramenti başka şekilde de olması uygun görülmüştür. İşte bu yeni şekil, yeni yöntem kutsal mesh yağı ile yağlamaktır.

Papaz, yeni vaftiz olunanı kutsal mesh yağı ile yağlarken şu sözleri söylemektedir: *Kutsal Ruh hediyesinin mühürü (Peçat dara Duha Svetago).*

Konfirmasyon sakramentinin vaftiz sakramentiyle çok yakından ilişkisi olmasına rağmen, konfirmasyon sakramenti ayrı bir dinî ritüeldir.³⁰⁷

3. Günah Çıkartma (Pokayanie)

Latince “Paenitentia” kelimesinden gelen ve Batı dillerine “Penitence” olarak geçen tövbe, “sıkıntı içinde olmak, nadim olmak” manalarına gelir. Ayrıca “confession” kelimesiyle de ifade edilen tövbe, hatadan dolayı vicdanen hissedilmiş bir acıdır ve bir bağışlama iradesini içine alır. Yani kısaca tövbe bir hidayet olayıdır ve bütün Kitab-ı Mukaddes'te ilâhî bir bağış hali ve ilâhî inayetin refakat ettiği bir hal olarak tasarlanmıştır.³⁰⁸

Hıristiyanlar günahlardan dolayı pişmanlık duyduklarında Tanrı'nın kendilerini bağışlayacağına inanırlar ve günah çıkarma ayinine başvururlar.³⁰⁹

³⁰⁶ 2.Korintlilere 1: 21-22

³⁰⁷ http://www.pravoslavieto.com/docs/Tainstva/sv_miropomazvane.htm, 03.04.2009, 20:31

³⁰⁸ Ali Erbaş, Hıristiyan Ayinleri, Nun Yayıncılık, İstanbul 1998, s.197

³⁰⁹ Ekrem Sarıncıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 335

Tövbe sakramentinin teşekkülü I. yüzyılın sonu ve II. yüzyılın başında gerçekleşmiştir. III. yüzyıldan itibaren günahları affetme yetkisi Piskoposlara verilmiştir.³¹⁰

Bulgar Ortodoks Kilisesine göre Tanrı, affetme yetkisini Havarilere ve onların varisleri Piskopos ve din adamlarına vermiştir. Tanrı bunu insanlara, günahların affi daha yakın, daha dokunaklı ve daha şüphesiz olması için vermiştir.³¹¹ *Bunu söyledikten sonra onların üzerine üfleyerek, «Kutsal Ruh'u alın!» dedi. «Kimin günahlarını bağışlarsanız, bağışlanmış olur; kimin günahlarını bağışlamazsanız, bağışlanmamış kalır.»*³¹²

O anda yerde günahın affedilmesiyle gökte de affedilmektedir. Yani Papaz, bu ayinde İsa tarafından görevlendirilmiş, yetkili kılınmış sayılır. Kişinin günahının Papazca kabulü ile Tanrı tarafından bağışlandığına inanılır.³¹³

4. Evharistiya

Hıristiyan inancının ve ibadetinin temel taşlarından biridir. *Eucharistia* şükretmek demektir. İsa'nın ölmeden önce şakirtleriyle paylaştığı son akşam yemeğini yenileme, tekrar etme ayinidir. Bu ayinde İsa'nın etini ve kanını temsil eden ekmek ve şarapla kendi vücudunu şakirtleriyle bütünleştirdiğine inanılır. Ayinde kullanılan ekmek ve şarabın manen İsa'nın eti ve kanı olduğuna inanılır.³¹⁴ Bulgar Ortodoks Kilisesinin inancı da bu şekildedir. Ekmeği yiyen ve şarabı içen Hıristiyan'a İsa'nın eti ve kanı geçmektedir ve hiçbir zaman tükenmemektedirler. Kendisini kötülöklere karşı her zaman korurlar, kendisini bütün pisliklerden temizlerler.³¹⁵

³¹⁰ Ali Erbaş, Hıristiyan Ayinleri, Nun Yayıncılık, İstanbul 1998, s.200

³¹¹ http://www.pravoslavieto.com/docs/Tainstva/sv_izpoved.htm, 06.04.2009, 19:00; Pavel Evdokimov, *Pravoslavieto* (Ortodoksluk), s.368

³¹² Yuhanna 20: 22-23

³¹³ Ekrem Sarıkçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 336

³¹⁴ Ekrem Sarıkçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 336 ; http://www.pravoslavieto.com/docs/Tainstva/sv_prichastie.htm#Причащение, 06.04.2009, 19:40 ; Katya İlieva, *Sedemte Taynstva* (Yedi Gizemler), s. 30 ; Yoan Damaskin, *Toçno İzlojenie na Pravoslavnata Vyara* (Ortodoks İnancın Tam Anlatımı), s. 198-199

³¹⁵ Yoan Damaskin, *Toçno İzlojenie na Pravoslavnata Vyara* (Ortodoks İnancın Tam Anlatımı), s. 198

Yaşam ekmeği ben'im. Atalarınız çölde man yediler, yine de öldüler. Gökten inen öyle bir ekmek var ki, ondan yiyen ölmeyecek. Gökten inmiş olan diri ekmek ben'im. Bu ekmekten yiyen sonsuza dek yaşayacak. Dünyanın yaşamı uğruna vereceğim ekmek de benim bedenimdir.» Bunun üzerine Yahudiler, «Bu adam yememiz için bedenini bize nasıl verebilir?» diyerek birbirleriyle çekişmeye başladılar. İsa onlara şöyle dedi: «Size doğrusunu söyleyeyim, İnsanoğlu'nun bedenini yiyip kanını içmedikçe, sizde yaşam olmaz. Bedenimi yiyenin, kanımı içenin sonsuz yaşamı vardır ve ben onu son günde dirilteceğim. Çünkü bedenim gerçek yiyecek, kanım gerçek içecektir. Bedenimi yiyip kanımı içen bende yaşar, ben de onda. Yaşayan Baba beni gönderdiği ve ben Baba'nın aracılığıyla yaşadığım gibi, bedenimi yiyen de benim aracılığım la yaşayacak. İşte gökten inmiş olan ekmek budur. Atalarınızın yedikleri man gibi değildir. Atalarınız öldüler. Oysa bu ekmeği yiyen sonsuza dek yaşar.»³¹⁶

Yemek sırasında İsa eline ekmek aldı, şükran duasını yapıp ekmeği böldü ve öğrencilerine verdi. «Alın, yiyin» dedi, «bu benim bedenimdir.» Sonra bir kâse alıp şükretti ve bunu öğrencilerine vererek, «Hepiniz bundan için» dedi. «Çünkü bu benim kanımdır, günahların bağışlanması için birçokları uğruna akıtılan antlaşma kanıdır.»³¹⁷

Havari Pavlus (Petir) da Evharistia hakkında aynı şeyleri söylemiştir:

*Tanrı'ya şükrettiğimiz şükran kâsesiyle Mesih'in kanına paydaş olmuyor muyuz? Bölüp yediğimiz ekmekle Mesih'in bedenine paydaş olmuyor muyuz?*³¹⁸

Bu ekmeği her yediğinizde ve bu kâsedan her içtiğinizde, Rabbin gelişine dek Rabbin ölümünü ilan etmiş olursunuz. Bu nedenle kim uygun olmayan şekilde ekmeği yer ya da Rabbin kâsesinden içerse, Rabbin bedenine ve kanına karşı suç işlemiş olur. Kişi önce kendini smasın, sonra ekmeği yiyip kâsedan içsin. Çünkü Rabbin bedenini fark etmeden ekmeği yiyen ve kâsedan içen, böyle yiyip içmekle kendi kendini mahkûm eder. İşte bu nedenle birçoklarınız zayıf ve hastadır, bazılarınız da ölmüştür.»³¹⁹

³¹⁶ Yuhanna 6: 48-58

³¹⁷ Matta 26: 26-28

³¹⁸ 1 Korintliler 10:16

³¹⁹ 1 Korintliler 11: 26-30

5. Rahip Takdisi (Sveštenstvo)

İsa Mesih, havarilerine kutsal din adamlığı görevini intikal ettirmiştir. Bu görev, ibadeti idare etme ve imanlıları takdis etme, tevbe ile insanları Tanrı'ya götürme olup, bu yetki de rahip takdisi sakramenti ile intikal eder.³²⁰

Rahip Takdisi, takdis edilecek şahsın üzerine Papazın ellerini koyması ve o sırada bu sakramente ait dua ve sözlerin okunması şeklinde uygulanır. Böyle bir takdis ile silinmez bir vasıf kazanılır ki, artık ne dinden dönme, hatta ne de aforoz edilmekle bu özellik Papazdan kaybolmaz. Bundan dolayı Hıristiyanlıktan çıkan veya görevine son verilen bir Papaz, takdis edebilir, ayin yönetebilir.³²¹

Bulgar Ortodoks Kilisesine göre Rahip Takdisi, Piskoposun, seçilmiş kişinin başının üzerine dua okuyarak elini koyması vasıtasıyla Kutsal Ruh'un verilme sırrıdır. Bununla seçilen kişiye Kilise hiyerarşisinde bir yer verilmektedir ki ona düşen görevleri ifa edebilsin.³²² Bu görev, ibadeti idare etme ve imanlıları takdis etme, tövbe ile insanları Tanrı'ya götürme olup, bu yetki de rahip takdisi sakramenti ile intikal eder. Genelde bu seçilen kişi ya Dyakon, ya Prezviter ya da Piskopos'tur.

Dyakon: Piskoposa ve Prezvitere sakramentleri uygulamada yardım eder. Ancak kendisi bu sakramentleri kendi başına yapamaz.

Prezviter: Rahip Takdisi dışında, Piskoposun rızasıyla bütün sakramentleri uygulama hakkına sahiptir.

Piskopos: Rahip Takdisi dâhil bütün sakramentleri uygulama hakkına sahiptir.³²³

6. Evlilik (Brak)

Evlilik sakramenti Hıristiyanlıkta Mesih tarafından tesis edilen kutsal bir işlem olarak kabul edilmektedir. Nitekim Tanrı Âdem'e eş olarak Havva'yı vererek evlilik sakramentinin temelini atmıştır.³²⁴

³²⁰ Ali Erbaş, Hıristiyan Ayinleri, Nun Yayıncılık, İstanbul 1998, s.226

³²¹ Ali Erbaş, Hıristiyan Ayinleri, s.226-227

³²² http://liternet.bg/publish13/k_kirilov/uteshi/pril/10.htm, 07.04.2009, 11:50; Katya İlieva *Sedemte Taynstva* (Yedi Gizemler), s. 36

³²³ http://liternet.bg/publish13/k_kirilov/uteshi/pril/10.htm, 07.04.2009, 12:00

³²⁴ Ali Erbaş, Hıristiyan Ayinleri, s.209

Bulgar Ortodoks Kilisesi tarafından sakrament olarak kabul edilen evlilik, dinsel bir akittir. Ayrıca bu akit, İsa Mesih'in Kiliseyle birleşmesini sembolize eden bir akit olmakla beraber evlenenlere gerçekleştirmeleri gereken üç temel hedef sunmaktadır:

- a. Manevî yükselişlerinde birbirlerine yardım etmeleri
- b. Çocuk dünyaya getirmeleri
- c. Doğan çocukların Hıristiyan diniyle terbiye edilmeleri

Evliliği Piskopos veya Prezviter, evlenenlerin başlarının üzerine birer çelenk koyarak, evliliklerini takdis ederek ve Tanrı'ya karşı kısa bir dua okuyarak gerçekleştirir.

Bulgar Ortodoks Kilisesine göre boşanma sadece zina vuku bulduğunda gerçekleşebilir.³²⁵

7. Hastaları Yağlama (Eleosveštenie)

Hastaları Yağlama Sakramenti tarihi olarak önemli bir değişim geçirmiştir. Bunun orijinal ve ilk manası "iyileştirme" fonksiyonu üzerine oturtulmuştu. Sonra, IX. yüzyıla doğru bu sakrament ancak ciddi şekildeki hastalıklar sebebiyle uygulanmaya başlar.³²⁶

Hastaları kutsal yağ ile yağlama yoluyla ve rahiplerin duasıyla, onların acısını dindirmek ve bu hastalıktan kurtarmak için Kilise böyle bir sakrament oluşturmuştur. Mesih'in Passion'u ve dirilişinin hatırasına uygulanan bu sakramentten gaye, toplumdaki bu duyguları güçlendirmek ve ölüm kuvvetlerine karşı savaşı kutlamaktır.

Hastaları Yağlama Sakramenti tarihî olarak önemli bir değişim geçirmiştir. Bunun orijinal ve ilk mânâsı "iyileştirme" fonksiyonu üzerine oturtulmuştu. Sonra, IX. yüzyıla doğru bu sakrament ancak ciddi şekildeki hastalıklar sebebiyle uygulanmaya başlanmıştır. Bu vesileyle ölüme hazırlanmak gerektiğine ve sakramentin manevî etkilerine dikkat çekilmiştir. Kutsal yağlama, hastanın sıkıntılarını gidermek için vesile kılınmıştır. Manevî ve psikolojik olarak hastayı ölüme ya da iyileşerek sosyal hayata

³²⁵ http://litenet.bg/publish13/k_kirilov/uteshi/pril/10.htm, 07.04.2009, 12:34

³²⁶ Ali Erbaş, Hıristiyan Ayinleri, s.191-192

yeniden dönmeye hazırlar. Bu sakrament vasıtasıyla öncelikle hastayı iyileştirmek ya da ölümü takip edecek dirilişe onu ruhen hazırlamak hedeflenir.³²⁷

Bulgar Ortodoks Kilisesine göre bu sakrament, hasta bir Hıristiyan inanın belli organlarının kutsanmış yağ ile yağlanmasıdır. Bu sakramentte, hastaların acılarının dinmesi, günahların affedilmesi ve hastanın bedenî ve ruhî hastalıktan kurtulması için dua edilir.³²⁸

II. Bulgar Ortodoks Kilisesinin Bayramları ve Âdetleri

1. Vasilyovden (Vasiliy Günü)- 01 Ocak: Bulgar Ortodoks Kilisesi bu bayramı Kesarya Piskoposu, Bizans İlahiyatçı, felsefeci ve yazarı olan Aziz Vasiliy (330-379) adına kutlamaktadır. Aziz Vasiliy IV. yüzyılda, İsa'nın Tanrı'lığını reddeden Hıristiyan eretik mezhebi Arian'la mücadele eder ve nüfuzunu azaltır. Aynı zamanda Ortodoks Kilisesinin öğretilerini Batı Kilise topraklarının büyük kısmına yaymayı başarır.

Bu bayramda insanlara zarar vermek için kötü ruhların dolaştığından dolayı birçok yasak vardır. Düğün yapılmaz, erkek elbisesi dikilmez, akşam dışarı çıkılmaz, çünkü tam o zaman kötü ruhlar dolaşmaktadırlar. Kadınlar örgü örmez, elbise dikmezler.³²⁹

2. Yordanovden (Yordan Günü)- "6 Ocak" : Bu bayrama Voditsi ve Vodokrısti de denilmektedir. 6 Ocakta kutlanır. Bu günde suyun kutsallaştırılması ayini yapılmaktadır. Ayin, İsa'nın Hz. Yahya tarafından Ürdün nehrinde vaftiz edilmesiyle ilintilidir.³³⁰ *Bütün halk vaftiz olduktan sonra İsa da vaftiz oldu. Dua ederken gök açıldı ve Kutsal Ruh, bedensel görünümde, güvercin gibi O'nun üzerine indi. Gökten, "Sen benim sevgili Oğlum`sun, senden hoşnudum" diyen bir ses duyuldu.*³³¹

³²⁷ Ali Erbaş, Hıristiyan Ayinleri, Nun Yayıncılık, İstanbul 1998, s.191-192

³²⁸ Pavel Evdokimov, *Pravoslavieto* (Ortodoksluk), s.381; http://liternet.bg/publish13/k_kirilov/uteshi/pril/10.htm, 07.04.2009, 12:50

³²⁹ Svetla Gyurova ve Ani Kirilova, *Pravoslaven Kalendar s Opisanie na Tsrkovnite i Narodni Praznitsi* (Kilise ve Milli Bayramların Anlatımı ile Ortodoks Takvimi), Pik Yayınevi, Velikoturnovo 1993, s.10-13

³³⁰ Svetla Gyurova ve Ani Kirilova, *Pravoslaven Kalendar s Opisanie na Tsrkovnite i Narodni Praznitsi* (Kilise ve Milli Bayramların Anlatımı ile Ortodoks Takvimi),s. 15-17

³³¹ Luka 3:21-22

İsa, Âdem'in halefi olan yeryüzü insanının ve günahının ölmesi için Ürdün nehrine üç defa dalar. Sudan üç defa çıkarak ise insan, dinî ve manevî değerleriyle doğar. Bu günde, 12 pis günde yasaklanan bazı yasaklar (çünkü bu günlerde insanlar arasında bazı kötü güçler dolaşır ve onlara zarar verirler), ayinin yapılışıyla kalkar. Bu yüzden insanlar, gece dışarı çıkmama, çamaşır yıkamama, örgü örmeme ve bir şey yıkamama gibi yasaklara uyarlar. Suyun kutsallaştırılma ayini esnasında, o yıl sağlıklı olmaları için herkes orada bulunur. Ayinden sonra papaz haçı nehre atar, genç delikanlılar ise suya onu aramak için girerler. Çünkü yaygın olan inanca göre kim haçı bulursa bütün yıl sağlıklı olacaktır. Haçı bulana hediyeler de sunulur. Ayin gününden önceki gecede Ortodoks Kiliselerinde su kutsallaştırılır, Bogomiller ise Kilise'de sağlık ve başarı için bu suyla üç gün kendilerine su serperler. Ayin günü Papazlar ikinci defa suyu kutsallaştırırlar. Bu suyu, mabetler, ikonlar ve tövbe edenler için kiliseye bırakırlar. İlk Bulgaristan bayrağı 917 yılında Aheloy nehrinin yanında Simeonun Romeiler'e karşı savaşından önce ıslatılmıştır. Bulgaristan, bayrağını ıslatan Bizans'tan sonra ikinci ülkedir.³³²

3. İvanovden (İvan Günü) – “7 Ocak” : Bulgar Ortodoks kilisesinde suyun kutsallaştırılması ve temizlenmesi gününden sonraki ilk bayramdır. Ortodoks Kilisesi bu bayramı, İsa'yı Ürdün nehrinde vaftiz eden Hz. Yahya adına kutlamaktadır. Hıristiyanlara göre Hz. Yahya'nın misyonu İsa'yı vaftiz etmekle sona ermiştir.

Bu günde bir yıl önce evlenmiş çift, sağlık için yıkanmaktadır. Bu günde ayrıca sağlık için evli olmayan erkekler kızları su ile ıslatırlar.

İnançlarına göre bu gün çok soğuk ise, yaz günleri çok sıcak olacaktır.³³³

4. Atanasovden (Atanas Günü) – “18 Ocak” : Bu bayramı Bulgar Kilisesi, Başpiskopos Büyük Atanas adına kutlamaktadır. Hıristiyan rivayetlerine göre bu günde

³³² Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), Bard Yayınevi 2006, s. 17-18

³³³ Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s.21

kış gider. Kışı Atanas kovar. İpek gömlekle atının üzerine biner, onunla dağa çıkar ve oradan haykırır: *Kış git ki yaz gelsin!*

Bu günle nişan ve düğünler sona erer, oruç günleri yaklaşır.

Kim Noel'de (Koleda) domuz kesemediyse bu günde telafi eder. Bu yüzden bu güne İkinci Noel de denmektedir.

Hıristiyan rivayetlerine göre Aziz Atanas, tedavisi olmayan hastalıkları da tedavi eder. Bu yüzden bu günde kurban olarak siyah tavuk veya siyah kuzu kesilir. Kesilen kurban etinden tedavisi olmayan hastalıklara yakalanmamaları için herkesin tatması gerekir.

Kadınlar bu günde somun ekmek pişirir, üzerine bal koyar ve yollarda dağıtırlar. İnançlarına göre bu gün sıcak olupta kar erirse, bütün yıl bereket ve bollukla geçecektir.

Sofrada her zaman somun ekmek, piliç ve bamya ile domuz eti olması gerekir.³³⁴

5. Trifon Zarezan : - “1 Şubat” : Bu bayram üzüm ve şaraba adanmıştır. Onların sahibi olarak ise İmparator Detsiy zamanında Hıristiyan dininden dönmediği için kılıçla öldürülen Aziz Trifon işaret edilmektedir. Bununla alakalı şu efsane rivayet edilir: *İsa'nın doğumunun kırkıncı gününde Meryem ibadet yapmaya giderken yolda Trifon'la karşılaşmış ve Trifon ona alaylı bir şekilde gülmüştür. Bir gün Trifon, üzüm bağında üzümleri keserken burnunu kesmiş ve böylece Meryem onu cezalandırmıştır.*

Bu günde yapılan en önemli şey, hava durumunu göz önünde bulundurmayarak üzümleri kesmektir.

Erkekler üzümleri kesmek için üzüm bağlarına giderler, kadınlar akşam yemeği için alkol ve şarap dâhil olmak üzere ihtişamlı bir sofraya hazırlarlar. Sofrada tavuk, taze somun ekmek te vardır. Şarap, ekmek kadar değerlidir. Şarap Bulgar Hıristiyanlar nezdinde o kadar değerlidir ki, cenazeler bile onsuz defnedilemez. Mezarın üzerine, yerin ölüye acıması ve onu kabul etmesi için şarap ve su dökülür. Çünkü onlara göre şarap, Tanrı'nın kanıdır.

---

³³⁴ Maria Prodanova, *Bulgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s.34

Ayrıca kadınlar bu günde kurdun ağzı açılmasını diye hiçbir şeyi makasla kesmezler. Bu günde kadınlar örgü örmezler, hiçbir şey dokumazlar ve dikmezler. Akşam pişirdikleri bayram ekmeğinden komşulara dağıtırlar, o ekmekten kurtlardan koruması için hayvanlara da verirler.³³⁵

6. Sretenie Gospodne (Tanrı İle Karşılaşma)– “02 Şubat”: Yahudi kanunlarına göre, yeni doğan her erkek çocuğunu annesi mabede götürüp bir yaşında kuzu ve güvercinle birlikte Tanrı’ya kurban olarak sunmaktadır. Meryem Ana küçük İsa ile birlikte Kudüs mabedine girdiğinde onları Şimon adında bir şahıs karşılamış ve Meryem’in elinden çocuğu alarak şunu demiştir.³³⁶ *“Bu çocuk, İsrail`de birçok kişinin düşmesine ya da yükselmesine yol açmak ve aleyhinde konuşulacak bir belirti olmak üzere belirlenmiştir. Senin kalbine de adeta bir kılıç saplanacak. Bütün bunlar, birçoklarının yüreğindeki düşüncelerin açığa çıkması için olacak.”*³³⁷

Bu bayram ilk defa IV. Yüzyılında Kudüs’te kutlanmış, VI, yüzyılında İstanbul’da, VII. yüzyılında ise batıda kutlanmıştır.³³⁸

Bugün bu bayram erkek çocuklar adına kutlanmaktadır. Hamile kadınlar, doğacak çocuğa zarar gelmemesi için bu bayramda ev işleri yapmazlar, odun kesmezler v.s.³³⁹

7. Sveti Çetirideset Miçenitsi (Eziyet Gören 40 Azizler) - “9 Mart”: Bulgar Kilisesi bu günü Sevastiya’da dini için canını veren ve eziyet gören 40 Azizler adına kutlamaktadır.

320 yılında 40 asker Hıristiyanlığı kabul ettikleri için Putlara kurban götürmeleri emrine uymamışlardır. Onların bölüm komutanı dininden vazgeçmeleri için ikna etmeye çalışmış, ancak başarılı olamamıştır. Bunun akabinde onları hapse atmışlar, eziyet

³³⁵ Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s.38-39

³³⁶ Svetla Gyurova ve Ani Kirilova, *Pravoslaven Kalendar s Opisanie na Tsrkovnite i Narodni Praznitsi* (Kilise ve Milli Bayramların Anlatımı ile Ortodoks Takvimi),s. 31

³³⁷ Luka 2: 34-35

³³⁸ Svetla Gyurova ve Ani Kirilova, *Pravoslaven Kalendar s Opisanie na Tsrkovnite i Narodni Praznitsi* (Kilise ve Milli Bayramların Anlatımı ile Ortodoks Takvimi),s.31

³³⁹ Oleg Mladenov, *Bilgarski Prazniçen Narodni Kalendar* (Bulgar Milli Bayram Takvimi), Svetovit Yayınevi 2006, s.39

etmişler ve soğuk suda tutmuşlardır. Kim dininden vazgeçerse ona hazırlanmış yemek ve sıcak banyo vaat edilmiştir. Ancak hiç kimse vazgeçmemiştir. Diğer sabah havuzda soğuk suda hepsi ölü bulunmuştur.

Bu gün Kilise tarafından onları hatırlama günü olarak ilân edilmiştir. Bu gün güzellik , aşk ve gençlik günü olarak da kutlanır. Kim bu günde bir çiçek dikerse o güzel bir şekilde büyür. Bu günde 40 tohum ekilir.

Bu günde hastalığa ve kötü olaylara karşı kapılara ısırgan asarlar. Ayrıca bu günde çalışılmaz ve hamur yoğrulmaz. Her şeyin önceki akşamdan hazırlanması gerekir. Halkın inancına göre olaylar hava durumuna göre gerçekleşir. Hava açık ise ekinler temiz ve koan sandıkları bal ile dolu olacaktır. Hava yağışlı ise bolluk mısırdadır olacaktır.³⁴⁰

8. Mesni Zagovezni: - (İsa'nın Dirilişi- Velikden'den 8 hafta önce kutlanır). İsim bu günün geleneksel akşam yemeği ile alâkalıdır. Akşam yemeğinde et yenir. Bu günden sonra diğer haftaya kadar oruç tutulur. O hafta da Sirni Zagovezni kutlanır.³⁴¹

9. Sirni Zagovezni (Tövbe): - (İsa'nın Dirilişi- Velikden)'den 7 hafta önce kutlanır. Sağlık ve bereket için kutlanır. Zagovezni kelimesi, oruç tutmak, oruç tutmaya başlıyorum anlamına gelmektedir. Sirni Zagovezni gününe kadar bütün düğünlerin bitmiş olması gerekir. Ayrıca bu günün en önemli özelliği tövbe günü oluşudur. Sirni Zagovezni gününde oruca başlandığı zaman artık sütlü şeyler yenmez. Bu günde gençler büyüklerini ve akrabalarını ziyaret ederler, yanlarında şarap, börek, piliç getirirler ve büyüklerinin ellerini öpüp onlardan geçen bütün yıl için onlara karşı yaptıkları yanlışlardan ötürü “ Affet” kelimesini telaffuz ederek af dilerler. Karşı taraf ise mecburen “Affedildin” diyerek cevap vermeleri gerekmektedir.

Bu akşamdan itibaren Büyük Oruç başlar, Velikden'e kadar devam eder.³⁴²

³⁴⁰ Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s.48-49

³⁴¹ Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 52

³⁴² Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s.55-56

10. Todorovden (Todor Günü) : Bu bayrama ayrıca At Velikden günü (İsa'nın Diriliş Günü), At Bayramı da denmektedir. Sirni Zagovezni gününden sonra gelen Cumartesi günü kutlanır. Bu bayram atların sağlığı adına kutlanmaktadır. Rivayetlere göre Aziz Todor bu günde mızrağını yere saplamış, atını ona bağlamış ve Tanrı'nın yanına yazın gelmesi için dua etmeye gitmiştir. En önemli ayin bu günde at yarışlarıdır.³⁴³

11. Blagoveštenie (Sevinçli Haber) - 25 Mart : - Ortodoks Kilisesine göre bu günde Melek Gavrail, Meryeme Tanrı'nın yardımıyla İsa'ya hamile kalacağını haber vermiştir.³⁴⁴ Bu gün ayrıca Blagovest (İyi Müjde) veya Yarım Velikden olarak da meşhurdur. Çünkü inançlarına göre guguk kuşları ve kırlangıçlar insanlara ilkbaharın geleceğini müjdeliler.

Bu yüzden insanlar guguk kuşunun ötmesini duyduktan sonra hemen para olan ceplerine veya ekmeğe dokunmaları gerekir ki bütün yıl tok ve varlıklı olsunlar. Bu günün sofrasında kesinlikle balık olması gerekir.³⁴⁵

12. Lazarovden (Lazar Günü) – 31 Mart: - Bu günün kutlama tarihi değişmektedir. Ancak her zaman cumartesi gününe denk gelir. Bu günü Ortodoks Kilisesi Lazar'a atfetmektedir. Lazar'ın defnedilmesinden 4 gün sonra İsa, kendisine karşı misafirperver olduğu için bir teşekkür niteliğinde onu diriltmiştir.³⁴⁶ Bu günden sonra Lazar daha 30 yıl hayatını oruçla geçirerek yaşamış ve Kıbrıs adasındaki Kiton şehrine ilk Piskopos olarak atanmıştır.

Bulgar Millî geleneklerine göre bu gün tarlalara, çayırlara ve ormanlara adanmıştır. Bu günün en önemli ayini, 9-17 yaş arası kızların millî elbiseleriyle ve

³⁴³ Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 59

³⁴⁴ Oleg Mladenov, *Bilgarski Prazniçen Narodn Kalendar* (Bulgar Milli Bayram Takvimi), s.67

³⁴⁵ Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 65

³⁴⁶ Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 69;
Oleg Mladenov, *Bilgarski Prazniçen Narodn Kalendar* (Bulgar Milli Bayram Takvimi), s.70

başlarında çiçeklerle grup şeklinde köy evlerini dolaşmaları ve bayram şarkıları söyleyerek ev halkına bereket dilemeleridir.³⁴⁷

13. Tsvetnitsa, Tsvetonosna Nedelya (Çiçeklik, Çiçekli Pazar) : - Lazarov gününden bir hafta sonra, Velikden'den bir hafta önceki Pazar kutlanır. Bu bayram çiçeklere ve onların büyümesine adanmıştır.

Bu gün, İsa'nın Kudüs'te zeytin ağacı dallarıyla karşılanmasına atfedilir. Bu günde herkes Kilisedeki Liturjiye katılır. Kiliseye giderken yanlarında çiçek getirirler. Papazlar kilisede söğüt dalları hazırlarlar. Onları kutsallaştırırlar, insanlara dağıtırlar, onlar da evlerine götürürler. İnançlarına göre bu söğüt dalları, ev halkını hastalıktan ve nazardan korurlar.³⁴⁸

14. Velikden (İsa'nın Dirilişi Günü) : - İsa'nın yeniden dirilişi adına kutlanan bayramdır.³⁴⁹ Her sene kutlama tarihi farklı olup, ay takvimine göre ayarlanır. 4 nisan- 8 mayıs tarihleri arasında kutlanır.

Bu günde İsa yeniden dirilmiştir. Ayrıca bu gün ilkbaharı ve yazı müjdeler ve tabiatın canlanmasına işaret eder. Bu yüzden Millî tasavvura göre bu bayram en büyük ilkbahar bayramıdır.

Bu hafta içinde İsa dünyevî hayatını tamamlamış, çilelerini çekmiş ve insanî yönüyle ayrılmış oluyordu. Kilise, İsa'nın bu olaylarını hatırlamak için Perşembe günü Kilisede gizli akşam yemeğini, İsa'nın Getsiman bahçesinde yaptığı duayı, Yuda'nın hainliğini ve İsa'nın yargılanmasını, ölümünü ve cenazesini hatırlama babında ayin gerçekleştirir.

Bu bayramın Çarşamba ve Perşembe günü kadın işi yapılmaz. Perşembe günü yumurta boyamaya adanır. Boyanan yumurtaların çok olması lazım ki, evin halkına ve eve her girene yetsin. Aksi takdirde evin bereketi kaçacaktır.

³⁴⁷ Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 69

³⁴⁸ Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 73

³⁴⁹ Oleg Mladenov, *Bilgarski Prazniçen Narodn Kalendar* (Bulgar Milli Bayram Takvimi), s.82

Bu bayramın Cuma gününde hiçbir iş yapılmaz, sadece ekmek ve çörek için hamur yoğrulur.³⁵⁰

15. Konstantin i Elena – 21 Mayıs: - Hıristiyan tarihinde Konstantin, en önemli İmparatorudur. Bu Bayram ona ve Hıristiyanlığı kabul etmiş annesi Elena'ya atfedilmektedir.

Konstantin, Hıristiyan dünyasına rahatlık sağlamış, Hıristiyan mabetleri inşa etmelerine izin vermiş, kendisi de Hıristiyanlığı kabul etmiş ve onun resmîleşmesini sağlamıştır.³⁵¹ O ilk Hıristiyan İmparatoru olmakla beraber ne bir agnostikti ne despot bir şüpheci ve ne de devlet için dini sömüren biri idi. Onun hidayeti samîmî idi ve o kesin olarak Ruh'a ve kutsala inanıyordu.³⁵²

Bu günde yapılan en önemli ayinler, kutsal kuyuları temizlemek, onlardan su içmek, ikonlarla birlikte halay çekmek ve kurban takdim etmektir.

Bu günde ayrıca Konstantin ve Elena ikonlarının önüne hediyeler bırakılır. Kutsal su ile sağlık ve güzellik için yüzler yıkanır.³⁵³

16. Enyovden (Hz. Yahya'nın Doğumu) – 24 Haziran : - Rivayetlere göre İvan Bilkobel 77 buçuk hastalığın sahibidir. Enyovden ise bu hastalıklara karşı kutlanmaktadır. Bu günle ilkbaharın sonu gelmektedir. Aziz Enyo bu günde paltosunu giyip Tanrı'ya yazı getirmesi için dua etmeye gider.³⁵⁴

Bu bayramın temelinde güneşe tapma yer alır.³⁵⁵

Bu günün erken saatlerinde insanlar şifalı bitki toplamaya giderler. Şifalı bitkilerin 77 olduğu, hastalıkların ise 77 buçuk olduğu, bu yüzden de insanların hastalanmamaları için dikkat etmeleri gerektiği ve tabiatın tedavi edemediği bu buçuğun insana lazım

³⁵⁰ Maria Prodanova, *Bulgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 77-78

³⁵¹ Maria Prodanova, *Bulgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 95

³⁵² Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, (Fransızcaya Çev. Soeur Jean – Marie O.P., Türkçeye Çev. Mehmet Aydın), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, s. 4

³⁵³ Maria Prodanova, *Bulgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 95-96

³⁵⁴ Maria Prodanova, *Bulgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s.99

³⁵⁵ Oleg Mladenov, *Bulgarski Prazniçen Narodni Kalendar* (Bulgar Milli Bayram Takvimi), s.125

olacağı söylenir. Enyovden'de sabahın erken saatlerinde toplanan bitkilerin insana en fazla şifa vereceğine inanılmaktadır.

Enyovden'de yıkanan, bütün yıl sağlıklı olacaktır.

Bu putperest inancını anımsatan bayram, Hz. Yahya'nın doğumuna denk gelir. Bu ise bize nasıl farklı inançların âdetleri birbirine karıştıklarını gösterir.³⁵⁶

17. Petrovden (Petir Günü) – 29 Haziran : - Petir (Petrus) ve Pavel (Pavlus) adına kutlanan bayramdır.³⁵⁷

Bu bayramın özelliği iki hafta oruç tutulmasıdır. Bayram ateş, yangın, gök gürültüsünden korunmak için kutlanır. Bayramda çalışılmaz. Ya horoz ya da piliç kesilir.³⁵⁸

18. İlinden (İliya Günü) – 20 Temmuz : - Aziz İliya, Eski Ahit peygamberi olmakla beraber, 900 sene önce İsa'nın geleceğini müjdelemiştir.

Deri işleriyle uğraşan Hıristiyanlar, bu bayramı onun adına kutlarlar. Kurban için en yaşlı horoz takdim edilir. Yağmur ve bereket duası yapılır. Bazı yerlerde kurban için boğa, kuzu, horoz ve tavuk kesilir.³⁵⁹

19. Kristovden (Haç Günü) – 14 Eylül : - Büyük Konstatin zamanında Haç, Hıristiyanlığın, Tanrı'nın gücünün ve Hıristiyanlar'ın umudunun sembolü olarak kabul edilir.

Konstantin, "çarmıha germe" cezasını iptal etmiştir. Çünkü Haç, İsa'nın dirilişinden sonra Kutsallık kazanmıştır. Haç, artık ölümsüzlüğü ve ölümü yenmeği temsil etmektedir.

Bu günde oruç tutulur. Kim bu bayramı kutlarsa, onun beli ağrımayacaktır.

Bu günde yağmur yağarsa, yılın bereketli olacağı demektir.³⁶⁰

³⁵⁶ Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 99-100

³⁵⁷ Oleg Mladenov, *Bilgarski Prazniçen Narodn Kalendat* (Bulgar Milli Bayram Takvimi), s.128

³⁵⁸ Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 103

³⁵⁹ Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 107

³⁶⁰ Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 119

20. Sveta Sofia, Vyara, Nadejda i Lyubov (Azize Sofia, Vyara, Nadejda ve Lyubov) – 17 Eylül : - Bu bayram, Azize Vyara (İman), Nadejda (Umut), Lyubov (Sevgi) ve anneleri Azize Sofia adına kutlanmaktadır.

Hikmet, İman, Umut ve Sevgi gibi Hıristiyan hasletleri onların adlarını taşırlar.

Ayrıca Sveta Sofia, Vyara, Nadejda ve Lyubov bayramı Bulgaristan'ın başkenti "Sofia"nın bayramıdır.

Bu günde somun ekmekler pişirilir, üzüm ve başka meyvelerle dağıtılır. Şarkı söylenir ve halay çekilir.³⁶¹

21. Dimitrovdan (Dimitir Günü) – 26 Ekim: - Bulgar Ortodoks Kilisesi bu günü Hıristiyanlık adına eziyet gören Aziz Dimitir Solunski adına kutlamaktadır.³⁶² III. yüzyılda doğmuştur. Babası o dönem Selaniğin Hükümdarıymış. Babasının ölümünden sonra İmparator Maksimilyan Herkul, onu babasının yerine tayin etmiştir.

Selaniğin halkı, Dimitir'ı saygıyla karşılamıştır. Bu şehirde o, Hıristiyanlığı alenen yaymaya başlamıştır. Bu yüzden hapse atılmış ve 26 Ekimde İmparator Galeriy'in emrinde olan Putperestler onu mızrakla öldürmüşlerdir.³⁶³

22. Arhangelovden, Rangelovden (Arhangel Günü, Rangel Günü) – 8 Kasım: - Milli inanca göre Aziz Rangel, insanın Ruhunu insanın vücudundan elma ile çıkarır. Aziz Rangel gelmeden İnsanın Ruhu bedeni terk edemez.

Bu bayram, insanın Ruhunun bedenden daha kolay çıkması için kutlanmaktadır. Başka rivayetlere göre o, insanın ruhunu bedeninden bıçakla çıkarır. Şahsiyeti hakkında ise, çok yakışıklı ve genç olduğuna inanılır.

Bu günde onun adına kurban da kesilmektedir. Kurbanın erkek hayvan (koç ve erkek kuzu gibi) olması gerekir.³⁶⁴

³⁶¹ Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 122

³⁶² Oleg Mladenov, *Bilgarski Prazničen Narodnen Kalendar* (Bulgar Milli Bayram Takvimi), s.165

³⁶³ Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 130

³⁶⁴ Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 134

23. Andreevden (Andrey Günü) – 30 Kasım:- Aziz Havari Andrey Pırvozvani ve onun kardeşi Petır basit balıkçıymışlar. Aziz Andrey bütün hayatını Balkan halkına Hıristiyanlığı tebliğ etmekle geçirmiştir. Ölümü ise Hıristiyanlık adına Yunan şehri Patra’da çarınha gerilerek ve eziyet çekerek gerçekleşmiştir.

Bu gün ayıların bayramı olarak da kutlanır, çünkü Aziz Andrey’in ayıların Hükümdarı olduğuna inanılır. Rivayetlere göre Andrey, insanların önüne ayının üzerine binmiş haliyle çıkar, kışı ve uzun geceleri kovar.³⁶⁵

24. Nikulden (Nikolay Çudotvorets Günü) – 6 Aralık:- Bu bayram, en önemli Bulgar Millî bayramlarından. Aziz Nikolay’ın, suyun Hükümdarı olduğuna inanılır. Bu yüzden onun balıkçıların ve denizcilerin Hükümdarı olduğuna, kanatları olan bir genç adam olduğuna, kanatlarıyla denizleri gezen ve musibete uğramış olan insanları kurtaran olduğuna inanılır.

Onun adına kurban takdim edilir. Kurbanın da balık olması gerekir.

Millî inanca göre Aziz Nikolay, deniz fırtınasını ve tufanı meydana getirir. Aziz Nikolay dargın ve kızgın olduğu anlarda şiddetli rüzgârlar gönderip denizi sallar ve gemileri batırır. Bu yüzden Nikulden’de Aziz Nikolay’ın kalbini yumuşatmak için bütün gemiler durdurulur. Bu günde Aziz Nikolay adına sazan balığı kurban edilir.³⁶⁶

25. Sveta Ana (Azize Ana) – 9 Aralık:- Bu gün Meryem’in annesi “Ana”nın Meryem’e hamile kalması adına kutlanmaktadır. VI. yüzyılda İstanbul’da Azize Ana adına yapılan ilk Kilise’den sonra Ana’ya karşı saygı ve takdis artmıştır. Onun, nikâhın, ailenin ve anneliğin Hükümdarı olduğuna inanılır. Bakire, Dul ve Hamile kadınların koruyucusu olarak bilinir.

³⁶⁵ Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 138

³⁶⁶ Maria Prodanova *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 145

Ayrıca Azize Ana'nın Büyücülerinde Hükümdarı olduğuna inanılır. Bayramdan önceki gece Büyücüler, insanları, aileleri ayırmak, hastalık ve ölüm için büyü yaparlar. Millî inanca göre, o zaman yapılan büyüler tutar.³⁶⁷

26. İgnajden (İgnatıy Günü) – 20 Aralık: - Bu bayram, Aziz Havari Yoan Bogoslov'un öğrencisi ve Antakya şehrinin ikinci Başpiskoposu olan İgnatıy Bogonosets adına kutlanmaktadır. II. yüzyılın başında, İmparator Trayan zamanında Roma'ya götürülmüş ve yırtıcı hayvanlara atılmıştır.

Bu günde gelecek yıl için kehanette bulunulur. Ayrıca gelecek yılın durumu bu gün içinde eve misafir olarak gelen kişinin karakterine bağlıdır. Eğer gelen misafir iyi birisiyse, bu aile bütün yıl bereket ve mutluluk içinde yaşayacaktır. Eğer gelen misafir bayan ise, bu yıl ailenin hayvanları sadece dişi hayvan doğuracaktır.

Bu günde çöp atılmaz, çalışılmaz, borç verilir alınmaz. Kim bu günde evinden çıkarsa, eve boş dönmemesi gerekir. Bazı rivayetlere göre bu günde Meryem, İsa'yı doğurmak için sancılanmaya başlamıştır.³⁶⁸

27. Bıdni Veçer – 24 Aralık: - İsa'nın doğumundan önceki akşamdır. Bu gecede Meryem'in doğum sancıları dinmeye başlamıştır. Bu akşam aile fertlerinin bir arada olması lazımdır. Bu yüzden bu bayram aile, ev ve aile fertleri arasındaki sevgi adına kutlanmaktadır.³⁶⁹

28. Koleda (Noel) İsa'nın Doğumu – 25 Aralık: -

“Noel” Fransızca “haber” manasındaki “nowell” kelimesinden gelmektedir. Almandada kutsal gece anlamındadır.

İngilizce orijinali “Christ's mass” (İsanın ayini) olan Christmass ise Noel'de Mesih'in doğum günü için yapılan ayin ve kutlamadır. Eski İngilizcede “Cristes maesse” olarak 1123'te ortaya çıkmış, 1568'den itibaren Christmas olarak kullanılmaya başlanmıştır.

³⁶⁷ Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 151

³⁶⁸ Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 160-161

³⁶⁹ Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 163

IV. yüzyılın ilk yarısına kadar Hz. İsa'nın doğumu anısına kutlanan bir kilise festivali yoktur. Yalnızca ilk asırlardan itibaren Doğu'da 6 Ocak tarihi İsa'nın ruhanî doğumu veya vaftizi kabul edilmiş ve aynı tarih fizikî doğumuna da hamledilmiştir. Bu tarih 325, 336 veya 354 yılında 25 Aralık'a adapte edilmiştir.³⁷⁰

<< Meryem'in doğum yapma vakti geldi ve ilk oğlunu doğurdu. Onu kundağa sarıp bir yemliğe yatırdı. Çünkü handa kendilerine yer yoktu. Aynı yörede, süriülerinin yanında nöbet tutarak geceyi kırlarda geçiren çobanlar vardı. Rabbin bir meleği onlara göründü ve Rabbin görkemi çevrelerini aydınlattı. Büyük bir korkuya kapıldılar. Melek ise onlara, «Korkmayın!» dedi. «Size, tüm halk için büyük sevinç kaynağı olacak bir müjde getiriyorum: bugün size, Davut'un kentinde bir Kurtarıcı doğdu. Bu, Rab olan Mesih'tir. Ve işte size bir işaret: kundağa sarılmış ve yemlikte yatan bir bebek bulacaksınız.»

Birdenbire meleğin yanında, göksel ordulardan oluşan büyük bir topluluk belirdi. Tanrı'ya överek, "En yücelerde Tanrı'ya yücelik olsun, yeryüzünde O'nun hoşnut kaldığı insanlara esenlik olsun dediler".

Melekler yanlarından ayrılıp göğe çekildikten sonra çobanlar birbirlerine, «Haydi, Beytlehem'e gidelim, Rabbin bize bildirdiği bu olayı görelim» dediler. Aceleyle gidip Meryem'le Yusuf'u ve yemlikte yatan bebeği buldular.»³⁷¹

<< İsa, Kral Hirodes'in devrinde Yahudiye'nin Beytlehem kasabasında doğduktan sonra bazı yıldızbilimciler doğudan Kudüs'e gelip şöyle dediler: «Yahudilerin kralı olarak doğan çocuk nerede? Doğuda O'nun yıldızını gördük ve O'na tapınmaya geldik. >>³⁷²

<<Yıldızbilimciler, kralı dinledikten sonra yola çıktılar. Doğuda görmüş oldukları yıldız onlara yol gösterdi ve gelip çocuğun bulunduğu yerin üzerinde durdu. Yıldızı gördüklerinde olağanüstü bir sevinç duydular. Eve girip çocuğu annesi Meryem'le

³⁷⁰ Hidayet Işık, *Dînî Kökeni Açısından Noel ve Yılbaşı*, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 7, 1997, s. 448-453

³⁷¹ Luka: 2, 7-16

³⁷² Matta: 2, 1-2

birlikte görünce yere kapanarak O'na tapındılar. Hazineslerini açıp O'na armağan olarak altın, tütsü ve mür sundular.>>³⁷³

İsa'nın doğum günü Hıristiyanların en önemli Bayramlarındandır. Bu günden itibaren artık et yenir ve oruç tutma günleri sona erer.

Bu günde ailenin bütün fertleri Kilise'ye giderler, ondan sonra da öğlen yemeği için evde toplanırlar. Bu günden önceki gün her aile reisinin domuz kesmiş olması gerekir.³⁷⁴

---

³⁷³ Matta: 2, 9-11

³⁷⁴ Maria Prodanova, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), s. 172

III. Bölüm

BULGAR ORTODOKS KİLİSESİNE BAĞLI KİLİSELER VE MANASTIRLAR

I. Bulgar Ortodoks Kilisesine Bağlı Kiliseler

Bulgar Ortodoks Kilisesine bağlı Bulgaristanın her bölgesinde çok çeşitli kiliseler bulunmaktadır. Bunun dışında Türkiye'nin İstanbul ve Edirne şehirlerinde de Bulgar Ortodoks Kilisesine bağlı kiliseler bulunmaktadır. Türkiye'deki ve Bulgaristan'daki kiliselerin önde gelenleri aşağıda belirtilmiştir:

1. **Demir Kilisesi (Aziz Stefan Kilisesi):** Prens Stefan Bogoridi'nin bağışladığı arazi ve üzerindeki ahşap hane, İstanbul'daki Bulgarların gönüllü yardımlarıyla kiliseye dönüştürülür. 9 Ekim 1849 yılında Slavca dilinde bir ayinle takdis edilmiştir. Bulgarların, Osmanlı İmparatorluğu sınırları dâhilinde ilk defa ayrı bir dinî cemaat olarak tanındığı 28 Şubat 1870 tarihli ferman ilk olarak burada okunur, kısa bir süre sonraysa başka bir fermanla Bulgar eksarhanesi kurulur. 1898 yılında yanmış olan ahşap kilisenin yerine, bugün hâlâ ayakta olan Demir kilise inşa edilir. Projenin mimarı Hovsep Aznavour'dur. İmalatçı ve inşaatçı firma ise Avusturya'da Viyana şehrinde faaliyet gösteren Rudolf von Wagner'dir. Toplam 500 ton ağırlığında demir dökülmüş ve sonradan parçalar burada birleştirilmiştir. Bina zamanında 4.000.000 gümüş levasına mal olmuştur. Dökülmüş olan parçalar, Viyana'dan Tuna ve Boğazlar yoluyla gemilerle getirilmiştir. Kilise 08 Eylül 1898 günü Ekzarh Yosif tarafından kutsanarak ibadete açılmıştır.
2. **Aziz Konstantin ve Azize Elena Kilisesi:** Edirne'de Konstantin ve Elena'nın adını taşıyan kilisenin inşaatına, 3 Mart 1869 yılında başlandı. Aynı yılın 25 Eylülünde tamamlanan kilise, 20. yüzyılın yarısında cemaatini kaybetmiş ve kaderine terk edilmişti. 14 Eylül 2008 yılında yeniden ibadete açılmıştır.

3. **Aziz Aleksandır Nevski Kilisesi:** 1912 yılında inşa edilmiştir. Sofya şehrinde bulunmaktadır.
4. **Aziz Georgi Kilisesi:** XI. yüzyılda inşa edilmiştir. Kyustendil şehrinde bulunmaktadır.
5. **Aziz Georgi Kilisesi:** 1737 yılında inşa edilmiştir. Yambol şehrinde bulunmaktadır.
6. **Aziz Georgi Kilisesi:** 1841 yılında inşa edilmiştir. Rusçuk şehrinde bulunmaktadır.
7. **Aziz Georgi Kilisesi:** 1907 yılında inşa edilmiştir. Plevne şehrinde bulunmaktadır.
8. **Aziz Dimitir Kilisesi:** 1926 yılında yapılmıştır. Vidin şehrinde bulunmaktadır.
9. **Aziz Dimitir Solunski Kilisesi:** 1185 yılında yapılmıştır. Veliko Tırново şehrinde bulunmaktadır.
10. **Aziz Yoan Aliturget Kilisesi:** XIV. yüzyılda inşa edilmiştir. Nesebır şehrinde bulunmaktadır.
11. **Aziz Velikomıçenik Mina Kilisesi:** 1934 yılında inşa edilmiştir. Kyustendil şehrinde bulunmaktadır.
12. **Azize Nedelya Kilisesi:** X. yüzyılda inşa edilmiştir. Sofya'da bulunmaktadır.
13. **Aziz Nikolay Çudotvoret's Kilisesi:** XIX. yüzyılda inşa edilmiştir. Rus kilisesi adıyla meşhurdur. Sofya'da bulunmaktadır.
14. **Azize Petka Kilisesi:** Rusçuk şehrinde inşa edilen en yeni Kilisedir.
15. **Aziz Sedmoçistlenitsi Kilisesi:** 1528 yılında Sultan Süleyman tarafından cami olarak yapılmış, 1901-1903 yılları arasında kiliseye dönüştürülmüştür. Başkent Sofya'da bulunmaktadır.
16. **Azize Sofya Kilisesi:** IV. yüzyılda yapılmıştır. Sofya'nın ismi de bu kiliseden geldiği tahmin ediliyor. Sofya'nın en eski kutsal şeyi de bu kilisedir.

17. **Azize Sofya Kilisesi:** V. yüzyılda yapılmıştır. Nesebır şehrinde bulunmaktadır.
18. **Azize Troitsa Kilisesi:** 1867 yılında inşa edilmiştir. Sviştov şehrinde bulunmaktadır.
19. **Uspenie Bogorodiçno Kilisesi:** 1816 yılında yapılmıştır. Kyustendil şehrinde bulunmaktadır.
20. **Uspenie Bogorodiçno Kilisesi:** 1886 yılında inşa edilmiştir. Varna şehrinde bulunmaktadır.
21. **Uspenie Bogorodiçno Kilisesi:** 1886 yılında inşa edilmiştir. Varna şehrinde bulunmaktadır.
22. **Uspenie Bogorodiçno Kilisesi:** Bulgaristan Osmanlı egemenliği altında girdiği dönem Türkler tarafından cami olarak inşa edilmiştir, ancak 1906 yılında kiliseye dönüştürülmüştür.
23. **Uspenie Bogorodiçno Kilisesi:** Bulgaristan Osmanlı egemenliği altında girdiği dönem Türkler tarafından cami olarak inşa edilmiştir, ancak 1906 yılında kiliseye dönüştürülmüştür. Haskovo bölgesinin Uzuncovo köyünde bulunmaktadır.
24. **Hristos Pantokrator Kilisesi:** XIII. yüzyılda inşa edilmiştir. Nesebır şehrinde bulunmaktadır.
25. **Aziz Arhangel Mihail Kilisesi:** 1863 yılında inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Vaksevo köyünde bulunmaktadır.
26. **Aziz Arhangel Mihail Kilisesi:** XIII. yüzyılda inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Goranovtsi köyün yakınlarında bulunmaktadır.
27. **Aziz Atanasiy Kilisesi:** 1590-1600 yılları civarında inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Boboşevo şehrinde bulunmaktadır.
28. **Aziz Atanasiy Kilisesi:** 1884 yılında inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Gramajdano köyünde bulunmaktadır.
29. **Blagoveştenie Kilisesi:** 1890 yılında inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Radlovtsi köyünde bulunmaktadır.

30. **Azize Meryem Ana (Bogoroditsa) Kilisesi:** XVI. yüzyılda inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Pastuh köyünün yakınındadır.
31. **Azize Meryem Ana (Bogoroditsa) Kilisesi:** 1862 yılında inşa edilmiştir. Kyustendil şehrinin Boboşevo şehrinde bulunmaktadır.
32. **Boyan Kilisesi:** XI. yüzyılın başında inşa edilmiştir. Sofya'nın Boyana semptinde bulunmaktadır.
33. **Aziz Georgi Kilisesi:** 1837 yılında inşa edilmiştir. Sliven ilinin Lyubenova Mahala köyünde bulunmaktadır.
34. **Aziz Georgi Kilisesi:** 1893 yılında inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Jeravino köyünde bulunmaktadır.
35. **Aziz Georgi Kilisesi:** 1869 yılında inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Lomnitsa köyünde bulunmaktadır.
36. **Aziz Georgi Kilisesi:** 1866 yılında inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Gorno Uyno köyünde bulunmaktadır.
37. **Aziz Dimitir Kilisesi:** 1886 yılında yapılmıştır. Kyustendil ilinin Gorna Graştina köyünde bulunmaktadır.
38. **Aziz Dimitir Kilisesi:** 1866 yılında yapılmıştır. Kyustendil şehrinde bulunmaktadır.
39. **Aziz Duh (Ruh) Kilisesi:** 1882 yılında inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Gorna Brestnitsa köyünde bulunmaktadır.
40. **Aziz İvan Kilisesi:** XVI. yüzyılda inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Pastuh köyü civarında bulunmaktadır.
41. **Aziz İliya Kilisesi:** 1856-1857 yıllarında yapılmıştır. Kyustendil ilinin Granitsa köyünde bulunmaktadır.
42. **Aziz İliya Kilisesi:** 1687 yılında inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Boboşevo şehrinde bulunmaktadır.
43. **Aziz İliya Kilisesi:** 1865 yılında inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Gorni Koriten köyünde bulunmaktadır.

44. **Aziz Yoakim Osogovski Kilisesi:** 1895 yılında inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Kutugerts köyünde bulunmaktadır.
45. **Aziz Yoakim ve Azize Ana Kilisesi:** 1888 yılında inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Smoliçano köyünde bulunmaktadır.
46. **Aziz Yoan Bogoslov Kilisesi:** 1880 yılında inşa edilmiştir. Karnobat şehrinde bulunmaktadır.
47. **Aziz Yoan Kristitel Kilisesi:** 1886 yılında inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Bobeşino köyünde bulunmaktadır.
48. **Aziz Yoan Kristitel Kilisesi:** XI. yüzyılda inşa edilmiştir. Nesebır şehrinde bulunmaktadır.
49. **Aziz Kiril ve Aziz Metodiy Kilisesi:** 1885 yılında inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Bagrentsi köyünde bulunmaktadır.
50. **Aziz Kozma ve Aziz Damyan Kilisesi:** XIV yüzyılda yapılmıştır. Kyustendil ilinin Mırvodol köyü yakınındadır.
51. **Aziz Konstantin ve Azize Elena Kilisesi:** 1832 yılında inşa edilmiştir. Filibe şehrinde bulunmaktadır.
52. **Aziz Mina Kilisesi:** 1872 yılında inşa edilmiştir. Sofya'nın Slatina semptinde bulunmaktadır.
53. **Aziz Mina Kilisesi:** 1859 yılında inşa edilmiştir. Kyustendil şehrinde bulunmaktadır.
54. **Aziz Arhangel Mihail ve Aziz Arhangel Gavrail Kilisesi:** XIII. yüzyılda inşa edilmiştir. Nesebır şehrinde bulunmaktadır.
55. **Azize Nedelya Kilisesi:** 1813 yılında inşa edilmiştir. Batak şehrinde bulunmaktadır.
56. **Azize Nedelya Kilisesi:** 1761 yılında inşa edilmiştir. Pazarcik ilinin Debraştitsa köyünde bulunmaktadır.
57. **Aziz Nikola Kilisesi:** 1893 yılında inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Jilentsi köyünde bulunmaktadır.

58. **Aziz Nikola Kilisesi:** XVI. yüzyılda inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Bukovo köyüne yakındır.
59. **Aziz Nikola Kilisesi:** XVI. yüzyılda inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Slokoştitsa köyünde bulunmaktadır.
60. **Aziz Nikolay Kilisesi:** XIII. yüzyılda inşa edilmiştir. Sofya'da bulunmaktadır.
61. **Aziz Panteleymon Kilisesi:** XVII. yüzyılda inşa edilmiştir. Vidin şehrinde bulunmaktadır.
62. **Azize Paraskeva Kilisesi:** XIII. yüzyılda inşa edilmiştir. Nesebır şehrinde bulunmaktadır.
63. **Azize Paraskeva Kilisesi:** 1872 yılında inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Lozno köyünde bulunmaktadır.
64. **Azize Paraskeva Kilisesi:** XVII. yüzyılda inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Tavalıçevo köyünde bulunmaktadır.
65. **Azize Petka Kilisesi:** XIII. yüzyılda inşa edilmiştir. Sofya'nın merkezinde bulunmaktadır.
66. **Azize Petka Kilisesi:** XVI. yüzyılda inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Bukovo köyünde bulunmaktadır.
67. **Azize Nedelya Kilisesi:** 1634 yılında inşa edilmiştir. Vidin şehrinde bulunmaktadır.
68. **Azize Petka Samarciyska Kilisesi:** XI. yüzyılda inşa edilmiştir. Sofya'da bulunmaktadır.
69. **Aziz Petır ve Aziz Pavel Kilisesi:** 1848 yılında inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Perkolnitsa köyünde bulunmaktadır.
70. **Aziz Petır ve Aziz Pavel Kilisesi:** 1899 yılında inşa edilmiştir. Kyustendil ilinin Vetren köyünde bulunmaktadır.
71. **Aziz Petır ve Aziz Pavel Kilisesi:** XIII. yüzyılda inşa edilmiştir. Veliko Tırnovo şehrinde bulunmaktadır.

72. **Aziz Stefan Kilisesi:** X. yüzyılda yapılmıştır. Nesebır şehrinde bulunmaktadır.
73. **Aziz Todor Kilisesi:** XIV. yüzyılda yapılmıştır. Kyustendil ilinin Boboşevo şehrinde bulunmaktadır.
74. **Azize Troitsa Kilisesi:** XVI-XVII. yüzyılları arasında yapılmıştır. Kystendil ilinin Pastuh köyünde bulunmaktadır.
75. **Azize Troitsa Kilisesi:** 1884 yılında yapılmıştır. Kyustendil ilinin Rakovo köyünde bulunmaktadır.
76. **Uspenie Bogorodiçno Kilisesi:** 1834 yılında inşa edilmiştir. Zlatograd şehrinde bulunmaktadır.
77. **Çetirideset Miçenitsi Kilisesi:** IX. yüzyılda inşa edilmiştir. Veliko Turnovo şehrinde bulunmaktadır.

II. Bulgar Ortodoks Kilisesine Bağlı Manastırlar

Bulgar Ortodoks Kilisesine bağlı Bulgaristanın her bölgesinde çok çeşitli manastırlar bulunmaktadır. Bunun dışında Yunanistan'ın Aton yarımadasında da Bulgar Ortodoks Kilisesine bağlı manastır bulunmaktadır. Yunanistan'da ve Bulgaristan'daki manastırların önde gelenleri aşağıda belirtilmiştir:

1. **Aziz Georgi Zograf Manastırı:** 980 yılında Ohrili 3 Bulgar kardeş Moisey, Aron ve İvan Selima tarafından inşa edilmiştir. Kuzey Yunanistan'ın Aton (Sveta Gora) yarımadasında bulunur.
2. **Ril Manastırı:** X. yüzyılda yapılmıştır. Temelleri Aziz İvan Rilski tarafından atılmıştır. Sofya'ya 120 km uzaklıkta olup Rila dağında bulunmaktadır.
3. **Troyan Manastırı:** 1600 yılında Rahip Kalistrat tarafından yapılmıştır. Troyan şehrine 10 km uzaklıktadır.
4. **Baçkov Manastırı:** 1083 yılında Bizans Ordu komutanı, Gürcü asıllı Grigoriy Bakuryani tarafından inşa edilmiştir. XIII. yüzyılda Gürcistan manastır üzerinde egemenliğini kaybetmiş ve İkinci Bulgar Çarlığı kurulduktan sonra Çar İvan Aleksandır Manastıra egemen olmuştur. Manastır, Asenovgrad şehrine 10 km uzaklıktadır.
5. **Aziz Kirik ve Azize Yulita Manastırı:** XIV. yüzyılda inşa edilmişö ondan sonra birçok kez yıkılmış ve yeniden inşa edilmiştir. Asenovgrad şehrine 2 km uzaklıktadır.
6. **Azize Petka Paraskeva Manastırı:** 1896-1978 yılları arasında yaşamış olan Rahibe Mariya Magdalena tarafından inşa edilmiştir. Manastır, Sofya ilinde bulunur, Bankya şehrine yakındır.
7. **Aziz Kiril ve Aziz Metodiy Manastırı:** XIII. yüzyılda yapılmış, bir çok kez yıkılmış ve XIX. yüzyılın sonunda yeniden yapılmıştır ve artık yıkılmamıştır. Kuzey-Batı Bulgaristan bölgesinin Montana ilinde bulunmaktadır.

8. **Aziz Kozma ve Aziz Damyan Manastırı:** XI. yüzyılda yapılmıştır. Asenovgrad şehrine 8 km uzaklıktadır.
9. **Aziz Yoan Krıstıtel Manastırı:** Manastırın inşa edilış tarihi belli değiş, ancak XVIII. yüzyılda yenilenmiştir. Batı Bulgaristan Jablyan köyüne 2 km uzaklıktadır.
10. **Aziz Yoan Bogoslov Manastırı:** XI. yüzyılda inşa edilmiştir. Manastır, Zemen şehri civarı, Struma nehri yakınlarında bulunmaktadır.
11. **Azize Nedelya Manastırı:** 1856 yılında inşa edilmiştir. Bu manastır, Osmanlı hâkimiyeti zamanında inşa edilen tek manastırdır. Asenovgrad şehrine 8 km uzaklıktadır.
12. **Yedi Taht Azize Meryem Ana Manastırı (Sedemte Prestola Sveta Bogorodica):** İkinci Bulgar Çarlığında inşa edilmiştir. Koca Dağın Kuzeyinde bulunur ve Sofya'ya 86 km'dir.
13. **Uspenie Bogorodiçno Manastırı:** Çar İvan Şişman zamanında (1371-1393) zamanında inşa edilmiştir. Vraça (Vratsa) şehrine 29 km uzaklıktadır.
14. **Alaca Manastırı:** Manastır XII. yüzyılda inşa edilmiştir. Varna şehrine 16 km'dir.
15. **Azize Meryem Ana Manastırı:** İkinci Bulgar Çarlık zamanında inşa edilmiştir. Manastır, Arbanasi köyünde bulunmakta ve Veliko Tırnovo şehrine 5 km uzaklıktadır.
16. **Aydemir Manastırı:** 1996 yılında inşa edilmiştir. Ruse şehri cihetinde bulunan Aydemir şehrine 3 km uzaklıktadır.
17. **Aziz Atanasiy Aleksandriyski Manastırı:** 344 yılında manastırı Aziz Atanasiy Aleksandriyski inşa etmiştir. Manastır, birçok kez yıkılıp yeniden inşa edilmiştir. Zlatna livada köyünde bulunmaktadır.
18. **Aziz İliya Manastırı:** 1829-1830 yılında inşa edilmiştir. Manastır Sliven ilçesinin Çintulovo köyünde bulunmaktadır.

19. **Aziz İliya (Teteven) Manastırı:** Manastır, Bulgaristan'ın Osmanlı hâkimiyetine girmeden önce inşa edilmiştir. Teteven şehrinde bulunmaktadır.
20. **Aziz Spas Manastırı:** 1878 yılında inşa edilmiştir. Yambol şehrinin yakınlarında bulunmaktadır.
21. **Aziz Dimitriy Basarbovski Manastırı:** Yapılış tarihi bilinmemektir. Rusçuk şehrine 10 km uzaklıktadır.
22. **Batoşev Manastırı:** Manastırın inşasına 1836 yılında yapılmıştır. Sevlievo şehrine 10 km uzaklıktadır.
23. **Aziz Georgi Pobedonosets Manastırı:** Bizans ordu komutanı Nikifor Skifi tarafından 1014 yılı civarında inşa edilmiştir. Filibe şehrine 12 km'dir.
24. **Aziz Arhangel Mihail Manastırı:** XVI. yüzyılda inşa edilmiştir. Manastır, Pernik ilinde olan Breznik şehrine 16 km'dir.
25. **Bistriş (Azize Petka) Manastırı:** X. yüzyılda inşa edilmiştir. Sofya'ya 15 km'dir.
26. **Botevgrad-Zelin Manastırı:** XIV. yüzyılda inşa edilmiştir. Botevgrad şehrine 2.5 km uzaklıktadır.
27. **Maria Magdalena Manastırı:** XVI. yüzyılda inşa edilmiştir. Sofya yakınlarında Buhovo şehrine 3 km uzaklıktadır.
28. **Bılgarev Manastırı:** Manastır yeni yapılmıştır. Kavarna şehrine yakın Bılgarevo köyünde bulunmaktadır.
29. **Aziz Konstantin ve Azize Elena Manastırı:** XVI. yüzyılda yapılmış, ancak daha sonra yıkılmıştır. 1972 yılında yeniden inşa edilmiştir. Varna şehrine 8 km'dir.
30. **Vladay (Azize Petka) Manastırı:** X. yüzyılda inşa edilmiştir. Sofya'nın Vladeya semtinde bulunmaktadır.
31. **Sveti Çetirideset Mıçenitsi (40 Eziyet Görmüş Azizler) Manastırı:** İkinci Bulgar Çarlığı zamanında inşa edilmiştir. Botevgrad şehrine 5 km uzaklıktadır.

32. **Aziz Duh (Ruh) Manastırı:** Manastırın inşa edilış tarihi bilinmemektedir. Godeç Şehrine yakındır.
33. **Golyambukov Manastırı:** XII. yűzyılda inşa edilmiřtir. Golyamo Bukovo kűyűne 4 km uzaklıktadır.
34. **Gornobanya (Aziz Kiril ve Aziz Metodiy) Manastırı:** XV. yűzyılda inşa edilmiřtir. Sofya sempti Gorna Banya'ya 5-6 km'dir.
35. **Gornobogrov (Aziz Georgi Pobedonosets) Manastırı:** XIX. yűzyılda inşa edilmiřtir. Sofya yakınında Gorni Bogrov kűyűnde bulunmaktadır.
36. **Gornobrezniş Manastırı (Aziz İliya):** 1992 yılında yapılmıştır. Kresna Şehrine 5 km'dir.
37. **Gorno Ezerovo (Azize Meryem Ana) Manastırı:** XII. yűzyılda inşa edilmiştir, Őimdiki halini ise 1982 yılında almıştır. Burgas Őehrine yakındır.
38. **Gradeř Manastırı:** Bulgarlar Bizans hâkimiyetine girmeden űnce inşa edilmiřtir. Vratsa Őehrine 36 km'dir.
39. **Dragalev Manastırı:** 1345 yılında inşa edilmiştir. Manastır, Sofya sempti olan Dragalevtsi'ye 3 km'dir.
40. **Divotin (Kutsal Teslis) Manastırı:** 1046 yılında inşa edilmeye başlamıştır. Bankya Şehrine 4 km uzaklıktadır.
41. **Dryanovo Manastırı (Aziz Arhangel Mihail) Manastırı:** Tırnovolu kardeşler Asen ve Petır tarafından yapılmıştır. Dryanovo Şehrine 4 km uzaklıktadır.
42. **Eleşniş (Azize Meryem Ana) Manastırı:** 1499 yılında inşa inşa edilmiştir. Sofya Şehrine yakındır.
43. **Erul (Kutsal Teslis) Manastırı:** 1892 yılında yapılmıştır. Pernik Şehrine yakındır.
44. **Etropol (Kutsal Teslis) Manastırı:** İkinci Bulgar arlığının başında inşa edilmiştir. Etropole Şehrine 5 km uzaklıktadır.

45. **Zelenikov (Aziz Yoan Krıstitel) Manastırı:** 1832 yılında Troyan manastırının rahibi Parteniy tarafından inşa edilmiştir. Troyan manastırına 8 km uzaklıktadır.
46. **İliyen (Aziz İliya) Manastırı:** Bazı rivayetlere göre XII., bazılarına göre XVI. diğerlerine göre ise XVII. yüzyılda inşa edilmiştir. Sofya'nın İliyentsi semtinde bulunmaktadır.
47. **Kabilen (Meryem Ana'nın Doğumu) Manastırı:** 1944 yılında yapılmıştır. Yambol şehrine 6 km uzaklıktadır.
48. **Kazanlık Manastırı:** 1828 Susana Gençeva tarafından inşa edilmiştir. Kazanlık şehrinde bulunmaktadır.
49. **Kırcali (Aziz Yoan Predteçe) Manastırı:** IX. yüzyılda inşa edilmiştir. Kırcali şehrinin Veselçane semtinde bulunmaktadır.
50. **Mıglıj (Aziz Nikola) Manastırı:** 1197-1207 yılları arasında Çar Kaloyan'ın zamanında yapılmıştır. Mıglıj şehrine 2 km uzaklıktadır.
51. **Glojen (Aziz Georgi Pobedonosets) Manastırı:** XIII. yüzyılda inşa edilmiştir. Yablanitsa şehrine yakındır.
52. **Rojen (Meryem Ana Doğumu) Manastırı:** 890 yılında inşa edilmiştir. Melnik kasabasına 5 km uzaklıktadır.
53. **Klisur Manastırı:** 1240 yılında inşa edilmiştir. Vırşets şehrine yakındır.
54. **Kokalyan Manastırı:** XI. yüzyılda inşa edilmiştir. Kokalyane köyüne 4 km uzaklıktadır.
55. **Kalofer Manastırı (kadınlar için):** XVIII. yüzyılda inşa edilmiştir. Kalofer şehrinde bulunmaktadır.
56. **Kalofer Manastırı (Erkekler için):** 1640 yılında inşa edilmiştir. Kalofer şehrine 7 km uzaklıktadır.
57. **Kamenski (Taş) Manastırı:** 1906 yılında yapılmıştır. Silistre ilinin Kamentsi köyünde bulunmaktadır.
58. **Koprivets Manastırı:** İkinci Bulgar Çarlığı zamanında inşa edilmiştir. Byala şehrine 16 km uzaklıktadır.

59. **Kremikov Manastırı:** İkinci Bulgar Çarlığı zamanında inşa edilmiştir. Sofya'nın ilçesi Kremikovci'ye 3 km uzaklıktadır.
60. **Lozen Manastırı:** XI-XII yüzyıllarda yapılmıştır. Lozen köyüne yakındır.
61. **Lopuşan Manastırı:** İkinci Bulgar Çarlığı zamanında inşa edilmiştir. Montana bölgesinde bulunmaktadır.
62. **Merdan Manastırı:** İvan Asen II. Zamanında inşa edilmiştir. Veliko Tırnovo bölgesinin Merdanya köyünde bulunmaktadır.
63. **Novosel Manastırı:** 1830 yılında inşa edilmiştir. Aprilltsi şehrinin Novo Selo semptinde bulunmaktadır.
64. **Şumen Manastırı:** XI. yüzyılda inşa edilmiştir. Godeç şehrine 6 km uzaklıktadır.
65. **Çirpan Manastırı:** 344 yılında inşa edilmiştir. Bu manastır Avrupa kıtasının en eski manastırı olarak Kabul edilmektedir. Çirpan şehrine 15 km uzaklıktadır.
66. **Çiprovo Manastırı:** X. yüzyılda inşa edilmiştir. Çiprovtsi şehrine 4 km uzaklıktadır.
67. **Çepin Manastırı:** Ne zaman inşa edildiği belli değildir. Sofya'nın semti olan Çepintsi'de bulunmaktadır.
68. **Sopot Manastırı:** XIII. yüzyılda inşa edildiği tahmin ediliyor. Sopot şehrine 1 km'dir.
69. **Sviştov Manastırı:** Yapılış tarihi bilinmemektedir. Sviştov şehrine 5 km uzaklıktadır.
70. **Samokov Manastırı:** 1772 yılında yapılmıştır. Samokov şehrinde bulunmaktadır.
71. **Ruen Manastırı:** 2002 yılında yapılmıştır. Boboşevo şehrine yakındır.
72. **Preobrajen Manastırı:** XIV. yüzyılda yapılmıştır. Tsarevets kalesine 10 km uzaklıktadır.
73. **Pomoriye Manastırı:** VII. yüzyılda yapılmıştır. Daha sonra yıkılmış ve 1856 yılında yeniden yapılmıştır. Pomorie şehrine 20 km uzaklıktadır.

SONUÇ

Filistin topraklarında doğan Hıristiyanlık, kısa bir süre içinde başka coğrafya ve toplumlara da yayılmaya başlamıştır. Hıristiyanlığın hızla ulaştığı bölgeler arasında Balkan yarımadası da vardır. Yunanlıların bu bölgedeki halkı kendi siyasî ve manevî etkisinin altına alma çabaları gözlerden kaçmamaktadır. Bunu yaparken de evrensel bir dini, hedeflerinin yegâne vesilesi olarak görmekten kaçınmamışlardır.

Hıristiyanlık, bu topraklarda Bizans'ın gücündü. İşte bu evrensel dini kullanarak Bizans, Balkan topraklarında siyasî ve manevî bir hâkimiyet kurmuştur. Ancak dinin anlamını ve gücünü sadece Bizans değil, bir Bulgar Hükümdarı olan Han Boris de gayet iyi anlamıştır. Bu yüzden onun yeni bir Bulgar milleti oluşturmak için başvurduğu yol Hıristiyanlığı kullanmak olmuştur. İki ayrı millet olan Slav ve Bulgarlar Hıristiyanlığın çatısı altında yeni bir millet olmuşlardır. Hıristiyanlaştırılmalarından önce de Bulgar hanları onları birleştirmeye uğraşmışlar, hatta belirli bir noktaya kadar başarmışlardır. Ancak Boris'in uyguladığı siyasetinin yanında onların çabaları çok cüz'î kalmıştır.

Doğan bu yeni millet zaman diliminde Bulgar Ortodoks Kilisesini kurmuş ve onun bağımsız olması için çaba sarf etmiştir. Boris zamanında Bizans Devletinin maksadı Bulgar Kilisesini bir Grek piskoposunun idaresinde İstanbul Patrikliğine bağlamak idi. Boris - Mihail ise genç kilisesi için, bir Bulgar Patriği idaresinde tam bir bağımsızlık elde etmek gayreti içinde idi. İsteklerine uyulmayınca Bizans'a sırt çevirerek Roma'ya döndü. Papa Nicolaus I. Bulgaristan'ı Bizans Kilisesinden koparmak ve Roma kilisesinin hâkimiyeti altına sokmak istedi. Ancak yine de Bulgar Kilisesi Doğu Kiliseleri arasında yer almıştır.

Osmanlı döneminde Rumlar daha ileri giderek, Hıristiyanlığı kullanarak Bulgarları tamamen asimile etmek istemişlerdir. Bulgarlar, Bulgarlıklarından utanmaya başlamışlardır. Çünkü hor ve küçük görülüyorlardı. Ancak yine bu milleti diriltten Paisiy Hilendarski, Neofit Bozveli gibi Hıristiyan aydınları ve din adamları olmuşlardır. Onlar, hem Bulgar Ortodoks Kilisesinin bağımsızlığını istemişler hem de Bulgar milletinin uyanmasını ve dünya haritasından kaybolmaması için bu uğurda çok çalışmışlardır.

Sonunda Bulgar Ortodoks Kilisesi bağımsızlığını elde etmiştir. Hıristiyanlık, Boris zamanında Bulgar milletini doğurmuş, Osmanlı döneminde ise Bulgar Ortodoks Kilisesi bu milletin Rum etnik unsuru içinde erimesini engellemiştir. Osmanlı hâkimiyetinde Bulgarları asimile etmek isteyen Türkler değilde Hıristiyanlığı bu uğurda kullanan Rumlardır. Çünkü Osmanlı döneminde Bulgar Ortodoks Kilisesi Fener Rum Patrikhanesine bağlıydı, bunu fırsat bilen Rum din adamları, Hıristiyanlığı kullanarak Bulgarları kendi etnik unsuru içinde eritmek istemişlerdir.

Diğer önemli bir husus ise, Bulgaristan bağımsızlığını kazandıktan sonra, Bulgar Ortodoks Kilisesi Bulgar devletinden ayrılmıştır. Bulgar devleti toprakları dışında Bulgar Kilisesi bu millet için her şeyi yapmış, devletin bağımsızlığı ve Bulgar kimliğinin korunması için seferber olmuş, ancak Bulgar devleti sınırları içinde devletten ayrılmış ve toplumda sadece toplumun manevî değerlerini koruma vazifesini almıştır.

Bulgar Ortodoks Kilisesinin teolojisi ve gizemleri diğer Ortodoks Kiliselerin teolojisi ve gizemlerine benzemektedir. Ancak Kutsal Ruh hakkında Bulgar Ortodoks Kilisesi farklı bir görüş sergilemiştir. Bulgar Ortodoks Kilisesine göre de Kutsal Ruh Baba'dan çıkmıştır. Fakat Oğul İsa da Kutsal Ruhun sahibidir ve Kutsal Ruh her zaman şerefliere ve hak edenlere dağıtmaktadır. Aynı inanca Slav alfabetini kuranlardan Selanikli Metodiy ve öğrencileri de sahiptir. Bu inancından dolayı Metodiy ve öğrencileri Roma Kilisesi tarafından tenkit edilmiş ve hor görülmüştür. Rum Ortodoks Kilisesi Patriği Fotiy ise, Bulgar Piskoposlar hakkında: “Bulgar Piskoposları, Oğul İsa'nın ve Kutsal Ruh'un var olmasının sebebinin Baba(Tanrı) olduğunu, sonra da Kutsal Ruh'un var olma sebebinin İsa olduğunu okumuş ve öğrenmişlerdir.” diyerek onları bu inançları sebebiyle tenkit etmiştir. Bulgar Ortodoks Kilisesine karşı yöneltilen bu tenkitlere Kliment'in önderliğinde olan Metodiy'in öğrencileri şu cevabı vererek bu tartışmaya son noktayı koymuşlardır: “Biz her zaman Kutsal Ruh'un Baba'dan çıktığına inanmışızdır ve inanıyoruz. Onun var olma sebebinin Oğul'un Babası olduğuna inanıyoruz. Ancak Oğul İsa'nın da Kutsal Ruh'un sahibi olduğuna ve kendisinin Kutsal Ruh her zaman şerefliere ve hak edenlere dağıttığına inanıyoruz. Ancak çıkmakla dağıtmak arasında fark vardır”.

EKLER**1. Bulgar Ortodoks Kilisesine Bağlı Kiliselerin Resimleri****Aziz Aleksandır Nevski Kilisesi (Sofya)****Aziz Georgi Kilisesi (Kyustendil)****Demir Kilise (Aziz Stefan) (İstanbul)****Aziz Georgi Kilisesi (Rusęuk)**

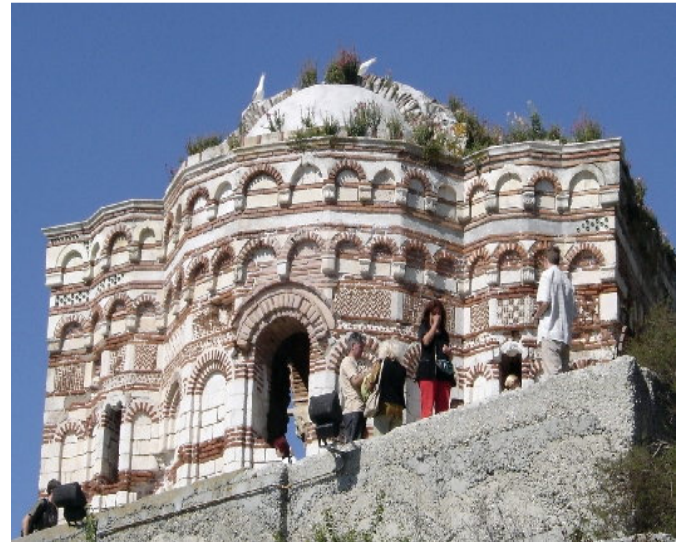
Aziz Georgi Kilisesi: (Plevne)

Aziz Dimitir Kilisesi (Vidin)

Aziz Dimitir Solunski Kilisesi (Veliko Tırново)

Aziz Yoan Aliturget Kilisesi (Nesebır)

Aziz Velikomıçenik Mina Kilisesi (Kyustendil)

Azize Nedelya Kilisesi (Sofya)

Aziz Nikolay Çudotvoret's Kilisesi (Sofya)

Azize Petka Kilisesi (Rusçuk)

Aziz Sedmoçistlenitsi Kilisesi (Sofya)

Azize Sofya Kilisesi (Sofya)

Azize Sofya Kilisesi (Nesebir)

Azize Troitsa Kilisesi (Sviştov)

Uspenie Bogorodično Kilisesi (Kyustendil)

Uspenie Bogorodično Kilisesi (Varna)

Uspenie Bogorodično Kilisesi (Uzuncovo)

Hristos Pantokrator Kilisesi (Nesebır)

2. Bulgar Ortodoks Kilisesine Bağlı Manastırların Resimleri

Ril Manastırı (Rila Dağı)

Aziz Georgi Zograf Manastırı (Kuzey Yunanistan)

Troyan Manastırı: (Troyan)

Baçkov Manastırı: (Asenovgrad)

Aziz Kirik ve Azize Yulita Manastırı (Asenovgrad)

Azize Petka Paraskeva Manastırı (Bankya)

Aziz Kiril ve Aziz Metodiy Manastırı (Montana)

Aziz Kozma ve Aziz Damyan Manastırı (Asenovgrad)

Aziz Yoan Kristitel Manastırı (Jablyan)

Aziz Yoan Bogoslov Manastırı (Zemen)

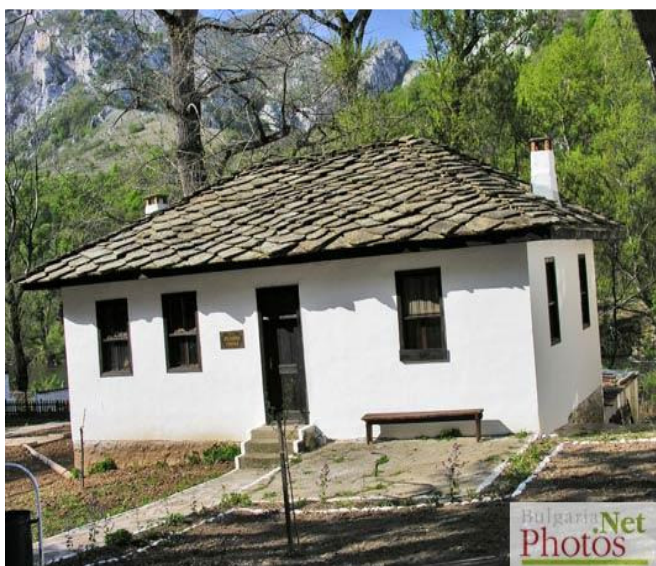

Azize Nedelya Manastırı (Asenovgrad)

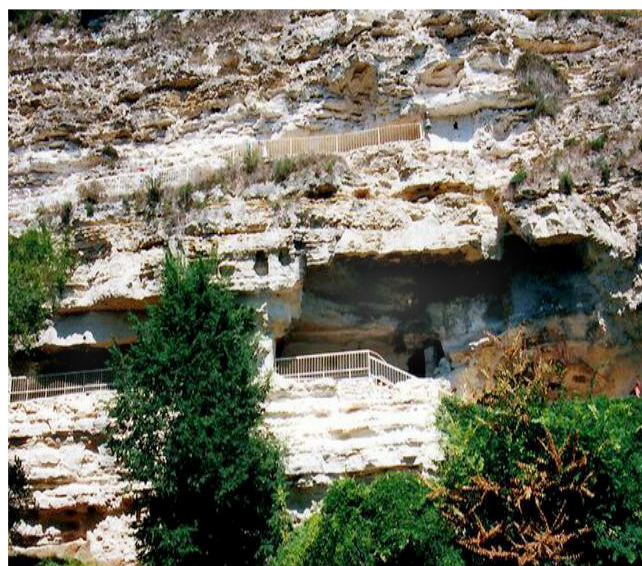

**Yedi Taht Azize Meryem Ana Manastırı
(Sedemte Prestola Sveta Bogorodica) (Koca Dağ)**

Uspenie Bogorodično Manastırı (Vratsa)

Alaca Manastırı (Varna)

Azize Meryem Ana Manastırı (Veliko Tırnovo)

Aydemir Manastırı: (Aydemir-Ruse)

Aziz Atanasij Aleksandriyski Manastırı
(Zlatna livada)

Aziz İliya Manastırı (Çintulovo)

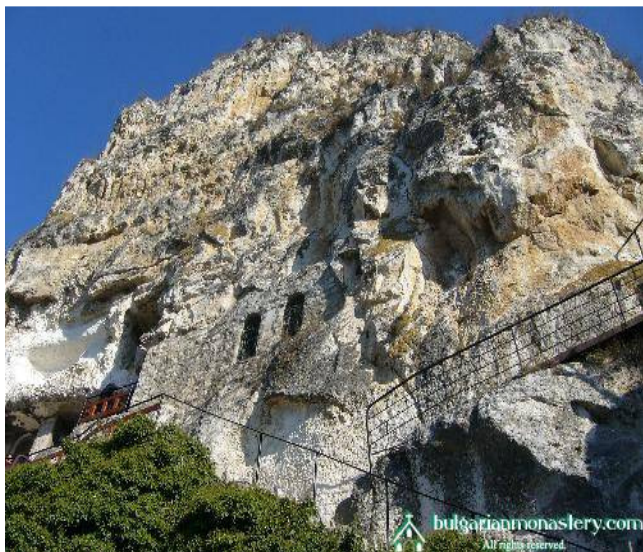

Aziz İliya (Teteven) Manastırı (Teteven)

Aziz Spas Manastırı (Yambol)

Aziz Dimitriy Basarbovski Manastırı (Ruşuk)

Batoşev Manastırı (Sevlievo)

Aziz Georgi Pobedonosets Manastırı (Filibe)

Aziz Arhangel Mihail Manastırı (Breznik)

Bistriș (Azize Petka) Manastırı (Sofya)

Botevgrad-Zelin Manastırı (Botevgrad)

Maria Magdalena Manastırı (Buhovo)

Bilgarev Manastırı (Bilgarevo)

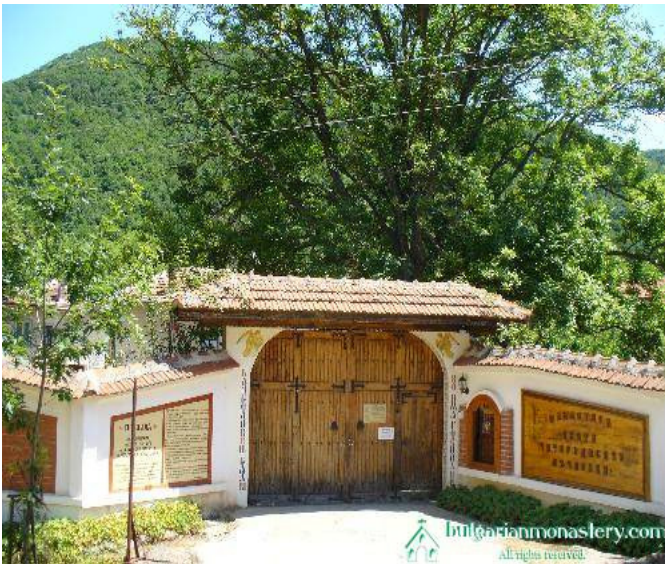

Aziz Konstantin ve Azize Elena Manastırı (Varna)

Vladay (Azize Petka) Manastırı (Sofya)

Sveti Çetirideset Miçenitsi (40 Eziyet Görmüş Azizler) Manastırı (Botevgrad)

Aziz Duh (Ruh) Manastırı (Godeç)

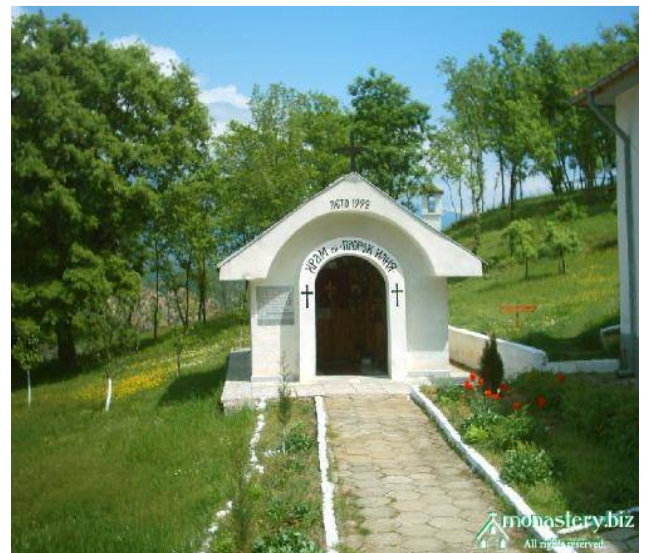
Golyambukov Manastırı (Golyamo Bukovo)

**Gornobanya (Aziz Kiril ve Aziz Metodiy)
Manastırı (Gorna Banya)**

**Gornobogrov (Aziz Georgi Pobedonosets)
Manastırı (Gorni Bogrov)**

Gornobrezniş Manastırı (Aziz İliya) (Kresna)

Gorno Ezerovo (Azize Meryem Ana) Manastırı (Burgas)

Gradeş Manastırı (Vratsa)

Dragalev Manastırı (Sofya)

Divotin (Kutsal Teslis) Manastırı (Bankya)

**Dryanovo Manastırı (Aziz Arhangel Mihail)
Manastırı (Dryanovo)**

Eleşniş (Azize Meryem Ana) Manastırı (Sofya)

Erul (Kutsal Teslis) Manastırı (Pernik)

Etropol (Kutsal Teslis) Manastırı (Etropole)

Zelenikov (Aziz Yoan Kristitel) Manastırı (Troyan)

İliyen (Aziz İliya) Manastırı (Sofya)

Kabilen (Meryem Ana'nın Doğumu) Manastırı (Yambol)

Kazanlık Manastırı (Kazanlık)

Kırcali (Aziz Yoan Predteçe) Manastırı (Kırcali)

Mıglıj (Aziz Nikola) Manastırı (Mıglıj)

**Glojen (Aziz Georgi Pobedonosets) Manastırı
(Yablanitsa)**

**Rojen (Meryem Ana Doğumu) Manastırı
(Melnik)**

BİBLİYOGRAFYA

Bulgarca Kaynaklar:

ANGELOV, Dimitr, *Knyaz Boris I*, Nauka i İzkuſtvo Yayınevi (İlim ve Sanat), Sofia 1969

ANGELOV, Dimitr (ve diğçerleri), *İſtoria Na Bılgaria* (Bulgaristan Tarihi), Bılgarska Akademi na Naukite (Bulgar Akademi İlimleri) Yayınevi, Sofia 1981

ANGELOVA, Raſel (ve diğçerleri), *İſtoria na Bılgaria* (Bulgaristan Tarihi), Sofia 1985

ATANASOV, Jeço (ve diğçerleri), *İſtoria na Bılgaria* (Bulgaristan Tarihi), Sofia 1987

BAKALOV, Georgi Petrov, *Hristiyanſtvoto v Bılgaria- Hristiyanſki Spravoçnik* (Bulgaristan’da Hristiyanlık- Hristiyanlık Kılavuzu) , “Anubis Yayınevi”, Sofia 2001

ÇİFLYANOV, Blagoy, *Liturgika (Liturji)*, Sveti Kliment Ohridski Yayınevi, Sofia 1996

DAMASKİN, Yoan, *Toçno İzlojenie na Pravoslavnata Vyara* (Ortodoks İnançın Tam Anlatımı), Tilia Yayınevi, Sofia 1996

DİNKOV, Bojidar, *Etruskata Zagadka* (Etrus Muamması) , BAN Yayınevi, Sofia 1984

EVDOKİMOV, Pavel, *Pravoslavieto (Ortodoksluk)*, Omofor Yayınevi, Sofia 2006

FOL, Aleksandır (ve diğçerleri), *Kratka İſtoria na Bılgaria* (Bulgaristan’ın İhtisarlı Tarihi, Nauka i İzkuſtvo (İlim ve Sanat) Yayınevi, Sofia 1983

GANEV, Ginyo (ve diğçerleri), *Dirjava i Tſirkva – Tſirkva ı Dirjava v Bılgarskata İſtoria* (Bulgaristan Tarihinde Devlet ve Kilise- Kilise ve Devlet) , Sveti Kliment Ohridski Yayınevi, Sofia 2006

GÜROVA, Svetla ve KİRİLOVA, Ani, *Pravoslaven Kalendar s Opisanie na Tſirkovnite i Narodni Praznitsi* (Kilise ve Milli Bayramların Anlatımı ile Ortodoks Takvimi) , Pik Yayınevi, Velikotırnovo 1993

- İLİEVA, Katya**, *Sedemte Taynstva (Yedi Gizemler)*, Alisa Yayınevi, Sofia 1995
- İVANOV, Yordan**, *Bogomilski Knigi i Legendi* (Bogomil Kitapları ve Efsaneleri), Bulgar İlimleri Akademisi, İlim ve Sanat Yayınevi 1970
- İREÇEK, Konstantin**, *İstoria na Bilgarite* (Bulgarların Tarihi) ,Nauka i İz kustvo (İlim ve Sanat) Yayınevi, Sofia 1978
- KLAYNER, Blazius**, *İstoria na Bulgaria* [Bulgaristan Tarihi] (Çev. İvan Duyçev ve Karol Telbizov), Bilgarska Akademia na Naukite (Bulgar Akademisi İlimleri) Yayınevi, Sofia 1977
- KOEV, Totyu**, *Hristyanstvoto v Bulgaria*(Bulgaristan'da Hristiyanlık), Hristiyanski Spravoçnik (Hristiyanlık Kılavuzu), Anubis Yayınevi- 2001, Basım Yeri Yok
- MARKOV, Georgi**, *İhtisarlı Bulgar Tarihi* (Balgarskata İstoria Vkratse), Sviat (Dünya) Yayınevi, Sofia 1992
- MEN, Aleksandır**, *Vyarvam* (İnanıyorum), Omofor Yayınevi, Sofia 2004
- MLADENOV, Oleg**, *Bilgarski Prazniçen Naroden Kalendar* (Bulgar Milli Bayram Takvimi), Svetovit Yayınevi 2006, Basım Yeri Yok
- MUTAFCİEV, Petır**, *Kniga za Bilgarite* (Bulgarlar Hakkında Kitap), Bilgarska Akademia na Naukite (Bulgar Akademisi İlimleri) yayınevi, Sofia 1987
- PALEŞUTSKİ, Kostadin (ve diğ erleri)**, *İz İstoria na Bilgarskata Narodnost i Dirjava 681-1948* (Bulgar Milleti ve Devletinin Tarihi □ Seyri İçinde 681-1948), Pelikan Alfa Yayınevi, Sofia 1993
- PETKOV, Petko**, *Bilgarskata Tsrkva Prez Vekovete* (Yüzyıllar Zaman Diliminde Bulgar Kilisesi), Sveti Kliment Ohridski Üniversite Yayınevi, Sofia 2003
- PETROV, Petır**, *Obrazuvane na Bilgarskata Dirjava* (Bulgar Devletinin Kurulması), Nauka i İz kustvo (İlim ve Sanat) Yayınevi, Sofia 1981
- POPOV, Dimitır (ve diğ erleri)**, *İstoria na Bulgaria ot Drevnostta do Naşı Dni* (Eski Çağlardan Günümüze Kadar Bulgaristan Tarihi), Sveti Kliment Ohridski Üniversitesi Yayınevi, Sofia 1998
- PRODANOVA, Maria**, *Bilgarski Praznitsi i Traditsii* (Bulgar Bayramları ve Adetleri), Bard Yayınevi 2006, Basım Yeri Yok

SNEGAROV, İvan, *İstoria na Ohridskata Arhiepiskopia (Ohri Başpiskoposluğun Tarihi)*, Gutenberg Yayınevi, Sofia 1924

TABOV, Yordan, Starite Bilgari (Eski Bulgarlar) ,RSM-1 EOOD Yayınevi, Sofia 1998

TSENOV, Ganço, *Krovatova Bilgaria i Pokristvaneto na Bilgarite (Krovat Bulgaristan ve Bulgarlar'ın Hıristiyanlaşması)*, Heliopol Yayınevi 2004

ZLATARSKİ, Vasil, *İstoria na Bilgarskata Dırjava Prez Srednite Vekove (Ortaçağlarda Bulgaristan Devleti Tarihi)*, Nauka i İzkustvo (İlim ve Sanat) Yayınevi, Sofia 1970

<http://www.pravoslavieto.com> (Bulgar Ortodks Kilisesinin resmi web sitesidir)

http://www.pravoslavieto.com/history/hristianstvoto_v_Bulgaria.htm (Bulgar Ortodks Kilisesinin resmi web sitesinin içindedir)

http://www.pravoslavieto.com/docs/Tainstva/sv_prichastie.htm#Причашение (Bulgar Ortodks Kilisesinin resmi web sitesinin içindedir)

http://www.pravoslavieto.com/docs/Tainstva/sv_izpoved.htm (Bulgar Ortodks Kilisesinin resmi web sitesinin içindedir)

http://www.pravoslavieto.com/docs/Tainstva/sv_miropomazvane.htm (Bulgar Ortodks Kilisesinin resmi web sitesinin içindedir)

http://www.pravoslavieto.com/docs/Tainstva/sv_krushtenie.htm (Bulgar Ortodks Kilisesinin resmi web sitesinin içindedir)

http://www.pravoslavieto.com/history/19/1893_G_Florovsky/Tsarkvata_priroda_zad_acha.htm (Bulgar Ortodks Kilisesinin resmi web sitesinin içindedir)

http://www.pravoslavieto.com/docs/Sv_Tsarkva.htm (Bulgar Ortodks Kilisesinin resmi web sitesinin içindedir)

http://www.pravoslaviето.com/docs/kakvo_e_simvol_na_vjarata.htm (Bulgar Ortodoks Kilisesinin resmi web sitesinin içindedir)

http://www.pravoslaviето.com/books/history_bpc/index.htm (Bulgar Ortodoks Kilisesinin resmi web sitesinin içindedir)

<http://bulch.tripod.com/boc/historybg.htm>

http://www.promacedonia.org/pp2/pp_1_2_4.htm

<http://www.bulgarite.info/node/3>

<http://www.otizvora.com/files/tabov-sb.pdf>

http://litenet.bg/publish13/k_kirilov/uteshi/pril/10.htm

http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2008/02/12/458038_bpc_predlaga_izuchavaneto_na_predmet_religiia_a_ne/

<http://www.segabg.com/online/article.asp?issueid=2618&sectionid=16&id=0000101>

Türkçe Kaynaklar:

ALBAYRAK, Kadir, *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*, Emre Yayınları 2005

AYDIN, Mehmet, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri Yayınları, Konya 2005

AYDIN, Mehmet, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1991

BENLİSOY, Yorgo, *Fener Patrikhanesi*, (Çev. Elçin MACAR), Ayraç Yayınevi, Ankara 1996

“BOGOMİL”, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Milliyet Yayınları / İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş. Levent- İstanbul, Basım Tarihi Yok

“BOGOMİLİZM”, *Türk Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1980

“BULGARİSTAN”, *İslâm Ansiklopedisi (İslâm âlemi tarih, coğrafya ve biyografya lügatı)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979

CASTELLAN, Georges, (Çev. Ayşegül YARAMAN BAŞBUĞU): *Balkanların Tarihi*, İstanbul-1995

DVORNİK, Francis, *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, (Fransızcaya Çev. Soeur Jean – Marie O.P., Türkçeye Çev. Mehmet Aydın), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990

ERBAŞ, Ali, *Hıristiyan Ayinleri*, Nun Yayıncılık, İstanbul 1998

ERDEM, Mustafa, *Hıristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1993, c. XXXIV

FEHER, Ceza, *Bulgar Türkleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984

GÜNAY, Ünver ve GÜNGÖR, Harun, *Türk Din Tarihi*, Lâçin yayınları, İstanbul 1998

GÜNDÜZ, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları 1998

İŞİK, Hidayet, *Dînî Kökeni Açısından Noel ve Yılbaşı*, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 7, 1997

İŞİK, Hidayet, *Müsteşrik Alfred Guillaume'in Havariler Amentüsü'nün Kur'an Açısından Değerlendirmesi*, İslâmî Araştırmalar Dergisi, Basım Yeri ve Tarihi Yok

İNALCIK, Halil, *Şark Ortodoks Kilisesi ve Bulgar Eksarhiyası*, Ankara 1946

İNCİ, Salih, *Dinler Tarihi Açısından Heybeliada Ruhban Okuluna Genel Bir Bakış*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2007

KARATAY, Osman ve A. GÖKDAĞ, *Bilgehan: Balkanlar El Kitabı*, Karam ve Vadi yayınları, Ankara 2006

KOYUNCU, Aşkın, *Bulgar Eksarhlığı*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 1998

KUYUCUKLU, Nazif, **“Bulgarlar”**, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1992

- MADRİGAL, Carlos**, *Hıristiyanların Üçlü Birlik (Tevhit'te Teslis) İnancı Ne Demek?*, Müjde Yayıncılık, İstanbul 1995
- DOĞAN, Mehmet**, *Büyük Türkçe Sözlük*, Yeni Şafak Basım, İstanbul 1994, s.1081
- MİCHEL, Thomas**, *Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş*, Ohan Basımevi, İstanbul 1992
- PEREMECİ, Osman Nuri**, *Tuna Boyu Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1942
- OSTROGORSKY, Georg**, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), Türk Tarihi Kurumu, Ankara-1999
- REDZEPI, Nasır**, *Makedon Ortodoks Kilisesinin Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2003
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem**, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, İsparta- 2004
- “SLAV”, Ana Britannica- Genel Kültür Ansiklopedisi**, Ana yayıncılık A.Ş. ve Encyclopedia britannica inc. Yayını 1989, Yayın Yeri Yok
- “SLAV”, Hayat Ansiklopedisi**, , Hayat yayınları, Basım Yeri Yok
- “SLAV”, Türk Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1980
- ŞAHİN, Süreyya**, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1980
- TUĞLACI, Pars**, *Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri*, İstanbul – 1984
- TÜMER, Günay ve Küçük, Abdurrahman**, *Dinler Tarihi Ocak Yayınları*, Ankara 2002
- YILDIRIM, Suat**, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, Işık Yayınları, İzmir 1996

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Muhamed AGUŞ			
Doğum Yeri:	Bulgaristan			
Doğum Tarihi:	11.02.1981			
Medeni Durumu:	EVLİ			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Kiril ve Metodiy	İlköğretim Programı	Manoliç köyü/ Bulgaristan	1991
Ortaöğretim	Kiril ve Metodiy	Ortaöğretim Programı	Manoliç köyü/ Bulgaristan	1994
Lise	Nüvvab İmam Hatip Lisesi	Lise Programı	Şumnu / Bulgaristan	1999
Lisans	Özel Zerka Üniversitesi	Lisans Programı	Zerka / Ürdün	2006
Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	Yüksek Lisans	Konya / Türkiye	2009
Becerileri:	Arap dili (pek iyi)			
İlgi Alanları:	Felsefe, Dinler Tarihi ve Kelam			
İş Deneyimi:	Arap dili öğretim görevlisi			
Aldığı Ödüller:				
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:	Prof. Dr. Kamil Yılmaz, Doç. Dr. Hidayet IŞIK, Yrd. Doç. Dr. Recep Özdirek, Yrd. Doç. Erdoğan Baş, Dr. Adem ERGÜL			
Tel:	00359 5570330			
E-Posta:	muhamed_81@yahoo.com			
Adres	Manoliç köyü, Sungurlare İlçesi, Burgas İli. Stara Planina Mahallesi No:22, BULGARİSTAN			